

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΜΣ Γλωσσολογικής Θεωρίας και Έρευνας
Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Η επίλυση της αναφοράς σε δομές κλιτικών
αντικειμένου στην ελληνική γλώσσα**

Γεωργίου Θάλεια

A.M.: 12

Επόπτριες καθηγήτριες: Πρέντζα Αλεξάνδρα, Λεκάκου Μαρία

Ιωάννινα 2023

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου σε όσους συνέβαλαν στην ολοκλήρωσή της. Αρχικά, στην επιβλέπουσά μου κ. Πρέντζα Αλεξάνδρα για την καθοριστική συμβολή της στην επιλογή του θέματος, τις συμβουλές της καθώς και την εμπιστοσύνη που μου έδειξε για να το φέρω εις πέρας. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τα υπόλοιπα μέλη του μεταπτυχιακού προγράμματος της γλωσσολογίας και ιδιαίτερα την κ. Λεκάκου Μαρία και την κ. Μαστροπαύλου Μαρία για την πολύτιμη βοήθειά τους σε οποιαδήποτε απορία προέκυψε.

Ξεχωριστές ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στη διδάκτορα κ. Χρίστου Θεοφανώ για τη βοήθειά της στην πειραματική δοκιμασία, την ενεργή παρουσία της και τον χρόνο που μου αφιέρωσε με μεγάλη προθυμία.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τους φίλους μου για τη συμπαράσταση και την υπομονή τους καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου καθώς και την πίστη τους σε εμένα για την επιτυχή ολοκλήρωσή τους.

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη ερευνά το φαινόμενο της ερμηνείας των κλιτικών στοιχείων (τον/την) και του αντίστοιχου ισχυρού τύπου της προσωπικής αντωνυμίας (αυτόν/-ή) σε θέση αντικειμένου στην ελληνική γλώσσα αξιοποιώντας αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις. Για το παραπάνω φαινόμενο δεν έχουν διεξαχθεί παρόμοιες μελέτες που να καταλήγουν σε ασφαλή συμπεράσματα για την ελληνική, συνεπώς η έρευνα αυτή στοχεύει στο να συνεισφέρει με νέα δεδομένα σχετικά με την επίλυση της αναφοράς των παραπάνω υπό εξέταση αντωνυμιών. Εξήντα τρεις μονόγλωσσοι φυσικοί ομιλητές της ελληνικής, ηλικίας 18 έως 25 ετών συμμετείχαν σε μία πειραματική δοκιμασία αυτοκαθοδηγούμενης ανάγνωσης (self-paced reading) σύντομων προτάσεων μέσω της οποίας καταγράφηκαν οι προτιμήσεις τους ως προς την επίλυση καθώς και οι χρόνοι ανάγνωσης και απόκρισής τους στην εκάστοτε συνθήκη, στοχεύοντας στην πληρέστερη διερεύνηση του παραπάνω γλωσσικού φαινομένου. Τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν την ισχύ της Θεωρίας της Προσβασιμότητας προβάλλοντας τις διαφορετικές τάσεις επίλυσης των δύο αντωνυμιών, καθώς τα κλιτικά συναναφέρονται ταχύτερα με το όρισμα σε θέση υποκειμένου, ενώ η αντωνυμία *αυτόν/-ή* εμφανίζει ταχύτερη σύνδεση με ηγούμενα σε θέση αντικειμένου. Τα ευρήματα αυτά αντιτίθενται στις προγενέστερες μελέτες σχετικά με την επίλυση αναφοράς αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου της αγγλικής και ισπανικής γλώσσας, ωστόσο δεν αποκλείεται να οφείλονται και σε διαγλωσσική διαφοροποίηση της ελληνικής, εφόσον είναι η μόνη γλώσσα από αυτές στην οποία παρέχεται η δυνατότητα εμφάνισης των αδύναμων και ισχυρών τύπων των προσωπικών αντωνυμιών στις ίδιες συντακτικές δομές. Συνεπώς, η ελληνική γλώσσα διαθέτει ένα διαφορετικό συντακτικό πλαίσιο από τις άλλες γλώσσες γεγονός που μπορεί να οδηγήσει και σε αντίστοιχη διαφοροποίησή της στην επίλυση της αναφοράς.

Περιεχόμενα

Περίληψη	iii
Ευρετήριο Πινάκων	vi
Ευρετήριο Γραφημάτων.....	vii
1. Εισαγωγή	1
2. Το φαινόμενο της επίλυσης της αναφοράς των αντωνυμιών	4
2.1 Το γλωσσικό φαινόμενο της αναφοράς	4
2.2 Η επίλυση της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου στην ελληνική.....	7
2.3 Η επίλυση της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου στην ελληνική ...	15
3. Θεωρητικές προσεγγίσεις για την επίλυση της αναφοράς	25
3.1 Η επιλογή της αναφορικής έκφρασης	25
3.2 Η Θεωρία της Προσβασιμότητας.....	28
3.3 Η Θεωρία της Επικέντρωσης	34
3.4 Η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας	35
3.5 Η επίδραση του γένους στην επίλυση της αναφοράς.....	42
4. Βιβλιογραφική επισκόπηση	48
5. Η παρούσα μελέτη.....	61
5.1 Στόχος και ερευνητικά ερωτήματα	61
5.2 Μεθοδολογία.....	63
5.2.1 Συμμετέχοντες	63
5.2.2 Πειραματικό υλικό.....	64
5.2.3 Διαδικασία	68
5.2.4 Επεξεργασία δεδομένων και στατιστικές αναλύσεις.....	70
6. Αποτελέσματα	73
6.1 Προτιμήσεις επίλυσης.....	73
6.1.1 Προτιμήσεις επίλυσης στις αμφίσημες προτάσεις	73
6.1.2 Προτιμήσεις επίλυσης στις μη αμφίσημες προτάσεις	75
6.2 Χρόνοι αντίδρασης.....	78
6.2.1 Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες και στις μη αμφίσημες προτάσεις	78
6.2.1.1 Κλιτικό.....	78
6.2.1.2 Αυτόν/-ή	84
6.2.2 Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις	89

6.2.2.1 Κλιτικό.....	90
6.2.2.2 Αυτόν/-ή	94
6.2.3 Χρόνοι αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις.....	98
6.2.3.1 Κλιτικό.....	98
6.2.3.2 Αυτόν/-ή	101
7. Συζήτηση και τελικά συμπεράσματα.....	105
7.1 Συζήτηση αποτελεσμάτων	105
7.2 Συμπεράσματα	116
Βιβλιογραφία	119
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	128
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Πειραματικό υλικό	128
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: Δήλωση συγκατάθεσης συμμετοχής στην έρευνα	131

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1: Οι ισχυροί και αδύναμοι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας στο 3 ^ο πρόσωπο και ο οριστικός προσδιοριστής.....	16
Πίνακας 2: Σύνοψη των υπό εξέταση μεταβλητών.....	66

Ευρετήριο Γραφημάτων

Γράφημα 1: Προτιμήσεις επίλυσης των ανωνυμικών στις αμφίσημες προτάσεις.....	74
Γράφημα 2: Προτιμήσεις επίλυσης των ανωνυμικών στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο.....	75
Γράφημα 3: Προτιμήσεις επίλυσης των ανωνυμικών στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο.....	76
Γράφημα 4: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τα κλιτικά.....	78
Γράφημα 5: Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τα κλιτικά ανά τεμάχιο.....	79
Γράφημα 6: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τα κλιτικά.....	80
Γράφημα 7: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά.....	81
Γράφημα 8: Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά ανά τεμάχιο.....	82
Γράφημα 9: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά.....	83

Γράφημα 10: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τον ισχυρό τύπο.....	84
Γράφημα 11: Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τον ισχυρό τύπο ανά τεμάχιο.....	85
Γράφημα 12: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τον ισχυρό τύπο.....	86
Γράφημα 13: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο.....	87
Γράφημα 14: Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο ανά τεμάχιο.....	88
Γράφημα 15: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο.....	89
Γράφημα 16: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τα κλιτικά.....	90
Γράφημα 17: Χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τα κλιτικά ανά τεμάχιο.....	92
Γράφημα 18: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τα κλιτικά.....	93

Γράφημα 19: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τον ισχυρό τύπο.....	95
Γράφημα 20: Χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τον ισχυρό τύπο ανά τεμάχιο.....	96
Γράφημα 21: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τον ισχυρό τύπο.....	97
Γράφημα 22: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά.....	99
Γράφημα 23: Χρόνοι αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά ανά τεμάχιο.....	100
Γράφημα 24: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά.....	101
Γράφημα 25: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο.....	102
Γράφημα 26: Χρόνοι αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο ανά τεμάχιο.....	103

Γράφημα 27: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο.....104

1. Εισαγωγή

Η επίλυση της αναφοράς (*anaphora resolution*), δηλαδή η αναφορά των αντωνυμιών σε έναν συγκεκριμένο ηγούμενο όρο, αποτελεί ένα φαινόμενο που έχει εγείρει πολλά ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία των αντωνυμιών και έχει οδηγήσει στην εισφορά σημαντικών ευρημάτων στο πεδίο της γλωσσικής μελέτης και στη διατύπωση ποικίλων θεωριών. Παρά τον σχετικά ικανό αριθμό μελετών που έχουν διεξαχθεί, αυτό το γλωσσικό φαινόμενο συνεχίζει να προκαλεί ενδιαφέρον, εφόσον αποτελεί ένα σύνθετο ζήτημα που επηρεάζεται εξίσου από συντακτικούς, σημασιολογικούς και πραγματολογικούς παράγοντες, ενώ εμφανίζει και διαγλωσσικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες σχετίζονται με τις τάσεις επίλυσης των αντωνυμικών στοιχείων στην εκάστοτε γλώσσα. Η επίλυση της αναφοράς για την ελληνική γλώσσα έχει μελετηθεί κυρίως για τις αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου με αντιπαραβολή της κενής κατηγορίας *pro* και της εκπεφρασμένης αντωνυμίας *αυτός/-ή* στο τρίτο πρόσωπο (μεταξύ άλλων βλ. Papadopoulou et al., 2015. Torregrossa et al., 2020. Giannakou & Sitaridou, 2020, 2022 κ.ά.). Ωστόσο, για τις αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου γενικά αλλά και ειδικότερα για τα κλιτικά έχουν υπάρξει λιγότερες μελέτες και τουλάχιστον όσον αφορά την ελληνική γλώσσα δεν έχουν διατυπωθεί ασφαλή συμπεράσματα.

Συνεπώς, η παρούσα μελέτη έχει στόχο να ερευνήσει το φαινόμενο της επίλυσης της αναφοράς των αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου σε μονόγλωσσους φυσικούς ομιλητές της ελληνικής. Πιο συγκεκριμένα, αξιοποιούνται τα κλιτικά και η αντωνυμία *αυτόν/-ή* σε θέση αντικειμένου, δύο αντωνυμίες που αποτελούν αντίστοιχα τον αδύναμο και ισχυρό τύπο για την προσωπική αντωνυμία (Manrogiorgos, 2010. Holton et al., 2004). Οι θεωρίες επίλυσης της αναφοράς που τίθενται προς διερεύνηση στην παρούσα μελέτη είναι η *Θεωρία της Προσβασιμότητας (Accessibility Theory)*

(Ariel, 1990, 1994) και η *Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας (Parallel Function Hypothesis)* (Sheldon, 1974. Smyth, 1994). Η πρώτη ορίζει ένα γενικότερο πλαίσιο ιεραρχίας των αναφορικών εκφράσεων μέσω της *Κλίμακας Προσβασιμότητας (Accessibility Marking Scale)*, ενώ η δεύτερη προβάλλει την ανάγκη διατήρησης ενός κοινού συντακτικού πλαισίου μεταξύ των αναφορικών εκφράσεων και των ηγούμενων όρων τους.

Επιπλέον, εξετάζεται και η *δυνατότητα αποσαφήνισης της αναφοράς (disambiguation power)* μέσω της αξιοποίησης μη αμφίσημων προτάσεων ως προς το μορφολογικό χαρακτηριστικό του γένους, παράλληλα με τις αμφίσημες προτάσεις. Οι μη αμφίσημες προτάσεις κατευθύνουν την επίλυση των αντωνυμικών στοιχείων στον ηγούμενο όρο είτε σε θέση υποκειμένου είτε σε θέση αντικειμένου. Η συνεξέταση αμφίσημων και μη αμφίσημων προτάσεων στοχεύει να αποκαλύψει πληροφορίες για τη σύνδεση των αντωνυμιών με μορφολογικά αναμενόμενους και μη αναμενόμενους ηγούμενους όρους.

Στην παρούσα μελέτη ελέγχονται μέσω μίας πειραματικής δοκιμασίας αυτοκαθοδηγούμενης ανάγνωσης (self-paced reading) οι προτιμήσεις φυσικών ομιλητών της ελληνικής όσον αφορά τις τάσεις σύνδεσης των κλιτικών και της αντωνυμίας *αυτόν/-ή* με ηγούμενους όρους είτε σε θέση υποκειμένου είτε σε θέση αντικειμένου σε αμφίσημες και μη αμφίσημες ως προς το γένος των αντωνυμιών προτάσεις. Παράλληλα μελετώνται οι χρόνοι αντίδρασης των συμμετεχόντων, με σκοπό να προκύψουν ταχύτερες συνδέσεις των αντωνυμιών με κάποιο από τα ορίσματα και να εξαχθούν ακριβέστερα συμπεράσματα για τις τάσεις επίλυσης των υπό εξέταση αντωνυμιών.

Η δομή της εργασίας διαρθρώνεται σε 7 κεφάλαια ως εξής: στο κεφάλαιο 2 παρουσιάζεται το φαινόμενο της αναφοράς, το οποίο διαχωρίζεται σε αναφορά αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου και αναφορά αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου για την ελληνική γλώσσα, ενώ αναφέρονται και οι ιδιότητες των υπό εξέταση αντωνυμιών αντικειμένου, όπως έχουν προκύψει από προγενέστερες μελέτες. Στο κεφάλαιο 3 παρατίθενται οι θεωρίες επίλυσης της αναφοράς, που θα ελεγχθούν και μέσω της πειραματικής δοκιμασίας, καθώς και η επίδραση του χαρακτηριστικού του γένους στην αποσαφήνισή της. Το κεφάλαιο 4 παρέχει μία βιβλιογραφική επισκόπηση των μελετών που έχουν διεξαχθεί έως τώρα διαγλωσσικά για την επίλυση της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου. Στο κεφάλαιο 5 παρουσιάζονται ο στόχος, τα ερευνητικά ερωτήματα και η μεθοδολογία της παρούσας πειραματικής δοκιμασίας, ενώ στο κεφάλαιο 6 αναλύονται τα αποτελέσματα όπως προέκυψαν από αυτήν. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται στο κεφάλαιο 7 με τη συζήτηση των αποτελεσμάτων και με μία γενικότερη θεώρηση των συμπερασμάτων της παρούσας μελέτης.

2. Το φαινόμενο της επίλυσης της αναφοράς των αντωνυμιών

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα γίνει μία επισκόπηση του φαινομένου της επίλυσης της αναφοράς στις αντωνυμίες, το οποίο θα διαχωριστεί στην αναφορά αντωνυμιών υποκειμένου και στην αναφορά αντωνυμιών αντικειμένου. Αρχικά, θα παρουσιαστούν τα ευρήματα που έχει αποκαλύψει η εκτενής έρευνα για την επίλυση της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου με εστίαση στην ελληνική γλώσσα. Έπειτα, η μελέτη επικεντρώνεται στις αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου της ελληνικής, που αποτελούν και το θέμα της παρούσας έρευνας, αναλύοντας τα μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά των κλιτικών, καθώς και τις ιδιαιτερότητές τους σε σχέση με την αντωνυμία *αυτός/-ή/-ό*.

2.1 Το γλωσσικό φαινόμενο της αναφοράς

Η ανθρώπινη επικοινωνία αποτελεί ένα σύνθετο φαινόμενο που διέπεται από ορισμένες αρχές προκειμένου τα άτομα τα οποία κατανοούν και παράγουν την ίδια γλώσσα να είναι σε θέση να μεταφέρουν με ακρίβεια τα μηνύματα που επιθυμούν, ώστε να γίνονται κατανοητοί από τους συνομιλητές τους. Ο Grice (1975) αναφέρεται σε τέσσερις βασικές συνομιλιακές αρχές που διέπουν τον ανθρώπινο λόγο, οι οποίες διακρίνονται στα αξιώματα της ποσότητας, της ποιότητας, της σχέσης και του τρόπου. Η καθεμία από αυτές τις βασικές αρχές υποδιαιρείται με τη σειρά της σε άλλες. Το *Αξίωμα της Ποσότητας (Maxim of Quantity)* αποτελείται από τα εξής δύο βασικά σημεία (pp. 45-46):

1. Ο λόγος του ομιλητή να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο πληροφοριακός, ώστε να μεταφέρει το απαιτούμενο κάθε φορά μήνυμα
2. Ο λόγος του ομιλητή να μην είναι πιο πληροφοριακός από όσο χρειάζεται

Κατά συνέπεια, η ανθρώπινη επικοινωνία είναι αναγκαίο να εξυπηρετεί τον απαιτούμενο κάθε φορά σκοπό και ο λόγος του ομιλητή να είναι ικανός να μεταφέρει το εκάστοτε μήνυμα στον ακροατή, αλλά χωρίς να του προκαλεί σύγχυση. Όταν ο λόγος του ομιλητή παρέχει περισσότερες πληροφορίες από τις πραγματικά απαραίτητες, καταλήγει να αποσπά την προσοχή του ακροατή από το κύριο μήνυμα, παραπλανώντας τον, εφόσον ο ακροατής εστιάζει σε κάποια περιττή πληροφορία, και δημιουργώντας κατ' αυτό τον τρόπο σύγχυση στην επικοινωνιακή σχέση ομιλητή-ακροατή.

Ένα μέρος του λόγου που συμβάλλει στην οικονομία της ανθρώπινης επικοινωνίας είναι οι αντωνυμίες. Ειδικότερα, οι αντωνυμίες αποτελούν ένα βασικό κομμάτι της γλώσσας και φέρουν τις ελάχιστες δυνατές πληροφορίες που είναι απαραίτητες για να κατανοήσει ο ακροατής τον λόγο του ομιλητή. Χρησιμοποιούνται και γίνονται κατανοητές, όταν αντιπροσωπεύουν μία οντότητα που έχει προηγουμένως αναφερθεί ξανά στον λόγο, όπως στο παρακάτω παράδειγμα η αντωνυμία «του», που ονομάζεται κλιτικό, όπως θα παρουσιαστεί και σε επόμενο κεφάλαιο, αναφέρεται και υποκαθιστά την ονομαστική φράση «ο Γιάννης»:

(1) Ο Γιάννης_i προσκάλεσε τον Γιώργο_j. Ο Γιώργος_j του_i πρόσφερε ένα ποτό.¹

(Miltsakaki, 2007)

Συνήθως οι αντωνυμίες έχουν ένα πιθανό ηγούμενο (*antecedent*), δηλαδή έναν όρο στον οποίο μπορούν να αναφέρονται και συμφωνούν μαζί του σε γένος, αριθμό και πρόσωπο (Chomsky, 1981, p. 20), όπως στο παράδειγμα (1) το κλιτικό («του»)

¹ τα σύμβολα *i, j* ονομάζονται *ενδείκτες (indices/indexes)* και χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν πότε δύο ονομαστικές φράσεις αναφέρονται στην ίδια ή σε διαφορετική οντότητα. Όταν αναφέρονται στην ίδια οντότητα λαμβάνουν τον ίδιο ενδείκτη (π.χ. «Η Μαρία_i είπε ότι αυτή_i θα έρθει», σημαίνει ότι «*H Μαρία είπε ότι η Μαρία θα έρθει*»), ενώ όταν αναφέρονται σε διαφορετική οντότητα λαμβάνουν διαφορετικό ενδείκτη (π.χ. «Η Μαρία_i είπε ότι αυτή_j θα έρθει», σημαίνει ότι «*H Μαρία είπε ότι κάποια άλλη θα έρθει*»). Συμβατικά ξεκινάνε από το γράμμα *i* και συνεχίζονται σύμφωνα με την αγγλική αλφάβητο (Chomsky, 1981. Matthews, 2014).

συμφωνεί σε γένος, αριθμό και πρόσωπο με το ηγούμενό του («ο Γιάννης»). Η αντωνυμία και το ηγούμενό της έχουν το ίδιο αντικείμενο αναφοράς (*referent*), δηλαδή στο παράδειγμα (1) το κλιτικό («του») και το ηγούμενό του («ο Γιάννης») αναφέρονται στην ίδια οντότητα του πραγματικού κόσμου και επομένως *συναναφέρονται* (*corefer*), για αυτό φέρουν και τους ίδιους ενδείκτες. Η έννοια της αναφοράς (*anaphora*) ορίζεται ως η σχέση ανάμεσα σε μία αντωνυμία και στο αντικείμενο αναφοράς της (Chomsky, 1981).

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις, κατά τις οποίες μία αντωνυμία είναι δυνατόν να έχει περισσότερα από ένα πιθανά αντικείμενα αναφοράς με τα οποία να συμφωνεί σε γένος, αριθμό και πρόσωπο, καθιστώντας την πρόταση αμφίσημη, όπως συμβαίνει στα παρακάτω παραδείγματα:

(2) Η γιαγιά_i χαιρέτησε την κοπέλα_j, όταν αυτή_{i/j} περνούσε τον δρόμο.

(Papadopoulou et al., 2015)

(3) Ο Κώστας_i χαιρέτησε τον Γιώργο_j, όταν η υπάλληλος τον_{i/j} φώναξε για επιβίβαση χτες.

(από το πειραματικό υλικό της παρούσας μελέτης)

Η αντωνυμία σε θέση υποκειμένου («αυτή») και το κλιτικό σε θέση αντικειμένου («τον») των εξαρτημένων προτάσεων είναι δυνατόν να αναφέρονται εξίσου είτε στο υποκείμενο είτε στο αντικείμενο της κύριας πρότασης στα αντίστοιχα παραδείγματα, σε αντίθεση με το παράδειγμα (1) στο οποίο το κλιτικό είχε μόνο ένα πιθανό ηγούμενο.

Το παραπάνω φαινόμενο της αναφοράς έχει απασχολήσει αρκετά τους μελετητές και έχει οδηγήσει στη διατύπωση ποικίλων θεωριών σχετικά με την επίλυση της (*anaphora resolution*), δηλαδή την επιλογή του κατάλληλου ηγούμενου όρου για

την αντωνυμία σε περίπτωση αμφισημίας. Για την επίλυση της αναφοράς επιδρούν παράλληλα συντακτικοί, σημασιολογικοί και πραγματολογικοί παράγοντες, για αυτό και συνιστά ένα σύνθετο φαινόμενο ως προς τη μελέτη του (μεταξύ άλλων βλ. Caramazza et al., 1977. Hobbs, 1979. Ehrlich, 1980. Kehler et al., 2008).

Αρχικά, μία αντωνυμία υποκαθιστά τον ρόλο μίας πλήρους ονοματικής φράσης και συμφωνεί με το ηγούμενό της σε γένος, αριθμό και πρόσωπο, όπως προαναφέρθηκε. Επομένως, δημιουργείται μία σχέση *συμφωνίας* (*agreement*) ανάμεσα στην αντωνυμία και το ηγούμενό της (Chomsky, 1981). Ωστόσο, αυτή η συντακτική σχέση από μόνη της δεν επαρκεί αλλά παράλληλα λαμβάνει και μία σημασιολογική ερμηνεία. Πιο συγκεκριμένα, η αναφορά εξηγείται και με σημασιολογικούς όρους με την έννοια ότι αν δύο ονοματικές φράσεις συναναφέρονται, τότε υποχρεωτικά πρέπει να περιγράφουν την ίδια οντότητα σύμφωνα με τη *Συνθήκη της Συνοχής* (*Consistency Condition*), όπως διατυπώθηκε από τον Jackendoff (1972, p. 112). Επιπλέον, επιδρά και η πραγματολογία στην επίλυση, εφόσον όταν χρησιμοποιούνται αντωνυμίες, προσδιορίζουν αντικείμενα αναφοράς που αντιστοιχούν σε κάποια οντότητα του πραγματικού κόσμου που έχει αναφερθεί ξανά στο *περικείμενο* (*context*) και επομένως είναι γνωστή και οικεία στον ομιλητή και τον ακροατή (Chomsky, 1981).

2.2 Η επίλυση της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου στην ελληνική

Η επίλυση της αναφοράς έχει μελετηθεί και για την ελληνική γλώσσα, ωστόσο οι μελέτες που έχουν διεξαχθεί έως τώρα αφορούν κυρίως τις αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου. Οι αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου, μολονότι μπορούν να βρεθούν σε αμφίσημα περιβάλλοντα, έχουν μελετηθεί σε μικρότερο βαθμό από τις αντωνυμίες σε

θέση υποκειμένου για ορισμένες γλώσσες, ενώ για την ελληνική γλώσσα έχει διεξαχθεί μόνο μία σχετική προηγούμενη μελέτη (Kousta, 2005) που θα παρουσιαστεί σε επόμενο κεφάλαιο². Η επίλυση της αναφοράς στις αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου στην ελληνική δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας μελέτης, εντούτοις κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούν περιληπτικά βασικά σημεία αυτού του φαινομένου, καθώς η έρευνα έχει οδηγήσει σε ενδιαφέροντα ευρήματα και θεωρίες, που μπορούν να αξιοποιηθούν και στη μελέτη των αντωνυμιών σε θέση αντικείμενου, εφόσον πρόκειται για το ίδιο φαινόμενο από διαφορετικές όψεις.

Στην επίλυση της αναφοράς επιδρούν συντακτικοί, σημασιολογικοί και πραγματολογικοί παράγοντες, καθώς και διαγλωσσικές διαφορές, όπως το αν επιτρέπεται ή όχι η ύπαρξη κενού υποκειμένου σε μία γλώσσα. Σύμφωνα με την *Καθολική Γραμματική (Universal Grammar)* και το σύστημα Αρχών και Παραμέτρων του Chomsky (1981, 1982) οι γλώσσες διέπονται από *Αρχές (Principles)*, οι οποίες είναι κοινές για όλες τις ανθρώπινες γλώσσες και από *Παραμέτρους (Parameters)*, που διαφοροποιούνται από γλώσσα σε γλώσσα. Μία καθολική Αρχή όλων των ανθρωπίνων γλωσσών είναι η *Αρχή της Διευρυμένης Προβολής (Extended Projection Principle – EPP)*, σύμφωνα με την οποία κάθε πρόταση χρειάζεται ένα συντακτικό υποκείμενο. Ωστόσο, οι Παράμετροι ορίζουν ότι σε κάποιες γλώσσες το υποκείμενο δηλώνεται υποχρεωτικά εμφανώς στον λόγο, ενώ σε άλλες γλώσσες το υποκείμενο μπορεί να παραλείπεται και να μην πραγματώνεται μορφοφωνολογικά. Αυτή είναι η *Παράμετρος του Κενού Υποκειμένου (Null Subject Parameter* ή αλλιώς *Pro-drop Parameter*, Rizzi, 1986), που όταν είναι ενεργοποιημένη σε μία γλώσσα επιτρέπει την ύπαρξη κενών υποκειμένων, ενώ όταν είναι απενεργοποιημένη σε κάποια άλλη γλώσσα δεν επιτρέπει

² Στον βαθμό που γνωρίζω, δεν έχουν υπάρξει άλλες σχετικές μελέτες για το φαινόμενο επίλυσης της αναφοράς σε κλιτικά και αντωνυμίες σε θέση αντικείμενου στην ελληνική.

τα κενά υποκείμενα. Αντίστοιχα, οι γλώσσες διαχωρίζονται σε γλώσσες κενού υποκειμένου (*pro-drop*) και σε γλώσσες μη κενού υποκειμένου (*non pro-drop*), αναλόγως αν εμφανίζουν ενεργοποιημένη ή απενεργοποιημένη αυτή την Παράμετρο. Τα ελληνικά, τα ισπανικά και τα ιταλικά αποτελούν γλώσσες κενού υποκειμένου, διότι επιτρέπεται να έχουν μορφοφωнологικά κενά υποκείμενα, ενώ αντίθετα τα αγγλικά, τα γαλλικά και τα γερμανικά αποτελούν γλώσσες μη κενού υποκειμένου, διότι τα υποκείμενά τους είναι υποχρεωτικά εμφανή. Η παραμετροποιημένη διαφορά της ελληνικής και της αγγλικής γλώσσας διαφαίνεται και στα παρακάτω παραδείγματα:

(4) Χτες *pro* διάβασα ένα βιβλίο.

Yesterday *(I) read a book.

(5) *pro* είναι μουσικός.

*(He) is a musician.

Στην ελληνική γλώσσα είναι εφικτή η παράλειψη του υποκειμένου χωρίς να επηρεάζεται η γραμματικότητα των προτάσεων, ενώ όταν δεν είναι εμφανές το υποκείμενο κατά την αναπαράσταση της δομής της πρότασης καταγράφεται στη θέση του μία κενή κατηγορία *pro* (< *pronoun*). Αντίθετα, η μη εμφανής πραγμάτωση του υποκειμένου στην αγγλική γλώσσα οδηγεί τις προτάσεις σε αντιγραμματικότητα (όπως δηλώνει ο αστερίσκος* σε περίπτωση παράλειψης της αντωνυμίας υποκειμένου) (Ρούσσου, 2015, σσ. 116-117).

Η αιτία αυτής της παραμετροποιημένης διαφοράς ανάμεσα στις γλώσσες κενού και μη κενού υποκειμένου εντοπίζεται στην *Κλίση (Inflection)*, η οποία αποτελεί μέρος της μορφολογίας του ρήματος και παρέχει ένα σύνολο χαρακτηριστικών που σχετίζονται με τη χρονική αναφορά [+/- παρελθόν] και το υποκείμενο (Jaeggli & Safir, 1989. Rizzi, 1986. Ρούσσου, 2015). Τα χαρακτηριστικά που αφορούν το υποκείμενο είναι το

πρόσωπο (πρώτο, δεύτερο, τρίτο) και ο αριθμός (ενικός, πληθυντικός), τα οποία ονομάζονται αλλιώς και *φ-χαρακτηριστικά* (*phi-features*) και είναι τα χαρακτηριστικά της συμφωνίας (*agreement*) (Chomsky, 1981). Για να επιτρέπεται η παρουσία μίας κενής κατηγορίας *pro* στη θέση υποκειμένου έναντι της εμφανούς αντωνυμίας είναι απαραίτητο να ισχύουν δύο προϋποθέσεις (Rizzi, 1986, pp. 519-520):

1. το *pro* πρέπει να νομιμοποιείται συντακτικά (*licensing*), δηλαδή η Κλίση να επιτρέπει την ύπαρξη ενός κενού υποκειμένου
2. το *pro* πρέπει να ταυτοποιείται (*identification*), δηλαδή να ταυτοποιεί (να ανακτά) τα *φ-χαρακτηριστικά* του υποκειμένου από την Κλίση

Πιο συγκεκριμένα, τα ελληνικά αποτελούν γλώσσα κενού υποκειμένου, διότι είναι γλώσσα με πλούσια κλιτική μορφολογία και επομένως, τα *φ-χαρακτηριστικά* προσώπου και αριθμού του υποκειμένου εκφράζονται μέσω της ρηματικής Κλίσης και των καταλήξεων των ρημάτων. Στα ρήματα των γλωσσών κενού υποκειμένου σε κάθε πρόσωπο και στους δύο αριθμούς και σε όλους τους χρόνους εμφανίζονται διαφορετικές καταλήξεις και για αυτό ακόμα και χωρίς την προσωπική αντωνυμία (εγώ, εσύ, αυτός κτλ.) είναι εφικτή η διάκριση του υποκειμένου (π.χ. αγαπώ, αγαπάς, αγαπούσαμε κτλ.). Αντίθετα, τα αγγλικά αποτελούν γλώσσα μη κενού υποκειμένου, καθώς η ρηματική Κλίση δεν διαθέτει επαρκή *φ-χαρακτηριστικά* για τη νομιμοποίηση και ταυτοποίηση του *pro* και το υποκείμενο δηλώνεται υποχρεωτικά μέσω της εμφανούς αντωνυμίας (π.χ. I love, you love, we love κτλ.) (Ρούσσου, 2015, σσ. 117-118). Αξιοσημείωτο είναι ότι στις περιπτώσεις που το υποκείμενο είναι κενό, τότε δεν πραγματώνεται φωνολογικά, ωστόσο, εξακολουθεί να υφίσταται συντακτικά στη θέση υποκειμένου μέσω της κενής κατηγορίας *pro* και να διατηρεί τα *φ-χαρακτηριστικά*

προσώπου και αριθμού, όπως θα συνέβαινε και αν ήταν εμφανές³ (Chomsky, 1981, p. 28. Ρούσσου, 2015, σσ. 116-117).

Εστιάζοντας στο ζήτημα της αναφοράς των αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου τρίτου προσώπου, σε γλώσσες κενού υποκειμένου, όπως προαναφέρθηκε, δίνεται η δυνατότητα παράλειψης του υποκειμένου, όμως υπάρχουν και περιπτώσεις, κατά τις οποίες χρησιμοποιείται η εμφανής αντωνυμία *αυτός/-ή*. Οι κενές και εκπεφρασμένες αντωνυμίες τρίτου προσώπου σε θέση υποκειμένου λαμβάνουν διαφορετική ερμηνεία ακόμα και αν βρίσκονται σε κατά τα άλλα όμοιες προτάσεις. Η διαφορά στην ερμηνεία τους έχει μελετηθεί μέσω του φαινομένου της επίλυσης της αναφοράς σε αμφίσημες προτάσεις, όπως οι παρακάτω:

(6) α) Η γιαγιά χαιρέτησε την κοπέλα, όταν *pro* περνούσε τον δρόμο.

β) Η γιαγιά χαιρέτησε την κοπέλα, όταν *αυτή* περνούσε τον δρόμο.

(Papadopoulou et al., 2015)

Η μελέτη των Papadopoulou et al. (2015) αξιοποίησε αμφίσημες προτάσεις, όπως αυτές στο παράδειγμα (6), στις οποίες το υποκείμενο της εξαρτημένης πρότασης, δηλαδή η κενή κατηγορία *pro* ή η εκπεφρασμένη αντωνυμία *αυτός/-ή*, είναι δυνατόν να αναφέρεται είτε στο υποκείμενο της κύριας πρότασης («η γιαγιά») είτε στο αντικείμενό της («την κοπέλα»). Εφόσον υπάρχουν διαφορετικές πιθανές ερμηνείες, είναι απαραίτητο να καθοριστούν οι στρατηγικές που ακολουθούνται για την επίλυση της αναφοράς. Στη μελέτη αυτή διεξήχθη μία χρονομετρική δοκιμασία

³ Εντούτοις, έχει υποστηριχτεί και η αντίθετη άποψη, δηλαδή η παντελής απουσία του *pro* από τη συντακτική αναπαράσταση των γλωσσών κενού υποκειμένου, διότι τα φ-χαρακτηριστικά της συμφωνίας (*agreement*) εκφράζονται μέσω της ρηματικής Κλίσης και έτσι η *Αρχή της Διευρυμένης Προβολής* (*Extended Projection Principle – EPP*), που προβλέπει την παρουσία ενός συντακτικού υποκειμένου, ικανοποιείται απευθείας από τα ονοματικά χαρακτηριστικά (*nominal features*) της Κλίσης, καθιστώντας περιττή την ύπαρξη του *pro* (Alexiadou & Anagnostopoulou, 1998). Ανεξαρτήτως της ύπαρξης ή όχι του *pro*, στην παρούσα εργασία υιοθετείται η χρήση του στις περιπτώσεις των κενών υποκειμένων για λόγους διευκόλυνσης.

αυτοκαθοδηγούμενης ανάγνωσης (self-paced reading) σε ενήλικες και παιδιά, φυσικούς ομιλητές της ελληνικής. Από τα αποτελέσματα των ενηλίκων προέκυψε ότι το κενό υποκείμενο *pro* της εξαρτημένης πρότασης αναφέρεται συχνότερα στο υποκείμενο της κύριας πρότασης, ενώ η εκπεφρασμένη αντωνυμία προτιμά να συνδέεται με το αντικείμενό της.

Η εξήγηση που παρέχεται για τις παραπάνω προτιμήσεις επίλυσης είναι ότι στα ελληνικά οι κενές αντωνυμίες θεωρούνται ασθενείς μορφολογικά, μη μαρκαρισμένοι τύποι, ενώ οι εκπεφρασμένοι τύποι των αντωνυμιών είναι πιο περίπλοκοι μορφολογικά και θεωρούνται μαρκαρισμένοι. Οι κενές κατηγορίες σε θέση υποκειμένου της εξαρτημένης πρότασης επιλέγουν ως ηγούμενό τους το υποκείμενο της κύριας, καθώς έτσι δηλώνεται το χαρακτηριστικό της *συνέχισης του θέματος (topic continuity)* της κύριας πρότασης και στην εξαρτημένη. Επομένως, στο παράδειγμα (6α) «*Η γιαγιά χαιρέτησε την κοπέλα, όταν pro περνούσε τον δρόμο*», το υποκείμενο («η γιαγιά») είναι το θέμα της κύριας πρότασης και συνεχίζει να είναι το θέμα και της εξαρτημένης. Στον αντίποδα, η παρουσία μιας εκπεφρασμένης αντωνυμίας στη θέση υποκειμένου της εξαρτημένης πρότασης σηματοδοτεί την *αλλαγή του θέματος (topic shift)* στην πρόταση αυτή. Στο παράδειγμα (6β) «*Η γιαγιά χαιρέτησε την κοπέλα, όταν αυτή περνούσε τον δρόμο*», το υποκείμενο («η γιαγιά») είναι το θέμα της κύριας, όμως παύει να είναι το θέμα στην εξαρτημένη, εφόσον η αντωνυμία «αυτή» σηματοδοτεί την αλλαγή θέματος και την εστίαση σε κάποιο άλλο πρόσωπο, δηλαδή στο αντικείμενο της κύριας («την κοπέλα»). Επομένως, ο πραγματολογικός παράγοντας της διατήρησης ή αλλαγής του θέματος επιδρά στην επίλυση της αναφοράς. Αξίζει να επισημανθεί ότι τα αποτελέσματα της ίδιας μελέτης για τα παιδιά κάτω των 10 ετών έδειξαν ότι επιλύουν και τις κενές αλλά και τις εμφανείς αντωνυμίες στο υποκείμενο της κύριας πρότασης. Αυτό συμβαίνει γιατί, καθώς βρίσκονται ακόμα στα αρχικά στάδια της γλωσσικής

ανάπτυξης, στηρίζονται περισσότερο στα γραμματικά-συντακτικά χαρακτηριστικά και δεν αξιοποιούν τα σημασιολογικά-πραγματολογικά, όπως τη δυνατότητα αλλαγής θέματος που τους παρέχει η εκπεφρασμένη αντωνυμία.

Επιπλέον μελέτες επίλυσης της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου της ελληνικής κατέδειξαν ανάλογες τάσεις σύνδεσης των κενών αντωνυμιών με το υποκείμενο, που αποτελεί έναν πιο εξέχοντα⁴ όρο στον λόγο και στην προσοχή του ακροατή και συνήθως δηλώνει τη συνέχιση του θέματος, καθώς και των εκπεφρασμένων αντωνυμιών με λιγότερο εξέχοντες όρους, όπως το αντικείμενο, που σηματοδοτούν την αλλαγή του θέματος (μεταξύ άλλων βλ. Dimitriadis, 1996. Miltsakaki, 2007. Di Domenico et al., 2020. Torregrossa et al., 2020. Giannakou & Sitaridou, 2020, 2022)⁵. Ωστόσο, οι εμφανείς αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου δεν δηλώνουν αποκλειστικά την ερμηνεία της αλλαγής του θέματος αλλά μπορεί να χρησιμοποιούνται ακόμα και για να δηλώσουν τη συνέχιση του θέματος, προσδίδοντας όμως έμφαση (παράδειγμα 7α) ή αντίθεση στον λόγο (παράδειγμα 7β) (Prentza & Tsimpli, 2013):

(7) – Η Μαρία είδε τον Κώστα;

α) Ναι, ΑΥΤΗ τον είδε, όχι εκείνος.

β) Ναι, αυτή τον είδε, η ΕΛΕΝΗ όχι.

Παρόμοιες προτιμήσεις ως προς την επίλυση αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου έχουν εμφανιστεί και σε μελέτες άλλων γλωσσών κενού υποκειμένου, όπως στα

⁴ Η ιδιότητα της *εξοχότητας* ή *προσβασιμότητας* (*accessibility, salience, prominence*) ενός όρου έχει διατυπωθεί στο πλαίσιο της *Θεωρίας της Προσβασιμότητας* (*Accessibility Theory*, Ariel, 1990, 1994) και σχετίζεται με τη συντακτική θέση και τον βαθμό θεματικότητας (*topicality*) μίας οντότητας. Στο πλαίσιο αυτής της Θεωρίας, περισσότερο εξέχοντες θεωρούνται οι όροι που βρίσκονται σε θέση υποκειμένου από τους όρους σε θέση αντικειμένου, καθώς είναι πιο πιθανό να αποτελέσουν και το θέμα (*topic*) της πρότασης (βλ. αναλυτικά στο κεφ. 3.2. Η Θεωρία της Προσβασιμότητας).

⁵ Ανάλογες τάσεις σύνδεσης των κενών και εκπεφρασμένων αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου εμφανίζονται και σε μελέτες της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας (Argyri & Sorace, 2007. Giannakou & Sitaridou, 2022).

ιταλικά με την *Υπόθεση της Θέσης του Ηγούμενου Όρου* (*Position of Antecedent Strategy – PAS*) της Carminati (2002), που ορίζει ότι οι κενές αντωνυμίες της ιταλικής επιλέγουν συντακτικά εξέχοντα ηγούμενα σε θέση υποκειμένου (θέση Χαρακτηριστή της Φράσης Κλίσης), ενώ οι εμφανείς αντωνυμίες προτιμούν λιγότερο εξέχοντα συντακτικά ηγούμενα, δηλαδή σε θέση μη Χαρακτηριστή της Φράσης Κλίσης, αλλά και στα ισπανικά (Alonso-Ovalle et al., 2002. Για συγκριτική μελέτη ιταλικών-ισπανικών βλ. Filiaci, 2010).

Ωστόσο, είναι δυνατόν να εμφανίζονται και διαγλωσσικές διαφοροποιήσεις, όπως συμβαίνει με τις εμφανείς αντωνυμίες της ισπανικής, οι οποίες θεωρούνται πιο «ευέλικτες» (*flexible*) από τις αντίστοιχες ελληνικές και ιταλικές και συχνά δηλώνουν τη συνέχιση του θέματος αντί την αλλαγή του (Keating et al., 2011. Για σύγκριση ιταλικών-ισπανικών βλ. Filiaci, 2010, Filiaci et al., 2013. Για σύγκριση ελληνικών-ισπανικών βλ. Giannakou & Sitaridou, 2020. Όμως, βλ. και Fotiadou et al., 2020 για τη μη σαφή προτίμηση ηγούμενου όρου της εμφανούς αντωνυμίας της ελληνικής). Αντίστοιχη διαγλωσσική διαφοροποίηση εντοπίζεται στις κενές αντωνυμίες της ελληνικής, οι οποίες δεν εμφανίζουν τόσο ισχυρή και κατηγορική τάση σύνδεσης με το υποκείμενο, καθώς σε κατάλληλα περιεχόμενα υπάρχει πιθανότητα σύνδεσής τους με το αντικείμενο, σε αντίθεση με τις αντίστοιχες κενές αντωνυμίες των ιταλικών που διαθέτουν πιο αυστηρή κατανομή (Για σύγκριση ελληνικών-ιταλικών βλ. Torregrossa et al., 2015. Di Domenico et al., 2020. Torregrossa et al., 2020. Για τη μη κατηγορική φύση των κενών αντωνυμιών της ελληνικής βλ. Dimitriadis, 1996. Prentza & Tsimpli, 2013. Papadopoulou et al., 2015). Συνεπώς, το φαινόμενο επίλυσης της αναφοράς επηρεάζεται και από τις ιδιαιτερότητες των γλωσσών και ακόμα και στην επίλυση αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου, που αποτελεί και το θέμα της παρούσας μελέτης,

είναι δυνατόν να προκύψουν διαγλωσσικές διαφοροποιήσεις ως προς τις τάσεις σύνδεσης των αντωνυμιών με έναν ηγούμενο όρο.

2.3 Η επίλυση της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου στην ελληνική

Οι προσωπικές αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς στην ελληνική γλώσσα ως προς την ερμηνεία τους, καθώς οι προγενέστερες μελέτες εστιάζουν κυρίως στις μορφοσυντακτικές ιδιότητες των κλιτικών και στα φαινόμενα κατάκτησης και παραγωγής τους στην ελληνική ως πρώτη ή ως δεύτερη γλώσσα. Τα κλιτικά εντάσσονται στην κατηγορία των προσωπικών αντωνυμιών και αποτελούν τον αδύναμο τύπο τους. Ο αντίστοιχος ισχυρός τύπος της προσωπικής αντωνυμίας συμπληρώνεται από τη δεικτική αντωνυμία *αυτός/-ή/-ό* (Mavrogiorgos, 2010. Holton et al., 2004, p. 87). Είναι μονοσύλλαβοι τύποι και διακρίνονται σε κλιτικά πρώτου, δεύτερου και τρίτου προσώπου, ωστόσο στην παρούσα μελέτη αντικείμενο έρευνας είναι μόνο τα κλιτικά τρίτου προσώπου, καθώς αυτά μπορούν να συναντηθούν σε αμφίσημα περιβάλλοντα. Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται οι τύποι της ισχυρής αντωνυμίας *αυτός/-ή/-ό* και των κλιτικών στο τρίτο πρόσωπο, στα τρία γένη και στους δύο αριθμούς. Ακόμη, παρατίθενται και οι τύποι του οριστικού άρθρου της ελληνικής, οι οποίοι στη γενική και αιτιατική πτώση και των δύο αριθμών είναι όμοιοι με τα κλιτικά.

Πίνακας 1: Οι ισχυροί και αδύναμοι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας στο 3^ο πρόσωπο και ο οριστικός προσδιοριστής

	Ισχυρός τύπος αντωνυμίας	Κλιτικά	Οριστικός Προσδιοριστής
Ενικός αριθμός			
Ονομαστική	αυτός/-ή/-ό	τος/τη/το	ο/η/το
Γενική	αυτού/-ής/-ού	του/της/του	του/της/το
Αιτιατική	αυτόν/-ήν/-ό	τον/την/το	τον/την/το
Πληθυντικός αριθμός			
Ονομαστική	αυτοί/-ές/-ά	τις/τες/τα	οι/οι/τα
Γενική	αυτών	των	των
Αιτιατική	αυτούς/-ές/-ά	τους/τις-τες/τα	τους/τις/τα

Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχουν κλιτικά στην ονομαστική πτώση για το πρώτο και το δεύτερο πρόσωπο, αλλά ακόμα και τα κλιτικά ονομαστικής πτώσης τρίτου προσώπου χρησιμοποιούνται μόνο σε επιφωνηματικές ή ερωτηματικές δομές μετά το «να» ή το «που `ν`» (π.χ. «να τος!», «που `ν` τος;») (Μανρογιόργος, 2010, p. 7). Επιπλέον, στην αιτιατική πτώση πληθυντικού αριθμού του θηλυκού γένους εμφανίζονται δύο διαφορετικές μορφές του κλιτικού, που χρησιμοποιούνται σε διαφορετικές συντακτικές δομές. Ο τύπος «τις» χρησιμοποιείται υποχρεωτικά πριν το ρήμα (π.χ. «τις άφησα εδώ»), ενώ οι δύο τύποι «τις/τες» εναλλάσσονται ελεύθερα μετά από ρήματα σε προστακτική ή μετά το γερούνδιο (π.χ. «άφησέ τες/τις εδώ!») (Holton et al., 2004, p. 88).

Τα κλιτικά τρίτου προσώπου στη γενική και αιτιατική πτώση του ενικού και πληθυντικού αριθμού είναι όμοια με τον οριστικό προσδιοριστή της ελληνικής (Μανρογιόργος, 2010, p. 10). Σύμφωνα με τις Tsimpli και Stavrakaki (1999, pp. 37-38) η μορφολογική τους ομοιότητα οφείλεται στο ότι ανήκουν στην ίδια κατηγορία των Προσδιοριστών (*D – Determiners*), οι οποίοι σε επίπεδο σύνταξης αποτελούν κεφαλές

(heads) των Φράσεων Προσδιοριστών (*DP – Determiner Phrase*) και λαμβάνουν ως συμπλήρωμά τους (*complement*) μία Ονοματική Φράση (*NP – Noun Phrase*). Η Υπόθεση της Φράσης Προσδιοριστή (*DP-hypothesis*), όπως διατυπώθηκε από τον Abney (1987), ορίζει ότι ο Προσδιοριστής στην πραγματικότητα δεν βρίσκεται μέσα στην Ονοματική Φράση αλλά αποτελεί κεφαλή της δικής του φράσης, της Φράσης Προσδιοριστή. Συνεπώς, τα κλιτικά και οι προσδιοριστές της ελληνικής ανήκουν στην ίδια λειτουργική κατηγορία, αυτή των Προσδιοριστών, με την έννοια ότι είναι δύο τύποι με καθαρά γραμματική λειτουργία που στερούνται σημασιολογικού περιεχομένου. Άλλωστε, τα κλιτικά είναι μία ελλιπής μορφή σε συντακτικά, μορφολογικά και σημασιολογικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τον αντίστοιχο ισχυρό τύπο της προσωπικής αντωνυμίας (Cardinaletti & Starke, 1999. Για τα ελληνικά βλ. Mavrogiorgos, 2010, pp. 12-31), κάτι το οποίο είναι εύλογο, εφόσον αποτελούν τον αδύναμο τύπο της.

Επιπρόσθετα, τα κλιτικά λόγω της ελλιπούς μορφής τους δεν διαθέτουν την ανεξάρτητη φύση των λέξεων. Δεν μπορούν να σταθούν μόνα τους στον λόγο αλλά προσκολλώνται απαραίτητα σε κάποια άλλη λειτουργική κατηγορία από την οποία λαμβάνουν τα φ-χαρακτηριστικά τους (πρόσωπο, αριθμός) και Πτώση (*Case*) (Tsimpli & Stavrakaki, 1999, p. 39). Συνηθέστερα προσκολλώνται σε κάποιο ρήμα, για αυτό πολλές φορές αποκαλούνται και ρηματικά κλιτικά (Tsakali, 2006, p. 19. Mavrogiorgos, 2010, p. 5). Σχηματίζουν μία φωνολογική ενότητα με τη λέξη στην οποία προσκολλώνται και συμπροφέρονται, δηλαδή προφέρονται μαζί της (έγκλιση τόνου) (π.χ. «κάλεσε + τον → κάλεσέ τον») (Holton et al., 2004, p. 11). Ακόμη, τα κλιτικά δεν έχουν ποτέ επιτονισμό και επομένως, δεν μπορούν να βρεθούν σε εμφατικά περιβάλλοντα (π.χ. «*ΤΟ διάβασα»). Αν χρειάζεται να δοθεί έμφαση στον λόγο, τότε

επιλέγεται ο αντίστοιχος ισχυρός τύπος της αντωνυμίας και όχι το κλιτικό (π.χ. «διάβασα ΑΥΤΟ») (Tsakali, 2006, p. 20).

Άλλη ιδιότητα των κλιτικών είναι η εμφάνισή τους μόνο σε θέση αντικειμένου και όχι σε θέση υποκειμένου. Τα κλιτικά σε θέση αντικειμένου όταν βρίσκονται σε αιτιατική πτώση λειτουργούν ως άμεσο αντικείμενο (π.χ. «Ο Κώστας *την* είδε»), ενώ σε γενική πτώση λειτουργούν ως έμμεσο αντικείμενο (π.χ. «Ο Κώστας *της* έδωσε το βιβλίο»). Τα κλιτικά σε γενική πτώση όμως, είναι δυνατόν να επιτελούν και άλλες λειτουργίες, όπως κτήση, όταν προσδιορίζουν μία ονοματική φράση (π.χ. «το βιβλίο *της*») (Warburton, 1977).

Ως προς τη συντακτική θέση των κλιτικών, αυτή είναι καθορισμένη με βάση την παρεμφατικότητα (*finiteness*) του ρήματος (Tsakali, 2006, p. 49). Ειδικότερα, όταν το ρήμα είναι παρεμφατικού χρόνου (*finite*), το κλιτικό ονομάζεται «προκλιτικό» και βρίσκεται σε θέση πρόκλισης (*proclisis*), δηλαδή βρίσκεται πριν το κύριο ρήμα (παράδειγμα 8α). Αυτό συμβαίνει είτε το ρήμα και το κλιτικό βρίσκονται σε κύρια πρόταση (παράδειγμα 8α) είτε σε εξαρτημένη (παράδειγματα 8β,γ):

(8) α) *Της το έχω πει* (το μυστικό) (της Μαρίας).

β) Ο Γιάννης νομίζει ότι θα *της το πεις* (της Μαρίας) (το μυστικό).

γ) Ο Γιάννης υπόσχεται να *της το πει* (της Μαρίας) (το μυστικό).

(Tsakali, 2006, p. 49)

Με ρήματα όμως μη παρεμφατικού χρόνου (*non finite*) ή με γερούνδια, το κλιτικό ονομάζεται «εγκλιτικό» και βρίσκεται σε θέση έγκλισης (*enclisis*), δηλαδή βρίσκεται μετά το κύριο ρήμα (παράδειγματα 9α,β και 10α,β) (Tsakali, 2006, p. 49). Ωστόσο, εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση ρήματος σε προστακτική όταν συνοδεύεται

από άρνηση, καθώς τότε το κλιτικό είναι προκλιτικό (παράδειγμα 11) (Wanner, 1978, p. 272).

(9) α) Πες *της το* (της Μαρίας) (το μυστικό).

β) Πες *το της* (της Μαρίας) (το μυστικό).

(10) α) Λέγοντάς *της το* (της Μαρίας) (το μυστικό).

β) Λέγοντάς *το της* (της Μαρίας) (το μυστικό).

(Tsakali, 2006, p. 49)

(11) Μη *της το πεις* (της Μαρίας) (το μυστικό).

(προσαρμογή από Wanner, 1978, p. 272)

Επομένως, είναι κατανοητό ότι τα κλιτικά βρίσκονται σε διαφορετική θέση από τις πλήρεις ονοματικές φράσεις σε θέση αντικειμένου (π.χ. «αγόρασα *το βιβλίο*» αλλά «*το* αγόρασα»). Ακόμα, ανάμεσα στα κλιτικά και το ρήμα δεν μπορεί να παρεμβάλλεται κανένα μόριο, ούτε η άρνηση (π.χ. «τον είδα, δεν τον είδα» αλλά όχι «*τον δεν είδα», όπως και «θα τον δω, δεν θα τον δω» αλλά όχι «*τον δεν θα δω»). Τα κλιτικά άμεσου και έμμεσου αντικειμένου είναι δυνατόν να συνεμφανίζονται στις προτάσεις, όμως η θέση τους είναι καθορισμένη με τα ρήματα παρεμφατικού χρόνου (π.χ. «του το έδωσα» αλλά όχι «*το του έδωσα»). Στα ρήματα μη παρεμφατικού χρόνου και στο γερούνδιο έχουν πιο ελεύθερη εναλλαγή, όπως φάνηκε στα παραδείγματα (9α,β) και (10α,β) (Tsakali, 2006, pp. 19-20).

Σε αντιπαραβολή με τα κλιτικά, η ισχυρή αντωνυμία *αυτόν/-ή* σε θέση αντικειμένου εμφανίζει περισσότερες ομοιότητες με τις πλήρεις ονοματικές φράσεις και για αυτό τον λόγο δεν θέτει αντίστοιχους περιορισμούς ως προς τη συντακτική της θέση στην πρόταση που να σχετίζονται με την παρεμφατικότητα του ρήματος (π.χ. «πες *αυτό*» αλλά και «*αυτό* πεις»). Ενώ ακόμα και ανάμεσα στην ισχυρή αντωνυμία και το

ρήμα είναι δυνατόν να παρεμβάλλονται και άλλοι όροι της πρότασης (π.χ. «αγόρασε ο Κώστας αυτό») (Mavrogiorgos, 2010).

Μελέτες που έχουν διεξαχθεί για την κατάκτηση και παραγωγή των κλιτικών τρίτου προσώπου στην ελληνική ως πρώτη και ως δεύτερη γλώσσα επισημαίνουν ότι αποτελούν ένα δύσκολο προς απόκτηση φαινόμενο⁶, καθώς ανήκουν στα διεπίπεδα σύνταξης-σημασιολογίας και σύνταξης-πραγματολογίας⁷ και αξιοποιούν τομείς και από τη μορφοσύνταξη αλλά και από την πραγματολογία. Η πραγματολογία απαιτείται για να επιλεγεί ένα κατάλληλο ηγούμενο για το κλιτικό, ενώ η μορφοσύνταξη για την αντιστοίχιση των χαρακτηριστικών του κλιτικού με αυτά του ηγούμενου όρου (Varlokosta et al., 2015). Ακόμη, τα κλιτικά τρίτου προσώπου, σύμφωνα με την *Υπόθεση της Ερμηνευσιμότητας (Interpretability Hypothesis)* αποτελούν συμπλέγματα *μη ερμηνεύσιμων χαρακτηριστικών (uninterpretable features)* σε επίπεδο Λογικής Μορφής με την έννοια ότι στερούνται σημασιολογικού περιεχομένου σε αντίθεση με το πρώτο και δεύτερο πρόσωπο στο κλιτικό παράδειγμα που φέρουν *ερμηνεύσιμα* σε επίπεδο Λογικής Μορφής *χαρακτηριστικά (interpretable features)*, διότι διαθέτουν σημασιολογικό περιεχόμενο (Tsimplici & Dimitrakoroulou, 2007). Πρακτικά, για αυτόν τον λόγο μόνο το τρίτο πρόσωπο, που είναι περισσότερο ασαφές σημασιολογικά,

⁶ Τα μονόγλωσσα τυπικά αναπτυσσόμενα παιδιά της ελληνικής φαίνεται να αποκτούν τα κλιτικά έως την ηλικία των 2 ετών περίπου (Marinis, 2000. Tsakali & Wexler, 2004. Varlokosta et al., 2015) όμως, παιδιά με *Ειδική Γλωσσική Διαταραχή (ΕΓΔ) (Specific Language Impairment – SLI)* και *Διαταραχή του Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) (Autism Spectrum Disorder – ASD)* δυσκολεύονται ως προς την απόκτησή τους και συνήθως τα παραλείπουν στον λόγο (Για την περίπτωση της ΕΓΔ βλ. Smith et al., 2008. Tsimplici & Mastropavlou, 2008. Chondrogianni et al., 2014. Για την περίπτωση της ΔΑΦ βλ. Terzi et al., 2014). Ίδιο μοτίβο παράλειψης παρατηρείται και σε δίγλωσσα παιδιά και ενήλικες κατά την απόκτηση της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας, ιδίως όταν τα κλιτικά απουσιάζουν ως δομές από τη μητρική τους γλώσσα (Tsimplici, 2003. Chondrogianni, 2008. Tsimplici & Mastropavlou, 2008. Chondrogianni et al., 2014) ή παρατηρούνται λάθη που σχετίζονται με το γένος (Koukoulioti et al., 2022).

⁷ Σύμφωνα με το Μινιμαλιστικό Πρόγραμμα (*Minimalist Program*) που αναπτύχθηκε από τον Chomsky (1981, 1993, 2000), ο τομέας της Γλώσσας (*Language Faculty*) αποτελείται από το Λεξικό (Lexicon), το Υπολογιστικό Σύστημα (Σύνταξη) (Computational System – Syntax) και τα διεπίπεδα της Λογικής Μορφής (Logical Form – LF) και της Φωνητικής Μορφής (Phonetic Form – PF). Η Λογική Μορφή είναι το διεπίπεδο ανάμεσα στη γλώσσα και το Εννοιολογικό-Προθετικό σύστημα (Conceptual-Intentional system) και η Φωνητική Μορφή είναι το διεπίπεδο ανάμεσα στη γλώσσα και το Αρθρωτικό-Αντιληπτικό σύστημα (Articulatory-Perceptual system).

μπορεί να βρεθεί σε αμφίσημα περιβάλλοντα, καθώς το πρώτο και το δεύτερο πρόσωπο διαθέτουν μία πιο συγκεκριμένη σημασιολογική ερμηνεία.

Εστιάζοντας στην ερμηνεία των κλιτικών, εφόσον στερούνται σημασιολογικού περιεχομένου, εξαρτώνται από κάποιο ηγούμενο στο περικείμενο για την ερμηνεία τους, με το οποίο είναι αναγκαίο να συμφωνούν σε γένος, αριθμό και πρόσωπο (Cardinaletti & Starke, 1999, pp. 158-159). Η Miltsakaki (2007) έχει επισημάνει ότι υπάρχει η δυνατότητα εμφάνισης των κλιτικών τρίτου προσώπου σε αμφίσημα περιβάλλοντα, ωστόσο αυτό το θέμα δεν έχει μελετηθεί περαιτέρω για την ελληνική γλώσσα. Η παρούσα μελέτη στοχεύει να προσεγγίσει και να εξετάσει το φαινόμενο της ερμηνείας των κλιτικών αντικειμένου τρίτου προσώπου και πτώσης αιτιατικής στο αρσενικό και θηλυκό γένος σε αμφίσημες προτάσεις, όπως η παρακάτω:

(12) Η Ζωή_i αγκάλιασε τη Σοφία_j, όταν ο σκηνοθέτης *την_{i,j}* επέλεξε για τον ρόλο χτες.

(από το πειραματικό υλικό της παρούσας μελέτης)

Εφαρμόζοντας τη λογική του φαινομένου της αναφοράς στις αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου, στο παράδειγμα (12) το κλιτικό («την») σε θέση αντικειμένου της εξαρτημένης πρότασης μπορεί να λάβει ως ηγούμενό του είτε το υποκείμενο της κύριας πρότασης («η Ζωή») είτε το αντικείμενό της («τη Σοφία»), όπως δηλώνεται και από τους ενδείκτες. Τα κλιτικά αντικειμένου σε γενική πτώση, που επιτελούν τη λειτουργία έμμεσου αντικειμένου ενός ρήματος, δεν θα αποτελέσουν αντικείμενο πειραματικής μελέτης σε αυτή την έρευνα, διότι η εστίαση αφορά τις αντωνυμίες σε θέση άμεσου αντικειμένου.

Παράλληλα με τα κλιτικά, θα αξιοποιηθεί στην παρούσα μελέτη και η αντωνυμία *αυτός/-ή/-ό* σε θέση αντικειμένου στην αιτιατική πτώση στο αρσενικό και θηλυκό

γένος. Τα κλιτικά αποτελούν τον μορφολογικά απλούστερο, μη μαρκαρισμένο τύπο της προσωπικής αντωνυμίας σε θέση αντικειμένου, ενώ ο αντίστοιχος ισχυρός τύπος *αυτός/-ή* σε θέση αντικειμένου είναι ο μορφολογικά πιο περίπλοκος, μαρκαρισμένος τύπος. Σε ουδέτερα περιβάλλοντα, που είναι δυνατή η εμφάνιση και των δύο παραπάνω τύπων, οι αδύναμοι τύποι είναι προτιμότεροι σε σχέση με τους αντίστοιχους ισχυρούς τύπους που λογίζονται ως περισσότερο μαρκαρισμένες επιλογές, όπως διατυπώνεται και στην *Αρχή Αποφυγής της Αντωνυμίας (Avoid Pronoun Principle)* (Chomsky, 1981). Συνεπώς, όταν χρησιμοποιούνται οι ισχυροί τύποι των αντωνυμιών, ενώ θα μπορούσε να επιλεγεί στη θέση τους ένας αντίστοιχος μη μαρκαρισμένος τύπος, φαίνεται να υποδηλώνουν ένα πιο μαρκαρισμένο μήνυμα που ο μη μαρκαρισμένος τύπος δεν θα μπορούσε να δηλώσει, όπως αντίθεση ή εστίαση (Dimitriadis, 1996). Άλλωστε η αντωνυμία *αυτός/-ή/-ό* ανήκει και στην κατηγορία των δεικτικών αντωνυμιών, επομένως δύναται να μεταφέρει ένα πιο εμφατικό μήνυμα (Holton et al., 2004, pp. 91-93).

Είναι εύλογα κατανοητό ότι προκύπτει μία αναλογία ανάμεσα στα κλιτικά και τις ισχυρές αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου με το κενό υποκείμενο και τις αντίστοιχες ισχυρές αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου. Όπως συμβαίνει και στην περίπτωση επίλυσης της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, το κενό υποκείμενο *pro* είναι ο μη μαρκαρισμένος τύπος, που δηλώνει συνήθως το χαρακτηριστικό της *συνέχισης του θέματος (topic continuity)*, ενώ η εκπεφρασμένη αντωνυμία *αυτός/-ή* σε θέση υποκειμένου θεωρείται περισσότερο μαρκαρισμένη, καθώς σηματοδοτεί την *αλλαγή του θέματος (topic shift)* (Papadopoulou et al., 2015). Στις αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου λόγω της δομής των προτάσεων και της εισαγωγής ενός νέου υποκειμένου στη δεύτερη πρόταση δηλώνεται ούτως ή άλλως το χαρακτηριστικό της αλλαγής του θέματος, αφού ένα νέο

πρόσωπο αποτελεί το υποκείμενο και άρα το θέμα της δεύτερης πρότασης, όπως συμβαίνει στο παράδειγμα (13) με το υποκείμενο «η Άννα». Αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τη διαδικασία επίλυσης της αναφοράς για τις αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου από τις αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου (Miltsakaki, 2007).

(13) Ο Γιάννης θαύμαζε τον Βασίλη. Η Άννα τον...

(Miltsakaki, 2007)

Επιπλέον μία διαφοροποιητική παράμετρος μεταξύ των κλιτικών και της αντίστοιχης ισχυρής αντωνυμίας *αυτόν/-ή* σε θέση αντικειμένου, που υιοθετείται και στην παρούσα μελέτη, είναι η διαφορετική συντακτική θέση στην οποία εμφανίζονται. Πιο συγκεκριμένα, τα κλιτικά όπως προαναφέρθηκε, όταν βρίσκονται σε προτάσεις με ρήματα παρεμφατικού χρόνου εμφανίζονται συντακτικά σε θέση πρόκλισης, δηλαδή πριν το κύριο ρήμα. Όμως, ο ισχυρός τύπος της αντωνυμίας δεν θέτει αντίστοιχους περιορισμούς, συνεπώς, είναι δυνατόν να ακολουθήσει τη σειρά των όρων Υποκείμενο-Ρήμα-Αντικείμενο (Y-P-A), η οποία επιλέγεται συχνότερα σε πειραματικές μελέτες επίλυσης της αναφοράς, όπως έχει επιλεγεί και στην παρούσα μελέτη για την κύρια και την εξαρτημένη πρόταση⁸.

(14) Η Ζωή_i αγκάλιασε τη Σοφία_j, όταν ο σκηνοθέτης επέλεξε *αυτή_{i/j}* για τον ρόλο χτες.

(από το πειραματικό υλικό της παρούσας μελέτης)

⁸ Κατά τον σχεδιασμό του πειραματικού υλικού της παρούσας μελέτης ερευνήθηκε το ενδεχόμενο εμφάνισης της ισχυρής αντωνυμίας *αυτόν/-ή* σε θέση αντικειμένου στην ίδια συντακτική θέση με το κλιτικό για μεγαλύτερη ομοιογένεια των προτάσεων, ωστόσο, οι αντίστοιχες προτάσεις, όπως «#Η Ζωή αγκάλιασε τη Σοφία, όταν ο σκηνοθέτης *αυτή* επέλεξε για τον ρόλο χτες» αξιολογήθηκαν ως εμφατικές και απορρίφθηκαν από το σύνολο των ερωτηθέντων φυσικών ομιλητών της ελληνικής (βλ. αναλυτικά και κεφ. 5.2.2. Πειραματικό υλικό).

Σχετικά με το ζήτημα της ερμηνείας της αντωνυμίας *αυτόν/-ή* σε θέση αντικειμένου δεν έχουν διεξαχθεί σχετικές προηγούμενες μελέτες. Οι μελέτες επίλυσης αναφοράς αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου αντιπαραβάλλουν τον παραπάνω ισχυρό τύπο της αντωνυμίας με την κενή κατηγορία *pro* και φανερώνουν ότι ο ισχυρός τύπος, καθώς δηλώνει συνήθως ένα πιο μαρκαρισμένο μήνυμα, συνδέεται με το όρισμα σε θέση αντικειμένου της κύριας πρότασης και σηματοδοτεί την αλλαγή του θέματος (Papadopoulou et al., 2015. Giannakou & Sitaridou, 2020. Torregrossa et al., 2020). Συνεπώς, στην παρούσα μελέτη κρίνεται σημαντικό να ερευνηθεί και ο αντίστοιχος ισχυρός τύπος στις ίδιες προτάσεις με τα κλιτικά, προκειμένου να εντοπιστούν τυχόν ομοιότητες ή διαφορές στην ερμηνεία τους.

3. Θεωρητικές προσεγγίσεις για την επίλυση της αναφοράς

Στο παρακάτω κεφάλαιο παρουσιάζεται αρχικά το κριτήριο επιλογής της αναφορικής έκφρασης και ακολούθως, παρέχεται μία επισκόπηση των θεωρητικών μοντέλων που έχουν προταθεί για την επίλυση του φαινομένου της αναφοράς. Οι δύο θεωρίες επίλυσης που θα αξιοποιηθούν και στην παρούσα μελέτη είναι η *Θεωρία της Προσβασιμότητας* (Ariel, 1990, 1994) και η *Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας* (Sheldon, 1974. Smyth, 1994). Συμπληρωματικά, θα παρατεθεί και η *Θεωρία της Επικέντρωσης* (Walker & Prince, 1996. Miltsakaki, 2001), η οποία αν και δεν θα ερευνηθεί πειραματικά, έχει αξιοποιηθεί σε σχετικές μελέτες επίλυσης αναφοράς αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου (Chambers & Smyth, 1998. Kousta, 2005). Αξιοσημείωτο είναι ότι οι ίδιες θεωρίες, επιπλέον με ορισμένες ακόμα, έχουν προταθεί και για την επίλυση της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου, εφόσον πρόκειται για το ίδιο φαινόμενο, επομένως τα συμπεράσματά τους αλληλοεπικαλύπτονται. Καταληκτικά, θα γίνει αναφορά στην επίδραση του μορφοσυντακτικού χαρακτηριστικού του γένους, το οποίο φέρει τη δυνατότητα *αποσαφήνισης της αναφοράς (disambiguation)* και θα αξιοποιηθεί στην παρούσα μελέτη προκειμένου να ελεγχθεί η τάση σύνδεσης των υπό εξέταση αντωνυμιών με συγκεκριμένα ορίσματα.

3.1 Η επιλογή της αναφορικής έκφρασης

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα σημεία της γλώσσας είναι η δυνατότητα που παρέχει να χρησιμοποιούνται διαφορετικοί τύποι αλλά να αναφέρονται στο ίδιο γεγονός ή ίδιοι τύποι αλλά να αναφέρονται σε διαφορετικά γεγονότα. Παραδείγματος χάριν οι εκφράσεις «το βιβλίο», «αυτό το βιβλίο», «εκείνο το βιβλίο», «αυτό», «εκείνο» χρησιμοποιούμενες κάθε φορά στο κατάλληλο περιεχόμενο είναι δυνατόν να

αναφέρονται πάντοτε στο ίδιο αντικείμενο. Ακόμα και με αυτήν την περιπλοκότητα της γλώσσας όμως, οι άνθρωποι κατανοούν ο ένας τον άλλο. Επομένως, είναι εύλογο το ερώτημα του τι ακριβώς γνωρίζει ο ομιλητής, ώστε να επιλέξει τον κατάλληλο τύπο, που θα χρησιμοποιήσει σε κάθε περίπτωση και τι ακριβώς γνωρίζει ο ακροατής για να είναι σε θέση να κατανοήσει αυτόν τον τύπο και κατ' επέκταση τον λόγο του ομιλητή (Gundel et al., 1993, p. 274).

Σύμφωνα με τους Gundel et al. (1993), η επιλογή μιας αναφορικής έκφρασης εξαρτάται από την υπόθεση που κάνει ο ομιλητής για τη *γνωστική κατάσταση* (*cognitive status*) του *αντικειμένου αναφοράς* (*referent*) στην προσοχή του ακροατή, δηλαδή την προϋπαρξη ή την έλλειψη της νοητικής αναπαράστασης του αντικειμένου αναφοράς στη μνήμη του ακροατή. Στο πλαίσιο της παραπάνω εξήγησης προκύπτουν έξι γνωστικές καταστάσεις που καθορίζουν την επιλογή της κατάλληλης αναφορικής έκφρασης ανάλογα με την περίπτωση και τον εκάστοτε σκοπό της επικοινωνίας, οι οποίες ταξινομούνται σε μία *Ιεραρχία Γνωστότητας* (*Givenness Hierarchy*):

Σε εστίαση (<i>In focus</i>) {it}	>	Ενεργοποιημένη (<i>Activated</i>) {that, this, this N}	>	Οικεία (<i>Familiar</i>) {that N}	>	Μοναδικά αναγνωρίσιμη (<i>Uniquely identifiable</i>) {the N}	>
Αναφορική (<i>Referential</i>) {indefinite this N}	>	Αναγνωρίσιμος τύπος (<i>Type identifiable</i>) {a N}					

(Gundel et al., 1993, p. 275)

Η παραπάνω ιεραρχία κινείται από το λιγότερο περιοριστικό αντικείμενο αναφοράς (αναγνωρίσιμος τύπος) στο περισσότερο περιοριστικό (σε εστίαση).

Παράλληλα, μία έκφραση που σηματοδοτεί μία συγκεκριμένη γνωστική κατάσταση περιέχει απαραίτητα και όλες τις άλλες καταστάσεις που βρίσκονται χαμηλότερα από την ίδια στην Ιεραρχία Γνωστότητας (για παράδειγμα μία αναφορική έκφραση σε εστίαση είναι απαραίτητα και ενεργοποιημένη, οικεία κ.ο.κ. αλλά μία ενεργοποιημένη αναφορική έκφραση δεν είναι απαραίτητα σε εστίαση).

Η επίδραση της Ιεραρχίας Γνωστότητας διαφαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα, στα οποία επιλέγεται διαφορετική αναφορική έκφραση ανάλογα με την ενεργοποίηση των αναπαραστάσεων του αντικειμένου αναφοράς στη μνήμη του ακροατή. Μπορεί να πρόκειται για μία απλή αναγνώριση ενός αντικειμένου αναφοράς (αναγνωρίσιμος τύπος), για οικειότητα με αυτό (οικεία) ή για συσχέτισή του με μία ενότητα ήδη ενεργοποιημένη στην προσοχή (σε εστίαση) και με όλα τα ενδιάμεσα στάδια:

- i. Αναγνωρίσιμος τύπος: «Δεν μπορούσα να κοιμηθώ χτες το βράδυ. Ένας σκύλος με κράτησε ξύπνιο».
- ii. Αναφορική: «Δεν μπορούσα να κοιμηθώ χτες το βράδυ. Αυτός ο σκύλος με κράτησε ξύπνιο».
- iii. Μοναδικά αναγνωρίσιμη: «Δεν μπορούσα να κοιμηθώ χτες το βράδυ. Ο σκύλος με κράτησε ξύπνιο».
- iv. Οικεία: «Δεν μπορούσα να κοιμηθώ χτες το βράδυ. Αυτός ο σκύλος με κράτησε ξύπνιο».
- v. Ενεργοποιημένη: «Δεν μπορούσα να κοιμηθώ χτες το βράδυ. Αυτός ο σκύλος/Αυτός/Εκείνος με κράτησε ξύπνιο».
- vi. Σε εστίαση: «Δεν μπορούσα να κοιμηθώ χτες το βράδυ. ∅ Με κράτησε ξύπνιο».

(Gundel et al., 1993, pp. 276-280)

Στην τελευταία κατηγορία των αναφορικών εκφράσεων «σε εστίαση» το αντικείμενο αναφοράς βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής του ακροατή⁹. Αυτή η γνωστική κατάσταση είναι κατάλληλη για μορφές που φέρουν ελάχιστο φωνητικό περιεχόμενο, όπως για κενές και μη εστιασμένες (*unstressed*) αντωνυμίες και για τα κλιτικά (Gundel et al., 1993, p. 285). Αντιστρόφως, η παραπάνω Ιεραρχία προβλέπει ότι αν δεν ισχύει η γνωστική κατάσταση της εκάστοτε αναφορικής έκφρασης, τότε η χρήση της στον λόγο είναι ακατάλληλη (Gundel et al., 1993, p. 290). Ωστόσο, μία αναφορική έκφραση μπορεί να αντιστοιχίζεται με περισσότερες από μία γνωστικές καταστάσεις. Σε αυτή την περίπτωση, η επιλογή της κατάλληλης αναφορικής έκφρασης αλληλεπιδρά με τις δύο αρχές του Αξιώματος της Ποσότητας (Grice, 1975) και επιλέγεται εκείνη που καθιστά τον λόγο του ομιλητή αρκετά πληροφοριακό αλλά όχι περισσότερο από όσο είναι πραγματικά απαραίτητο.

3.2 Η Θεωρία της Προσβασιμότητας

Ο Givón (1983) διατύπωσε τη *Θεωρία της Συνέχισης του Θέματος (Topic Continuity Theory)*, που υποστηρίζει ότι ο βαθμός *θεματικότητας (topicality)* του αντικειμένου αναφοράς, δηλαδή αν το αντικείμενο αναφοράς αποτελεί θέμα ή μη θέμα, καθορίζει την επιλογή μιας αναφορικής έκφρασης. Όταν παρουσιάζεται μία νέα πληροφορία στον λόγο, οι ομιλητές χρησιμοποιούν πιο λεπτομερείς εκφράσεις, ενώ όταν η πληροφορία είναι ήδη γνωστή, ο λόγος νοείται ως *συνεχής (continuous)* και λιγότερο μαρκαρισμένες εκφράσεις, όπως μία αντωνυμία, θα χρησιμοποιηθούν. Οι παράγοντες που επηρεάζουν τον βαθμό θεματικότητας μίας οντότητας είναι τρεις:

⁹ Ο όρος «σε εστίαση» (*in focus*) δηλώνει την εστίαση της προσοχής και διαφέρει από την «εστίαση» (*focus*) που αναφέρεται στη σύνταξη για έναν όρο στον οποίον προσδίδεται έμφαση και διακρίνεται με επιτονισμό στον λόγο (π.χ. «διάβασα ΑΥΤΟ, όχι εκείνο») (Gundel et al., 1993, p. 279 υποσημ. 10).

- αναφορική απόσταση (*referential distance*): η απόσταση που μεσολαβεί από την πρώτη αναφορά του αντικειμένου αναφοράς στον λόγο μέχρι τη δεύτερη
- επιμονή (*persistence*): η διάρκεια παρουσίας του αντικειμένου αναφοράς στο περικείμενο
- πιθανή παρεμβολή (*potential interference*): ο αριθμός των πιθανών ηγούμενων της αναφορικής έκφρασης

Όσο πιο μπερδεμένο, ασυνεχές (*discontinuous*) και δύσκολο στη μεταχείρισή του είναι το θέμα, τόσο πιο σημαντική είναι η ποσότητα της κωδικοποίησης πληροφοριών για αυτό. Βασιζόμενη σε αυτή τη θεωρία ακολούθως, η Ariel (1990, 1994) διατύπωσε τη *Θεωρία της Προσβασιμότητας (Accessibility Theory)* που εστιάζει στις αναφορικές εκφράσεις και το ηγούμενό τους.

Η Θεωρία της Προσβασιμότητας συσχετίζει την επιλογή της αναφορικής έκφρασης με την κατάσταση προσβασιμότητας της νοητικής αναπαράστασης του πιθανού αντικειμένου αναφοράς στον λόγο του ομιλητή (Ariel, 1990, p. 69). Οι αναφορικές εκφράσεις θεωρούνται «δείκτες προσβασιμότητας» (*accessibility markers*) για τα πιθανά αντικείμενα αναφοράς και κατατάσσονται στην *Κλίμακα Προσβασιμότητας (Accessibility Marking Scale)* με σειρά από τους δείκτες χαμηλής προσβασιμότητας στους δείκτες υψηλής προσβασιμότητας¹⁰ (Ariel, 1990, p. 73):

¹⁰ Οι αρχές της Θεωρίας Προσβασιμότητας είναι καθολικές όμως, είναι δυνατό να αλληλεπιδράσουν με διαγλωσσικά χαρακτηριστικά και ενδέχεται να προκύψουν μικρές διαφοροποιήσεις στη σειρά των αναφορικών εκφράσεων της Κλίμακας Προσβασιμότητας ανάλογα με τη γλώσσα (Ariel, 1990, p. 76).

Χαμηλή Προσβασιμότητα (<i>Low Accessibility</i>)	▲	Όνομα (<i>Name</i>)
		Οριστική περιγραφή (<i>Definite description</i>)
		Δεικτικό (<i>Demonstrative</i>)
		Εστιασμένη αντωνυμία (<i>Stressed pronoun</i>)
		Μη εστιασμένη αντωνυμία (<i>Unstressed pronoun</i>)
		Κλιτικοποιημένη αντωνυμία (<i>Cliticized pronoun</i>)
		Δείκτες συμφωνίας (<i>Agreement markers</i>)
Υψηλή προσβασιμότητα (<i>High Accessibility</i>)	▼	Αυτοπαθή (<i>Reflexives</i>)
		Μηδενικές εκφράσεις (<i>Zero expressions</i>)

Συνεπώς σύμφωνα με την παραπάνω Κλίμακα, πλήρεις αναφορικές εκφράσεις ή αλλιώς χαμηλής προσβασιμότητας δείκτες, όπως τα κύρια ονόματα, θα χρησιμοποιηθούν για να συνδεθούν με λιγότερο προσβάσιμα (*accessible*) στον λόγο του ομιλητή αντικείμενα αναφοράς, ενώ λιγότερο συγκεκριμένες εκφράσεις ή αλλιώς υψηλής προσβασιμότητας δείκτες, όπως οι αντωνυμίες, θα συνδεθούν με περισσότερο προσβάσιμα αντικείμενα αναφοράς. Οι παράγοντες που συνεισφέρουν στην κατάσταση προσβασιμότητας ενός ηγούμενου όρου είναι η εξοχότητα (*saliency*), ο ανταγωνισμός (*competition*), η απόσταση (*distance*) και η ενότητα (*unity*) (Ariel, 1990, p. 28-29).

Η εξοχότητα (*saliency*) παραπέμπει στο ζήτημα θεματικότητας ή μη θεματικότητας του ηγούμενου όρου. Το θέμα (*topic*) είναι εκείνη η πληροφορία γύρω από την οποία δομείται το νόημα ολόκληρου του εκφωνήματος και κατέχει μία εξέχουσα θέση στη μνήμη, επομένως, είναι πιο εύκολα προσβάσιμο. Συνήθως ως θέμα ορίζεται το γραμματικό υποκείμενο¹¹ και συνεπώς, δείκτες υψηλής προσβασιμότητας, όπως μία κενή αντωνυμία, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να αναφερθούν σε αυτό. Δεδομένα από την ερμηνεία των κενών και εκπεφρασμένων αντωνυμιών σε θέση

¹¹ Ωστόσο, δεν είναι πάντοτε το υποκείμενο το θέμα της πρότασης (Reinhart, 1981).

υποκειμένου στην ελληνική, όπως παρουσιάστηκαν και σε προηγούμενο κεφάλαιο, επιβεβαιώνουν την παραπάνω ανάλυση με την κενή κατηγορία *pro* να επιλέγει συχνότερα ως ηγούμενό της το αντικείμενο αναφοράς σε θέση υποκειμένου δηλώνοντας το χαρακτηριστικό της συνέχισης του θέματος (*topic continuity*) και τις εκπεφρασμένες αντωνυμίες ως δείκτες χαμηλής προσβασιμότητας να εμφανίζουν ισχυρότερη τάση σύνδεσης με το αντικείμενο δηλώνοντας την αλλαγή του θέματος (*topic shift*) (μεταξύ άλλων βλ. Miltsakaki, 2007. Papadopoulou et al., 2015. Giannakou & Sitaridou, 2022).

Ο ανταγωνισμός (*competition*) αναφέρεται στον αριθμό των πιθανών οντοτήτων που μπορούν να αποτελέσουν ηγούμενα της αναφορικής έκφρασης. Στη μελέτη των Arnold και Griffin (2007) ερευνήθηκαν οι προτιμήσεις των συμμετεχόντων ανάμεσα σε αντωνυμίες και κύρια ονόματα σε προτάσεις με έναν ή δύο χαρακτήρες. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως όταν στις προτάσεις εντασσόταν ένα δεύτερο πρόσωπο, έστω και διαφορετικού γένους από το πρώτο, η χρήση των αντωνυμιών μειωνόταν περίπου στο μισό και προκρινόταν η χρήση των κύριων ονομάτων. Στον αντίποδα, σε προτάσεις με έναν μόνο χαρακτήρα αυξανόταν η χρήση των αντωνυμιών πάνω από το μισό. Επιπλέον, ο Lozano (2016, p. 262) μελετώντας το φαινόμενο της επίλυσης αναφοράς στα ισπανικά διαπίστωσε ότι σε προτάσεις με δύο πιθανά ηγούμενα ίδιου γένους χρησιμοποιούνται συχνότερα χαμηλής προσβασιμότητας δείκτες, όπως πλήρεις ονοματικές φράσεις, παρά αντωνυμίες προκειμένου να αποφευχθεί η πιθανή αμφισημία που θα προκύψει, εφόσον μία αντωνυμία, αν και είναι πιο οικονομική από μία πλήρη ονοματική φράση, αναφέρεται εξίσου και στα δύο πιθανά ηγούμενα.

Τρίτος παράγοντας που μπορεί να καθορίσει την προσβασιμότητα ενός ηγούμενου όρου είναι η απόσταση (*distance*) ανάμεσα στην τελευταία αναφορά του πιθανού ηγούμενου όρου και στην αναφορική έκφραση. Ηγούμενα που έχουν

αναφερθεί πιο πρόσφατα στον λόγο είναι ενεργοποιημένα στη βραχύχρονη μνήμη (*working memory*) και επομένως πιο προσβάσιμα, ώστε είναι δυνατόν να συνδεθούν με αυτά δείκτες υψηλής προσβασιμότητας. Στη μελέτη των Clark και Sengul (1979) μέσα από μία σειρά χρονομετρικών πειραμάτων προέκυψε ότι οι συμμετέχοντες κατανοούν πιο γρήγορα μία αντωνυμία όταν το αντικείμενο αναφοράς της βρίσκεται στην αμέσως προηγούμενη πρόταση, παρά όταν απέχει από αυτήν δύο ή τρεις προτάσεις. Επιπρόσθετα, ο χρόνος αντίδρασής τους αυξανόταν όσο μεγάλωνε η γραμμική απόσταση της αντωνυμίας και του ηγούμενού της.

Τελευταίος είναι ο παράγοντας της ενότητας (*unity*) που αναφέρεται στη σχέση αναφορικής έκφρασης και ηγούμενου όρου, η οποία μπορεί να είναι πολύ στενή όταν οι δύο παραπάνω όροι τοποθετούνται στην ίδια ενότητα, αυξάνοντας την προσβασιμότητα του αντικειμένου αναφοράς. Μία ενότητα μπορεί να είναι ένα συγκεκριμένο περικείμενο, πλαίσιο (*frame*), άποψη (*point of view*) ή θέμα ή ακόμα και να αφορά την ίδια παράγραφο ή πρόταση. Ειδικά όταν πρόκειται για αναφορά σε επίπεδο πρότασης (*sentence-level anaphora*), η ενότητα σχετίζεται περισσότερο με τον βαθμό συνοχής (*cohesion*) μεταξύ της πρότασης που περιέχει την αναφορική έκφραση και της πρότασης που περιέχει τον ηγούμενο όρο (Ariel, 1990, pp. 26-27, 131-132). Υψηλής προσβασιμότητας δείκτες, όπως αντωνυμίες, θα επιλέγονται για τα αντικείμενα αναφοράς, όταν διατηρείται αυτή η ενότητα μεταξύ των προτάσεων, και χαμηλής προσβασιμότητας δείκτες, όταν εμφανίζεται αλλαγή σε αυτήν. Νεότερες μελέτες έχουν επισημάνει την ισχυρή επίδραση του περικειμένου και των *σχέσεων συνοχής* (*coherence relations*) των προτάσεων στην προσβασιμότητα ενός όρου (Hobbs, 1979. Kehler et al., 2008), παράγοντες που έχουν αξιοποιηθεί και σε σχετικές μελέτες επίλυσης αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου, όπως θα παρουσιαστούν σε επόμενο κεφάλαιο (Wolf et al., 2004. Kousta, 2005).

Επιπλέον, ορίζονται τρία κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία έχει καθοριστεί η σειρά των αναφορικών εκφράσεων στην Κλίμακα Προσβασιμότητας, παραδείγματος χάριν ότι οι αντωνυμίες ανήκουν στους δείκτες υψηλής προσβασιμότητας, ενώ τα κύρια ονόματα στους δείκτες χαμηλής προσβασιμότητας, τα οποία είναι η πληροφόρηση (*informativity*), η ακαμψία (*rigidity*) και ο βαθμός προφοράς (*degree of attenuation*). Το πρώτο κριτήριο αναφέρεται στην ποσότητα της πληροφορίας που παρέχει μία αναφορική έκφραση. Όσο περισσότερη πληροφορία διαθέτει μία αναφορική έκφραση, τόσο καλύτερα μπορεί να αναφερθεί σε ένα λιγότερο εξέχον ηγούμενο επομένως, ανήκει στους δείκτες χαμηλής προσβασιμότητας. Η ακαμψία καταδεικνύει το πόσο περιορισμένη είναι μία αναφορική έκφραση να δηλώνει ένα συγκεκριμένο αντικείμενο αναφοράς. Με βάση αυτό το κριτήριο, οι αντωνυμίες είναι πιο ευέλικτες (*flexible*) από τα κύρια ονόματα, καθώς μπορούν να συναναφέρονται με μία ποικιλία πιθανών ηγούμενων. Τέλος, ο βαθμός προφοράς αναφέρεται στην ποσότητα της φωνολογικής πληροφορίας που περιέχει μία αναφορική έκφραση, χωρίς να σχετίζεται με την ποσότητα της λεξικής πληροφορίας. Μία κενή αντωνυμία βρίσκεται υψηλότερα στην Κλίμακα από μία εμφανή λόγω της έλλειψης φωνολογικού περιεχομένου, ακόμα και αν έχουν το ίδιο αντικείμενο αναφοράς (Ariel, 1990, pp. 79-82).

Τα κλιτικά, σύμφωνα με την Ariel (1994, p. 32), μπορεί να διαθέτουν περισσότερο φωνολογικό περιεχόμενο από μία κενή αντωνυμία, ωστόσο, ανήκουν στους δείκτες υψηλής προσβασιμότητας και επομένως, αναμένεται σε αμφίσημα περιβάλλοντα να επιλέγουν ηγούμενα περισσότερο εξέχοντα στον λόγο, όπως ένα υποκείμενο. Αντίθετα, η αντωνυμία *αυτός/-ή/-ό* ανήκει στους δείκτες χαμηλής προσβασιμότητας και θα συνδέεται με λιγότερο εξέχοντα ηγούμενα, όπως τα αντικείμενα.

3.3 Η Θεωρία της Επικέντρωσης

Η Θεωρία της Επικέντρωσης (*Centering Theory*) συσχετίζει την εστίαση της προσοχής του ακροατή με την επιλογή της αναφορικής έκφρασης. Ο λόγος (*discourse*) αποτελείται από μία σειρά τεμαχίων (*segments*) και το κάθε τεμάχιο αποτελείται από μία σειρά εκφωνημάτων (*utterances*). Κάθε εκφώνημα ενεργοποιεί ένα σύνολο ενοτήτων που αποτελούν τα πρόσθια κέντρα προσοχής (*Forward-looking Centers – Cf*) και παρέχουν πιθανές συνδέσεις (*links*) με το επόμενο εκφώνημα (Gordon et al., 1993. Grosz et al., 1995). Τα μέλη των πρόσθιων κέντρων ταξινομούνται σε μία κλίμακα σύμφωνα με την εξοχότητά τους στον λόγο, η οποία συνυπάρχει εδώ με τη γραμματική λειτουργία τους: *υποκείμενο* > *αντικείμενο* > *άλλο*. Το μέλος που θα ταξινομηθεί υψηλότερα είναι το προτιμώμενο κέντρο (*Preferred Center – Cp*). Επιπλέον, υπάρχει και το οπίσθιο κέντρο προσοχής (*Backward-looking Center – Cb*) που παρέχει τη σύνδεση (*link*) με το προηγούμενο εκφώνημα. Το οπίσθιο κέντρο προσοχής είναι ένα ειδικό μέλος του συνόλου των πρόσθιων κέντρων, διότι αναπαριστά εκείνη την ενότητα λόγου στην οποία αναφέρεται ολόκληρο το εκφώνημα, δηλαδή αποτελεί το θέμα του.

Εφόσον αυτή η θεωρία εστιάζει στην προσοχή του ακροατή, ορίζει επίσης ότι οι μεταβολές (*transitions*) της προσοχής του μπορούν να επιδράσουν και στη συνοχή του λόγου. Υπάρχουν τέσσερις συνθήκες συνοχής με βάση το αν το οπίσθιο κέντρο, δηλαδή το θέμα του προηγούμενου εκφωνήματος, συνεχίζει να αποτελεί θέμα και στο παρόν εκφώνημα και επιπλέον, αν το θέμα του παρόντος εκφωνήματος αποτελεί το προτιμώμενο κέντρο ή όχι. Στο πλαίσιο αυτής της θεωρίας διατυπώνεται ο *Κανόνας της Αντωνυμίας (Pronoun Rule)*, που ορίζει ότι αν κάποιο μέλος των πρόσθιων κέντρων προσοχής του προηγούμενου εκφωνήματος αναπαρίσταται στο παρόν εκφώνημα με αντωνυμία, τότε αποτελεί και το οπίσθιο κέντρο του προηγούμενου εκφωνήματος, δηλαδή το θέμα του προηγούμενου εκφωνήματος. Συνεπώς, όταν σε ένα εκφώνημα

χρησιμοποιείται μία αντωνυμία, τότε υποδεικνύεται η έλλειψη μεταβολής της προσοχής του ακροατή και η Συνέχεια (Continue) του θέματος (Gordon et al., 1993. Grosz et al., 1995. Walker & Prince, 1996). Σχετικά με την επιλογή της αναφορικής έκφρασης, σε γλώσσες κενού υποκειμένου όπως τα ελληνικά, οι κενές κατηγορίες σε θέση υποκειμένου αλλά και γενικότερα οι αδύναμοι τύποι των αντωνυμιών συνδέονται με εξέχοντες όρους, που σύμφωνα με την ταξινόμηση των μελών του συνόλου των πρόσθιων κέντρων προσοχής πιο ψηλά στην ιεραρχία κατατάσσονται τα υποκείμενα, και δηλώνουν τη Συνέχεια ενός θέματος, ενώ οι ισχυροί τύποι των αντωνυμιών συνδέονται με λιγότερο εξέχοντες όρους, όπως τα αντικείμενα, και δηλώνουν τη Διατήρηση (Retain) ή Αλλαγή (Rough-Shift) του θέματος (Dimitriadis, 1996. Miltsakaki 2001).

3.4 Η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας

Η *Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας (Parallel Function Hypothesis)* ή αλλιώς *Υπόθεση της Παράλληλης Προτίμησης (Parallel Preference Hypothesis)* εστιάζει στην επίδραση της συντακτικής θέσης στην εξοχότητα ενός όρου και υποστηρίζει ότι περισσότερο προσβάσιμα είναι τα αντικείμενα αναφοράς που έχουν ίδια συντακτική θέση με την αναφορική έκφραση. Κατά συνέπεια, οι αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου θα εμφανίζουν ισχυρότερη τάση σύνδεσης με ένα ηγούμενο επίσης σε θέση υποκειμένου, ενώ οι αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου θα προτιμούν να συναναφέρονται με ένα ηγούμενο σε θέση αντικειμένου.

Αυτή η θεωρία διατυπώθηκε πρωτίστως από τη Sheldon (1974) σε μία μελέτη κατανόησης αναφορικών προτάσεων από παιδιά με ηλικιακό εύρος 3;8 – 5;5 ετών. Στο πειραματικό της υλικό αξιοποιήθηκαν αναφορικές προτάσεις που αναφέρονταν είτε

στο υποκείμενο είτε στο αντικείμενο της κύριας πρότασης και είχαν είτε ίδια είτε διαφορετική συντακτική θέση με το ηγούμενό τους. Από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκε ότι οι επιδόσεις των παιδιών σε όλο το ηλικιακό εύρος που μελετήθηκε ήταν καλύτερες στις αναφορικές προτάσεις με παράλληλη συντακτική λειτουργία με τον ηγούμενο όρο στον οποίο αναφέρονταν από ότι στις προτάσεις με μη παράλληλη συντακτική λειτουργία με το ηγούμενό τους. Ακολούθως, η Sheldon (1974) πρότεινε την επέκταση αυτής της θεωρίας σε φαινόμενα ερμηνείας των αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου και σε θέση αντικειμένου στη γραμματική των ενηλίκων, όπως παρουσιάζονται στα παραδείγματα (15) και (16) αντίστοιχα:

(15) Ο Γιάννης χτύπησε τον Βασίλη και μετά *αυτός* κλώτσησε τη Σάρα.

(16) Ο Γιάννης χτύπησε τον Βασίλη και μετά η Σάρα κλώτσησε *αυτόν*.¹²

(Sheldon, 1974, p. 280)

Όπως διαφαίνεται και από τους ενδείκτες, η Sheldon (1974) υποστηρίζει ότι η αντωνυμία της δεύτερης πρότασης θα αναφέρεται στον ηγούμενο όρο της πρώτης πρότασης με τον οποίο φέρει ίδια συντακτική λειτουργία, δηλαδή στο υποκείμενο της, όταν πρόκειται για αντωνυμία σε θέση υποκειμένου¹³ (παράδειγμα 15) και στο αντικείμενο της, όταν πρόκειται για αντωνυμία σε θέση αντικειμένου (παράδειγμα 16).

Η παραπάνω ερμηνεία των αντωνυμιών θεωρείται η συνήθης, αμαρκάριστη επιλογή σύμφωνα με την Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας, ενώ μόνο σε περίπτωση

¹² Στα παραδείγματα που παρατίθενται στην παρούσα ενότητα, όπως και σε επόμενες, και προέρχονται από ξενόγλωσση βιβλιογραφία, η αγγλική αντωνυμία σε θέση αντικειμένου *him/her* αποδίδεται στα ελληνικά με τον ισχυρό τύπο της αντωνυμίας *αυτόν/αυτήν* αλλά θα μπορούσε να αποδοθεί εξίσου και με το κλιτικό *τον/την* και να θεωρούνται ισοδύναμα, καθώς τα αγγλικά δεν διαθέτουν κλιτικά.

¹³ Στην ελληνική γλώσσα, ως γλώσσα κενού υποκειμένου, η εκπεφρασμένη αντωνυμία σε θέση υποκειμένου (*αυτός*) της δεύτερης πρότασης έχει περισσότερες πιθανότητες να συναναφέρεται με τον ηγούμενο όρο σε θέση αντικειμένου της πρώτης πρότασης παρά με τον ηγούμενο όρο σε θέση υποκειμένου, όπως έχει επισημανθεί και σε προηγούμενο κεφάλαιο (Papadopoulou et al., 2015, κ.ά.). Ωστόσο, τα παραδείγματα εδώ αποτελούν απλή μετάφραση των αντίστοιχων παραδειγμάτων από τη μελέτη της Sheldon (1974) (παράδειγμα (15): John hit Bill and then he kicked Sarah, παράδειγμα (16): John hit Bill and then Sarah kicked him), η οποία πραγματεύεται το ζήτημα στην αγγλική γλώσσα που δεν αποτελεί γλώσσα κενού υποκειμένου, συνεπώς δεν εμφανίζεται η διαφοροποίηση κενών και εκπεφρασμένων αντωνυμιών, όπως στην ελληνική.

εστίασης (*stress*) της αντωνυμίας, ως μαρκαρισμένη πλέον, θα λάβει την αντίθετη ερμηνεία από αυτή που προκρίνει η παράλληλη συντακτική θέση. Έτσι, η εστιασμένη αντωνυμία σε θέση υποκειμένου θα αναφέρεται στο αντικείμενο της πρώτης πρότασης (παράδειγμα 17) και η εστιασμένη αντωνυμία σε θέση αντικειμένου θα αναφέρεται στο υποκείμενο της πρώτης πρότασης (παράδειγμα 18), χωρίς να αποτελεί εμπόδιο για τη συναναφορά τους η μη παράλληλη συντακτική θέση αντωνυμιών και ηγούμενων όρων σε αυτή την περίπτωση.

(17) Ο Γιάννης_i χτύπησε τον Βασίλη_j και μετά ΑΥΤΟ_{Σj} κλώτησε τη Σάρα.

(18) Ο Γιάννης_i χτύπησε τον Βασίλη_j και μετά η Σάρα κλώτησε ΑΥΤΟ_{Ni}.

(Sheldon, 1974, p. 280)

Η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας είναι μία αρκετά ισχυρή θεωρία για την ερμηνεία των αντωνυμιών, αρκεί να εφαρμόζονται ορισμένες προϋποθέσεις. Ειδικότερα, ο Smyth (1994) όρισε την *Υπόθεση της Εκτεταμένης Αντιστοίχισης των Χαρακτηριστικών* (*Extended Feature Match Hypothesis – EFMH*), μία σειρά κριτηρίων που η εφαρμογή τους στις προτάσεις ενισχύει την επίδραση της παράλληλης λειτουργίας στην ερμηνεία των αντωνυμιών. Σύμφωνα με την παραπάνω Υπόθεση, η εκχώρηση ηγούμενου όρου σε μία αντωνυμία αποτελεί διαδικασία αντιστοίχισης των χαρακτηριστικών της αντωνυμίας με τα χαρακτηριστικά του ηγούμενου, προκειμένου αυτοί οι δύο όροι να βρίσκονται σε σχέση συναναφοράς (Smyth, 1994, p. 201). Όλα τα πιθανά ηγούμενα μιας αντωνυμίας ελέγχονται από αυτήν ως προς τα μορφολογικά και συντακτικά χαρακτηριστικά τους και ως κατάλληλος επιλέγεται εκείνος ο όρος που μοιράζεται τα περισσότερα χαρακτηριστικά μαζί της.

Καταρχάς, είναι απαραίτητο να συμφωνούν η αντωνυμία και το ηγούμενό της σε γένος, αριθμό και πρόσωπο, ειδάλτως το αποτέλεσμα είναι αντιγραμματικό αλλά ακόμα, να συμφωνούν και ως προς τον συντακτικό τους ρόλο μέσα στην πρόταση, για

παράδειγμα μία αντωνυμία σε θέση άμεσου αντικειμένου θα προτιμά ένα ηγούμενο σε θέση άμεσου αντικειμένου και αντίστοιχα, μία αντωνυμία σε θέση συμπληρώματος μίας προθετικής φράσης θα επιλέγει έναν ηγούμενο όρο που αποτελεί συμπλήρωμα μίας προθετικής φράσης. Αυτό είναι και το ισχυρότερο κριτήριο για να εφαρμόζεται η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας, ενώ η μη τήρησή του οδηγεί σε αυξημένη δυσκολία επίλυσης της αμφισημίας. Στο παράδειγμα (19α) η αντωνυμία της δεύτερης πρότασης αναφέρεται στο ηγούμενο «Γιώργος», καθώς και οι δύο όροι αποτελούν συμπλήρωμα μίας προθετικής φράσης και μάλιστα με την ίδια ακριβώς πρόθεση («δίπλα στον Γιώργο» – «δίπλα σε αυτόν»). Όμως, όταν δεν υπάρχει στην πρόταση διαθέσιμος ηγούμενος όρος που να αντιστοιχίζεται ακριβώς ως προς τη συντακτική του θέση με την αντωνυμία, η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας δεν μπορεί να κάνει προβλέψεις για την επίλυσή της, όπως συμβαίνει στο παράδειγμα (19β) στο οποίο η αντωνυμία της δεύτερης πρότασης σε θέση αντικειμένου εκτός προθετικής φράσης δεν αντιστοιχίζεται συντακτικά με κανένα από τα πιθανά ηγούμενα της πρώτης πρότασης. Σε αυτή την περίπτωση, ο Smyth υποστηρίζει ότι η αντωνυμία θα επιλυθεί στο όρισμα σε θέση υποκειμένου (p. 212).

(19) α) Ο Γιάννης κάθισε *δίπλα στον Γιώργο* και η Μαρία στάθηκε *δίπλα σε αυτόν*.

(αυτόν = Γιώργος)

β) Ο Γιάννης κάθισε *δίπλα στον Γιώργο* και η Μαρία γαργάλησε *αυτόν*.

(αυτόν = ;)

(προσαρμογή από Smyth, 1994, p. 203)

Επιπλέον, η Υπόθεση της Εκτεταμένης Αντιστοίχισης των Χαρακτηριστικών βασίζεται στην ιδέα ότι το συντακτικό πλαίσιο της πρώτης πρότασης παραμένει ενεργοποιημένο στη μνήμη του ακροατή, όταν η ακόλουθη πρόταση έχει ακριβώς την ίδια συντακτική δομή, διευκολύνοντας τη διαδικασία επίλυσης. Αντίθετα, όταν η δομή

της δεύτερης πρότασης διαφέρει από αυτή της πρώτης, η συντακτική δομή της πρώτης πρότασης παρουσιάζει χαμηλότερη ενεργοποίηση και η διαδικασία επίλυσης της αντωνυμίας καθίσταται περισσότερο αβέβαιη. Συνεπώς, η ισχύς της Υπόθεσης της Παράλληλης Λειτουργίας είναι δυνατόν να μειωθεί και όταν εμφανίζονται γενικότερα μη παράλληλες συντακτικές δομές ανάμεσα στην πρόταση που περιέχει την αντωνυμία και στην πρόταση που περιλαμβάνει τα πιθανά ηγούμενα. Αρχικά, αυτό μπορεί να αφορά ασυμμετρίες των προτάσεων ως προς τα προσαρτήματά τους, όπως συμβαίνει στο παράδειγμα (20γ) που η πρώτη πρόταση περιέχει ένα επιπλέον προσάρτημα σε σχέση με τη δεύτερη πρόταση και σε αντίθεση με τα παραδείγματα (20α,β):

(20) α) Ο Πέτρος κάλεσε τον Κώστα και η Ιωάννα επισκέφτηκε αυτόν.

(αυτόν = Κώστας)

β) Ο Πέτρος κάλεσε τον Κώστα την Πέμπτη και η Ιωάννα επισκέφτηκε αυτόν την Παρασκευή.

(αυτόν = Κώστας)

γ) Ο Πέτρος κάλεσε τον Κώστα την Πέμπτη και η Ιωάννα επισκέφτηκε αυτόν.

(αυτόν = ;)

(προσαρμογή από Smyth, 1994, p. 207)

Αυτό το κριτήριο αποδεικνύεται ιδιαίτερα ισχυρό για την επίλυση αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου, όμως δεν εμφανίζει τόσο σημαντική επίδραση για τις αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου (Smyth, 1994, p. 215). Αυτό συμβαίνει, διότι η διαδικασία της επίλυσης ξεκινά ήδη από τη στιγμή εμφάνισης της αντωνυμίας στην πρόταση, που για τις αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου προκύπτει αρκετά νωρίς και πάντως πριν την εμφάνιση του ρήματος, συνεπώς τυχόν ασυμμετρίες στη δομή των προτάσεων που έπονται της αντωνυμίας δεν επηρεάζουν τόσο έντονα την επίλυσή της (p. 205), όπως φαίνεται και στο παρακάτω παράδειγμα:

(21) Ο Πέτρος κάλεσε τον Κώστα την Πέμπτη και αυτός επισκέφτηκε την Ιωάννα.

(αυτός = Πέτρος)

(προσαρμογή από Smyth, 1994, p. 207)

Ακόμα, η μείωση της επίδρασης της παράλληλης λειτουργίας μπορεί να οφείλεται στη σύνδεση (*attachment*) των προτάσεων, όπως συμβαίνει στο παράδειγμα (22α,β) με τις προτάσεις των αντωνυμιών να αποτελούν συμπληρώματα του ρήματος «*tell*» (= λέω) των προτάσεων των ηγούμενων όρων (*VP-attached complement clauses*). Αυτές οι προτάσεις είναι περισσότερο αμφίσημες από τις αντίστοιχες εκδοχές τους (23α,β) που εμφανίζεται παρατακτική σύνδεση των προτάσεων των αντωνυμιών και των προτάσεων των ηγούμενων όρων και ξεκάθαρη αναφορά των αντωνυμιών στον παράλληλο συντακτικά ηγούμενο όρο:

(22) α) The lawyer wouldn't tell Fred that/what he couldn't tell the judge. (he =;)

Ο δικηγόρος δεν θα έλεγε στον Φρεντ ότι/τι αυτός δεν θα μπορούσε να πει στον δικαστή. (αυτός = ;)

β) The lawyer wouldn't tell Fred that/what the judge couldn't tell him. (him =;)

Ο δικηγόρος δεν θα έλεγε στον Φρεντ ότι/τι ο δικαστής δεν θα μπορούσε να πει σε αυτόν. (αυτόν = ;)

(23) α) The lawyer wouldn't tell Fred and he couldn't tell the judge. (he = the lawyer)

Ο δικηγόρος δεν θα έλεγε στον Φρεντ και αυτός δεν θα μπορούσε να πει στον δικαστή. (αυτός = ο δικηγόρος)

β) The lawyer wouldn't tell Fred and the judge couldn't tell him. (him = Fred)

Ο δικηγόρος δεν θα έλεγε στον Φρεντ και ο δικαστής δεν θα μπορούσε να πει σε αυτόν. (αυτόν = Φρεντ)

(Smyth, 1994, p. 208)

Επιπρόσθετα, σε μικρότερο βαθμό επιδρά στη μείωση της παράλληλης λειτουργίας και η χρήση ακατάλληλων πραγματολογικά συνδέσμων μεταξύ των προτάσεων, όπως συμβαίνει με τη χρήση του συνδέσμου «και», ο οποίος σύμφωνα με τον Smyth (1994, p. 209) δεν είναι τόσο ξεκάθαρος πραγματολογικά σύνδεσμος, όσο είναι για παράδειγμα ένας χρονικός σύνδεσμος, και μπορεί να επιτελεί πολλές διαφορετικές σημασιολογικές λειτουργίες, που είναι δυνατόν να αλλάξουν την ερμηνεία της δεύτερης πρότασης και να επηρεάσουν την επίλυση της αναφοράς:

(24) Ο Γιάννης χτύπησε τον Νίκο και η Μαρία κλώτσησε αυτόν.

α) Ο Γιάννης χτύπησε τον Νίκο και η Μαρία κλώτσησε αυτόν. (χωρίς να είναι γνωστή η σειρά των γεγονότων)

β) Ο Γιάννης χτύπησε τον Νίκο και η Μαρία κλώτσησε αυτόν. (τα γεγονότα έγιναν ταυτόχρονα)

γ) Ο Γιάννης χτύπησε τον Νίκο και η Μαρία κλώτσησε αυτόν. (πρώτα έγινε η πρώτη πράξη και μετά η δεύτερη)

δ) Ο Γιάννης χτύπησε τον Νίκο και η Μαρία κλώτσησε αυτόν. (έγινε η πρώτη πράξη και ως συνέπεια έγινε η δεύτερη)

(προσαρμογή από Smyth, 1994, p. 209)

Τα παραπάνω κριτήρια συνθέτουν το γενικό μοντέλο της παράλληλης λειτουργίας, το οποίο επηρεάζεται εξίσου από συντακτικούς και σημασιολογικούς-πραγματολογικούς παράγοντες αλλά ακόμα και από το είδος των υπό εξέταση αντωνυμιών, αποκαλύπτοντας την περιπλοκότητά του.

Η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας, όπως προαναφέρθηκε, είναι δυνατόν να ελεγχθεί και ως προς την ερμηνεία αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου, στις οποίες αναμένεται να επιλέγεται το υποκείμενο ως κατάλληλο ηγούμενο, εφόσον βρίσκεται

στην ίδια συντακτική θέση με την αντωνυμία. Όμως, το υποκείμενο επιλέγεται και σύμφωνα με τη Θεωρία της Προσβασιμότητας λόγω της εξοχότητάς του. Επομένως, σε μία μελέτη αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου δεν θα υπερισχύσει κάποια από τις δύο θεωρίες έναντι της άλλης. Αυτό δύναται να συμβεί μόνο σε μελέτη αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου, όπου η κάθε θεωρία προκρίνει και διαφορετικό ηγούμενο όρο ως κατάλληλο (Smyth, 1994, p. 205) και για αυτό στην παρούσα μελέτη, που εξετάζεται η ερμηνεία αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου της ελληνικής, αξιοποιείται η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας σε αντιπαραβολή με τη Θεωρία της Προσβασιμότητας.

3.5 Η επίδραση του γένους στην επίλυση της αναφοράς

Η επίλυση της αναφοράς φαίνεται να καθορίζεται και από τον παράγοντα των φ-χαρακτηριστικών (*phi-features*), καθώς όπως υποστήριξε αρχικά και ο Chomsky (1981) το αντωνυμικό στοιχείο είναι απαραίτητο να συμφωνεί σε γένος, αριθμό και πρόσωπο με το ηγούμενό του. Σχετικά με την επίδρασή τους στην ερμηνεία των αντωνυμιών, τα φ-χαρακτηριστικά διαθέτουν τη δυνατότητα *αποσαφήνισης της αναφοράς* (*disambiguation power*), καθώς μπορούν να συνδέσουν την αντωνυμία με έναν συγκεκριμένο ηγούμενο όρο. Η Carminati (2005, p. 263) διατυπώνοντας την «Υπόθεση της Ισχύος των Χαρακτηριστικών» (*Feature Strength Hypothesis*) προβλέπει ότι η επίλυση της αναφοράς θα είναι ταχύτερη όταν η αντωνυμία συμφωνεί ως προς τα φ-χαρακτηριστικά της με τον αναμενόμενο ηγούμενο όρο, ενώ αντίθετα θα εμφανίζεται επεξεργαστικό κόστος (*processing load/penalty*) όταν η αντωνυμία συμφωνεί ως προς τα φ-χαρακτηριστικά της με κάποιον άλλο ηγούμενο όρο, η σύνδεση των οποίων δεν θα ήταν τόσο αναμενόμενη. Αυτό συμβαίνει γιατί ο επεξεργαστής (*parser*) αναγκάζεται να αλλάξει την αρχική προτίμησή του για την επίλυση και να προβεί σε επανάλυση (*re-analysis*). Η Carminati (2005) ερευνώντας το φαινόμενο επίλυσης

της αναφοράς σε αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου της ιταλικής διαπιστώνει ότι όταν τα φ-χαρακτηριστικά κατευθύνουν την κενή κατηγορία *pro* να λάβει ως ηγούμενό της το όρισμα σε θέση αντικειμένου, αντίθετα από το αναμενόμενο ηγούμενο που θα ήταν το όρισμα σε θέση υποκειμένου, όπως έχει προταθεί από τη Θεωρία της Προσβασιμότητας (Ariel, 1990), τότε εμφανίζεται επεξεργαστικό κόστος και καθυστέρηση στους χρόνους αντίδρασης των συμμετεχόντων.

Συνεπώς, στην παρούσα μελέτη θα αξιοποιηθεί η δυνατότητα αποσαφήνισης της αναφοράς των αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου μέσω του μορφολογικού χαρακτηριστικού του γένους, προκειμένου να διερευνηθεί τυχόν επεξεργαστικό κόστος στη σύνδεση των υπό εξέταση αντωνυμιών με κάποιον ηγούμενο όρο. Προηγούμενες μελέτες σχετικά με την επίδραση των φ-χαρακτηριστικών στην επίλυση της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου σε μονόγλωσσους ομιλητές συνήθως συγκρίνουν το γένος με τον αριθμό ή το πρόσωπο, ωστόσο στην παρούσα ενότητα θα γίνει αναφορά μόνο στα ευρήματα του φ-χαρακτηριστικού του γένους.

Η Nicol (1988) εξέτασε το φαινόμενο της αποσαφήνισης της αναφοράς μέσω των φ-χαρακτηριστικών του γένους και του αριθμού για τις αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου της αγγλικής γλώσσας. Αρχικά, στο πρώτο πείραμα λεξικής απόφασης (cross-modal priming) που διεξήγαγε μελέτησε αμφίσημες προτάσεις, ώστε να ελέγξει ότι πράγματι ενεργοποιούνται και τα δύο πιθανά ηγούμενα της αντωνυμίας που αποτελούν ορίσματα του ρήματος της κύριας πρότασης, όπως θα αναμενόταν. Ακολούθως, με ανάλογα πειράματα λεξικής απόφασης εξέτασε την ενεργοποίηση των ηγούμενων όρων σε μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονταν ως προς το γένος, όπως αυτές στο παράδειγμα (25). Ειδικότερα, σε αυτές τις μη αμφίσημες προτάσεις αναμένεται η ενεργοποίηση μόνο εκείνου του ηγούμενου όρου που φέρει τα ίδια φ-

χαρακτηριστικά με την αντωνυμία, αν πράγματι επιδρούν αυτά τα χαρακτηριστικά στην επίλυση.

- (25) α) Η μπαλαρίνα είπε στον σκιέρ ότι ο γιατρός θα κατηγορήσει *αυτόν* για τον τραυματισμό.
- β) Η μπαλαρίνα είπε στον σκιέρ ότι ο γιατρός θα κατηγορήσει *αυτή* για τον τραυματισμό.

(Nicol, 1988)

Ωστόσο, από τα αποτελέσματα δεν προέκυψαν ασφαλή συμπεράσματα, διότι ενώ στο αρσενικό γένος υπήρξε ενεργοποίηση μόνο του ηγούμενου όρου με αρσενικό γένος, στο θηλυκό γένος εμφανίστηκε ενεργοποίηση και των δύο ηγούμενων όρων. Τα παραπάνω συγκεχυμένα αποτελέσματα πιθανότατα οφείλονται σε μεθοδολογικά προβλήματα του πειραματικού υλικού που χρησιμοποιήθηκε, διότι όπως επισημαίνεται και από τη Nicol (1988, p. 81) η αγγλική γλώσσα εμφανίζει την ιδιαιτερότητα της απουσίας του γραμματικού χαρακτηριστικού του γένους στις ονοματικές φράσεις, επομένως ένα ουσιαστικό όπως «σκιέρ» θα μπορούσε να θεωρηθεί είτε αρσενικού είτε θηλυκού γένους εξίσου.

Αναγνωρίζοντας τον παραπάνω περιορισμό της αγγλικής γλώσσας, η μελέτη της De Vincenzi (1999) εξετάζει την αποσαφήνιση της αναφοράς μέσω των φ-χαρακτηριστικών του γένους και του αριθμού για τα κλιτικά σε θέση αντικειμένου της ιταλικής γλώσσας. Διεξήγαγε πειράματα λεξικής απόφασης με το πειραματικό υλικό να αποτελείται, όπως και στη μελέτη της Nicol (1988), από προτάσεις στις οποίες το κλιτικό επιλυόταν σύμφωνα με το γένος ή τον αριθμό στο όρισμα είτε σε θέση υποκειμένου είτε σε θέση αντικειμένου. Τα αποτελέσματα από τη συνθήκη του γένους φανέρωσαν επίδραση του χαρακτηριστικού αυτού αλλά μόνο σε τελικό στάδιο

επεξεργασίας της πρότασης. Επιπλέον, ερμηνεύει τα αποτελέσματα προτείνοντας μία υποσυστημική (*modular*) θεωρία σύμφωνα με την οποία η διαδικασία επεξεργασίας της πρότασης γίνεται σε δύο στάδια. Στο πρώτο στάδιο επιδρούν οι συντακτικές πληροφορίες, ενώ στο δεύτερο στάδιο επιδρούν οι σημασιολογικές και πραγματολογικές πληροφορίες καθώς και το γένος. Το γένος επιδρά σε δεύτερο στάδιο, διότι σύμφωνα με την De Vincenzi (1999, pp. 542-543, 551-552) δεν προβάλλεται ως αυτόνομη πληροφορία στο λεξικό (*lexicon*) αλλά αναπαρίσταται στην ίδια συντακτική προβολή είτε μαζί με τον αριθμό είτε μαζί με το ουσιαστικό. Αντίθετα, ο αριθμός αναπαρίσταται αυτόνομα στο λεξικό και αποτελεί ξεχωριστή συντακτική κεφαλή και για αυτό επιδρά στο πρώτο στάδιο επεξεργασίας της πρότασης και σίγουρα νωρίτερα από το γένος. Την παραπάνω θεωρία υιοθετεί και η Carminati (2005, pp. 264-265).

Μελέτες που αποδέχονται την επίδραση του γένους σε δεύτερο στάδιο επεξεργασίας δίνουν προτεραιότητα στην επίδραση άλλων παραγόντων στην επίλυση, όπως ο παράγοντας της εξοχότητας (Greene et al., 1992). Από την άλλη πλευρά, έχουν υπάρξει και μελέτες σε μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται ως προς το φ-χαρακτηριστικό του γένους, που διαπιστώνουν επίδρασή του ήδη από πολύ νωρίς στη διαδικασία επεξεργασίας της πρότασης (Ehrlich, 1980. Shillcock, 1982) και σε αυτή την περίπτωση παράγοντες όπως η εξοχότητα μπορεί να μην αξιοποιηθούν καθόλου ή να αξιοποιηθούν μόνο σε επόμενο στάδιο. Η μελέτη των Crawley et al. (1990) σε αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου της αγγλικής, όπως θα αναφερθεί και σε επόμενο κεφάλαιο, αξιοποίησε αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις και διεξήγαγε πειράματα αυτοκαθοδηγούμενης ανάγνωσης. Τα αποτελέσματα για τις μη αμφίσημες προτάσεις έδειξαν ότι δεν υπήρχε στατιστικά σημαντική διαφορά στους χρόνους αντίδρασης των συμμετεχόντων ανάμεσα στις προτάσεις που η αντωνυμία επιλύεται σύμφωνα με το γένος στο όρισμα σε θέση υποκειμένου και σε εκείνες που το γένος

κατηύθυνε την επίλυση της αντωνυμίας στο όρισμα σε θέση αντικειμένου. Συνεπώς, οι συμμετέχοντες βασίζονταν αποκλειστικά στο χαρακτηριστικό του γένους χωρίς να εμφανίζεται κάποια άλλη επίδραση παραγόντων, όπως η εξοχότητα ή η παράλληλη συντακτική θέση του ηγούμενου όρου.

Γενικότερα οι μη αμφίσημες προτάσεις ως προς το γένος υφίστανται ταχύτερη επεξεργασία από τους συμμετέχοντες σε σχέση με τις αμφίσημες προτάσεις (MacDonald & MacWhinney, 1990), εντούτοις οι παραπάνω μελέτες είναι αντικρουόμενες σχετικά με το στάδιο επεξεργασίας κατά το οποίο επιδρά το χαρακτηριστικό αυτό στην επίλυση, καθώς και σχετικά με την επίδραση της εξοχότητας. Η πιο πρόσφατη μελέτη των Arnold et al. (2000) συμβίβασε τις παραπάνω μελέτες ερευνώντας την επίδραση των παραγόντων του γένους και της εξοχότητας των ηγούμενων όρων στην αποσαφήνιση αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου μέσω δύο πειραμάτων ανίχνευσης της κίνησης των ματιών (eye-tracking). Πιο συγκεκριμένα, οι κινήσεις των ματιών των συμμετεχόντων καταγράφονταν ενώ κοιτούσαν εικόνες και άκουγαν σχετικές προτάσεις που τις περιέγραφαν, οι οποίες εμφανίζονταν στους συμμετέχοντες σε τέσσερις εκδοχές αναλόγως αν υπήρχε ίδιο ή διαφορετικό γένος των πιθανών ηγούμενων όρων και ακόμα, αν το ηγούμενο της αντωνυμίας ήταν το όρισμα σε θέση υποκειμένου, άρα ήταν εξέχον στον λόγο ή ήταν το μη εξέχον όρισμα σε θέση αντικειμένου:

- (26) Ο Ντόναλντ φέρνει ένα γράμμα {στον Μίκι/στη Μίνι} ενώ μία καταιγίδα ξεκινά. {Αυτός/Αυτή} κουβαλάει μία ομπρέλα και φαίνεται ότι θα τη χρειαστούν και οι δύο.

(Arnold et al., 2000, p. 18)

Από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκε ότι στις τρεις από τις τέσσερις συνθήκες (διαφορετικό γένος/εξέχον ηγούμενο, διαφορετικό γένος/μη εξέχον ηγούμενο και ίδιο γένος/εξέχον ηγούμενο) οι συμμετέχοντες αμέσως μετά την εμφάνιση της αντωνυμίας κοιτούσαν περισσότερο το σωστό ηγούμενο, δηλαδή κοιτούσαν περισσότερο τον χαρακτήρα στον οποίο αναφερόταν η αντωνυμία σύμφωνα με τις ενδείξεις του γένους και της εξοχότητας παρά τον άλλο χαρακτήρα. Μόνο σε μία συνθήκη (ίδιο γένος/μη εξέχον ηγούμενο) ήταν αυξημένη η δυσκολία επίλυσης και οι συμμετέχοντες κοιτούσαν στον ίδιο βαθμό τόσο το σωστό όσο και το λανθασμένο ηγούμενο, ωστόσο, επέλυν σωστά την αμφισημία. Οι μελετητές καταλήγουν ότι εμφανίζεται εξίσου ισχυρή επίδραση του γένους αλλά και του παράγοντα της εξοχότητας στην επίλυση από πολύ νωρίς, ήδη από τη στιγμή εμφάνισης της αντωνυμίας και πάντως πριν την ολοκλήρωση της πρότασης, ενώ στην τέταρτη συνθήκη που ούτε το γένος ούτε η εξοχότητα είναι επαρκείς πληροφορίες για την επίλυση εμφανίζεται μία καθυστέρηση στην επιλογή. Το γένος και η πληροφορία της εξοχότητας επιδρούν στην επίλυση την ίδια χρονική στιγμή και συνεπώς, επισημαίνουν ότι δεν χρειάζεται να γίνεται λόγος για στάδια επεξεργασίας αλλά περισσότερο για αλληλεπίδρασή τους.

4. Βιβλιογραφική επισκόπηση

Οι παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις για την επίλυση της αναφοράς έδωσαν το έναυσμα για μία σειρά από μελέτες που αφορούν την ερμηνεία αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου από μονόγλωσσους ενήλικες ομιλητές και προσπαθούν να αναδείξουν την ισχύ κάποιας από τις θεωρίες επίλυσης που έχουν προταθεί έναντι των υπολοίπων. Σε ορισμένες από αυτές αξιοποιούνται και σημασιολογικοί – πραγματολογικοί παράγοντες, όπως η *συνεκτικότητα (coherence)* με τις *σχέσεις συνοχής (coherence relations)* που καθιερώνονται στον λόγο, καθώς και το φαινόμενο της *Υπόρρητης Αιτιότητας (Implicit Causality)*, που είναι δυνατόν να επιδράσουν στις προτιμήσεις επίλυσης.

Οι Crawley et al. (1990) εξέτασαν το φαινόμενο της επίλυσης αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου της αγγλικής μέσω μίας δοκιμασίας αυτοκαθοδηγούμενης ανάγνωσης και μίας δοκιμασίας κατανόησης προτάσεων. Το πειραματικό τους υλικό αποτελούνταν από σύντομα εκφωνήματα με δύο εισαγωγικές προτάσεις, που παρουσίαζαν τα αντικείμενα αναφοράς και μία τρίτη πρόταση – στόχο, που περιλάμβανε τα πιθανά ηγούμενα, ένα σε θέση υποκειμένου και ένα σε θέση αντικειμένου, και την αντωνυμία. Ακόμα, ήλεγξαν το γένος των ηγούμενων όρων έτσι ώστε το κάθε κείμενο να εμφανίζεται στην αμφίσημη εκδοχή του, δηλαδή με τα ηγούμενα σε ίδιο γένος και σε μη αμφίσημες εκδοχές με διαφορετικό γένος των ηγούμενων όρων και την αντωνυμία να επιλύεται σύμφωνα με το γένος είτε στο όρισμα σε θέση υποκειμένου είτε στο όρισμα σε θέση αντικειμένου. Παράδειγμα της αμφίσημης εκδοχής παρουσιάζεται παρακάτω:

(27) John and Sammy were playing in the garden.

One of their classmates, Evelyn, tried to join in their game.

John pushed Sammy and Evelyn kicked him.

Ο Τζον και ο Σάμι έπαιζαν στον κήπο.

Μία συμμαθήτριά τους, η Έβελιν, προσπάθησε να συμμετάσχει στο παιχνίδι τους.

Ο Τζον έσπρωξε τον Σάμι και η Έβελιν κλώτσησε αυτόν.

(Crawley et al., 1990, p. 259)

Οι χρόνοι αντίδρασης αλλά και οι προτιμήσεις των συμμετεχόντων φανέρωσαν ότι στις αμφίσημες συνθήκες εμφανίζεται ισχυρή τάση επιλογής του ηγούμενου όρου σε θέση υποκειμένου λόγω της εξοχότητάς του και της ιδιότητας του να λειτουργεί ως θέμα, προβάλλοντας την ισχύ της θεωρίας της *Στρατηγικής Απόδοσης Υποκειμένου* (*Subject Assignment Strategy*) έναντι της Υπόθεσης της Παράλληλης Λειτουργίας. Στις μη αμφίσημες συνθήκες, στις οποίες περιλαμβάνονταν ηγούμενα διαφορετικού γένους, η επιλογή βασιζόταν αποκλειστικά σε αυτό το μορφοσυντακτικό χαρακτηριστικό, ενώ οι παράγοντες της εξοχότητας και της παράλληλης συντακτικής θέσης δεν φάνηκε να έχουν κάποια επίδραση. Ωστόσο, ο Smyth (1994), όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, ορίζοντας ένα γενικό πλαίσιο κριτηρίων που η εφαρμογή τους ενισχύει την Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας, άσκησε κριτική στη μελέτη των Crawley et al. (1990), καθώς το πειραματικό υλικό τους αποτελούνταν από προτάσεις, που σύμφωνα με τα κριτήρια του Smyth (1994), δεν ήταν πλήρως παράλληλες μεταξύ τους. Συνεπώς, ίσως μεθοδολογικές αδυναμίες να οδήγησαν στην απόρριψη της παράλληλης λειτουργίας.

Στην ίδια παρατήρηση για την παραπάνω μελέτη προχωρούν και οι Stevenson et al. (1995), οι οποίοι ήλεγξαν το φαινόμενο της επίλυσης αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου και σε θέση αντικειμένου μέσω δύο χρονομετρικών πειραμάτων αυτοκαθοδηγούμενης ανάγνωσης. Το πειραματικό τους υλικό αποτελεί μία

αναπροσαρμογή του υλικού της μελέτης των Crawley et al. (1990) με προτάσεις και σύντομα κείμενα στα οποία η αντωνυμία και το ηγούμενό της βρίσκονται άλλοτε σε πλήρως παράλληλες προτάσεις και άλλοτε σε μερικώς παράλληλες προτάσεις. Στις πλήρως παράλληλες προτάσεις η αντωνυμία και το ηγούμενό της ήταν και τα δύο σε θέση είτε άμεσου αντικειμένου είτε συμπληρώματος μιας πρόθεσης (π.χ. *John hit Bill and Mary kicked him*, «Ο Γιάννης χτύπησε τον Βασίλη και η Μαρία κλώτσησε αυτόν»), ενώ στις μερικώς παράλληλες προτάσεις είχαν διαφορετικούς γραμματικούς ρόλους (π.χ. *Terry took Hector to the pavilion and Brenda waved to him*, «Ο Τέρι πήγε τον Χέκτορ στο κιόσκι και η Μπρέντα έγνεψε σε αυτόν»). Τα αποτελέσματα για τις αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου έδειξαν ότι στις πλήρως παράλληλες προτάσεις επιλέγεται συχνότερα το ηγούμενο σε θέση αντικειμένου, όπως ορίζει η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας, αλλά στις μερικώς παράλληλες προτάσεις επιλέγεται συχνότερα το ηγούμενο σε θέση υποκειμένου, διότι η παράλληλη λειτουργία παρουσιάζει μειωμένη ισχύ σε αυτή την περίπτωση. Σύμφωνα με τους μελετητές, η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας ανταγωνίζεται με τη θεωρία της Στρατηγικής Απόδοσης Υποκειμένου κατά τη διαδικασία ερμηνείας των αντωνυμιών και αποδεικνύεται ισχυρότερη μόνο στην περίπτωση διατήρησης ίδιου συντακτικού ρόλου μεταξύ της αντωνυμίας και του αντικειμένου αναφοράς της. Σε αντίθετη περίπτωση, δηλαδή σε μη παράλληλες συντακτικά δομές, δίνεται προβάδισμα στην επιλογή του υποκειμένου ως κατάλληλου ηγούμενου όρου.

Επιπρόσθετα, στη μελέτη των Chambers και Smyth (1998) διερευνήθηκε μέσω χρονομετρικών πειραμάτων η ισχύς της Υπόθεσης της Παράλληλης Λειτουργίας έναντι της Θεωρίας της Επικέντρωσης στην επίλυση αναφοράς για αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου και σε θέση αντικειμένου, αξιοποιώντας και τον παράγοντα της συνοχής (*coherence*) του λόγου. Η Θεωρία της Επικέντρωσης, όπως έχει αναφερθεί και σε

προηγούμενο κεφάλαιο, προβλέπει ότι η αντωνυμία της δεύτερης πρότασης συναναφέρεται με τον όρο που αποτελεί το θέμα της προηγούμενης πρότασης, δηλαδή με το υποκείμενο. Στο πρώτο πείραμα που διεξήχθη, το πειραματικό υλικό αποτελούνταν από μία εισαγωγική πρόταση που παρουσίαζε το πρόσωπο που αποτελούσε το θέμα, μία δεύτερη πρόταση με το θέμα αυτό να βρίσκεται σε θέση υποκειμένου ή αντικειμένου και μία τρίτη αμφίσημη πρόταση με την αντωνυμία σε θέση αντικειμένου:

(28) Εισαγωγική πρόταση: Leonard and his friends were sharing their lunches.

Ο Λέοναρντ και οι φίλοι του μοιράζονταν το μεσημεριανό τους.

Το θέμα της πρώτης πρότασης σε θέση υποκειμένου: Leonard handed Michael a sandwich.

Ο Λέοναρντ έδωσε στον Μάικλ ένα σάντουιτς,

Το θέμα της πρώτης πρότασης σε θέση αντικειμένου: Michael handed Leonard a sandwich.

Ο Μάικλ έδωσε στον Λέοναρντ ένα σάντουιτς.

Πρόταση-στόχος: Then Carla passed him an apple.

Μετά η Κάρλα έδωσε σε αυτόν ένα μήλο.

(Chambers & Smyth, 1998, p. 597)

Το πείραμα αυτό στόχευε να ερευνησει αν θα υπάρξει επίδραση της θεματοποίησης (*topicalization*) ενός όρου στην ισχύ της παράλληλης λειτουργίας, ωστόσο, τα αποτελέσματα για τις αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου έδειξαν ότι αυτό δεν συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό, καθώς σε ποσοστό 71% επιλέγεται το ηγούμενο σε παράλληλη συντακτική θέση. Σε δεύτερο επίσης χρονομετρικό πείραμα αξιοποιήθηκαν μη αμφίσημες ως προς το γένος προτάσεις, ώστε οι υπό εξέταση αντωνυμίες επιλύονταν σύμφωνα με το γένος είτε στον παράλληλο είτε στον μη παράλληλο

συντακτικά ηγούμενο όρο και από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκε ότι η συνεκτικότητα στον λόγο αυξάνεται, όταν οι αντωνυμίες επιλέγουν ορίσματα σε παράλληλη συντακτική θέση μαζί τους. Ακόμα, διαπιστώθηκε ότι εμφανίζεται επεξεργαστικό κόστος όταν αντί για τη χρήση μίας αντωνυμίας χρησιμοποιείται επανάληψη κύριου ονόματος για να αναφερθεί σε έναν όρο με παράλληλη συντακτική θέση. Όταν η αντωνυμία αναφέρεται στον ηγούμενο όρο με παράλληλη συντακτική θέση παρατηρούνται και ταχύτεροι χρόνοι ανάγνωσης, υποστηρίζοντας την Υπόθεση της Παράλληλης Προτίμησης έναντι της Θεωρίας της Επικέντρωσης.

Οι σχέσεις συνοχής, δηλαδή οι συνδέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των προτάσεων, αποτελούν παράγοντες που είναι δυνατόν να επιδράσουν στην ερμηνεία των αντωνυμιών (Hobbs, 1979), καθώς δημιουργείται μία αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στην συνεκτικότητα και τη συναφορά. Αφενός οι σχέσεις συνεκτικότητας επηρεάζουν την επίλυση της αναφοράς, αφετέρου η εμφάνιση μιας αντωνυμίας μπορεί να αλλάξει τις προσδοκίες των ομιλητών σχετικά με τη σχέση συνοχής που θα λάβει το εκάστοτε εκφώνημα (Rohde, 2008, pp. 84-85. Kehler & Rohde, 2013, p. 17). Διερευνώντας περαιτέρω την επίδραση της συνεκτικότητας στην επίλυση, οι Wolf et al. (2004) βασισμένοι σε μία τυπολογία των σχέσεων συνοχής που προτάθηκε από τον Kehler (2002), μελέτησαν μέσω ενός πειράματος αυτοκαθοδηγούμενης ανάγνωσης τις προτιμήσεις σαράντα (40) μονόγλωσσων ομιλητών της αγγλικής ως προς την επίλυση αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου σε προτάσεις με *σχέση ομοιότητας (resemblance relation)* και με *σχέση αιτίας-αποτελέσματος (cause-effect relation)*. Η σχέση αιτίας-αποτελέσματος καθιερώνεται μεταξύ δύο προτάσεων, όταν το γεγονός της μίας πρότασης αποτελεί την αιτία για το γεγονός της δεύτερης πρότασης (π.χ. *The city council denied the demonstrators the permit because they advocated violence*, «Το δημοτικό συμβούλιο αρνήθηκε στους διαδηλωτές την άδεια επειδή αυτοί άσκησαν

βία», p. 666), ενώ η σχέση ομοιότητας καθιερώνεται όταν τα γεγονότα που περιγράφουν οι δύο προτάσεις είναι όμοια ή αντίθετα μεταξύ τους (π.χ. Gephardt organized rallies for Gore, and Daschle distributed pamphlets for him, «Ο Γκέφαρντ οργάνωσε συλλαλητήρια για τον Γκορ και ο Ντασλέ μοίρασε φυλλάδια για αυτόν» και Gephardt supported Gore, but Armeý opposed him, «Ο Γκέφαρντ υποστήριξε τον Γκορ αλλά ο Άρμει αντίταχθηκε σε αυτόν», p. 668). Πιο συγκεκριμένα, οι προτάσεις που αποτέλεσαν το πειραματικό υλικό διέφεραν ως προς τα ρήματα και τους συνδέσμους αναλόγως τη σχέση συνοχής που καθιέρωναν. Για τη σχέση ομοιότητας επιλέχθηκε ο σύνδεσμος «και παρομοίως» (*and similarly*) και για τη σχέση αιτίας-αποτελέσματος ο σύνδεσμος «και έτσι» (*and so*). Επιπρόσθετα, αξιοποιώντας τον παράγοντα του γένους των ηγούμενων όρων, στις μισές προτάσεις η αντωνυμία είχε ίδιο γένος με το αντικείμενο της πρώτης πρότασης, δηλαδή βρισκόταν σε παράλληλη συντακτική θέση με το ηγούμενό της, ενώ στις υπόλοιπες είχε ίδιο γένος με το υποκείμενο, δηλαδή βρισκόταν σε μη παράλληλη συντακτική θέση μαζί του. Στο παρακάτω παράδειγμα παρουσιάζονται οι πειραματικές συνθήκες:

(29) α) *Fiona complimented Craig and similarly James congratulated him after the match but nobody took any notice. (resemblance, parallel reference)*

Η Φιόνα επαίνεσε τον Κρεγκ και παρομοίως ο Τζέιμς συνεχάρη αυτόν μετά τον αγώνα, αλλά κανείς δεν το πρόσεξε. (σχέση ομοιότητας, παράλληλη θέση αντωνυμίας)

β) *Fiona complimented Craig and similarly James congratulated her after the match but nobody took any notice. (resemblance, nonparallel reference)*

Η Φιόνα επαίνεσε τον Κρεγκ και παρομοίως ο Τζέιμς συνεχάρη αυτήν μετά τον αγώνα, αλλά κανείς δεν το πρόσεξε. (σχέση ομοιότητας, μη παράλληλη θέση αντωνυμίας)

γ) Fiona defeated *Craig* and so James congratulated *him* after the match but nobody took any notice. (cause-effect, parallel reference)

Η Φιόνα νίκησε τον *Κρεγκ* και έτσι ο Τζέιμς συνεχάρη *αυτόν* μετά τον αγώνα, αλλά κανείς δεν το πρόσεξε. (σχέση αιτίας-αποτελέσματος, παράλληλη θέση αντωνυμίας)

δ) *Fiona* defeated Craig and so James congratulated *her* after the match but nobody took any notice. (cause-effect, nonparallel reference)

Η *Φιόνα* νίκησε τον Κρεγκ και έτσι ο Τζέιμς συνεχάρη *αυτήν* μετά τον αγώνα, αλλά κανείς δεν το πρόσεξε. (σχέση αιτίας-αποτελέσματος, μη παράλληλη θέση αντωνυμίας)

(Wolf et al., 2004, p. 669)

Στη σχέση ομοιότητας τα ρήματα μεταξύ των δύο προτάσεων ήταν σημασιολογικά όμοια (επαινώ-συγχαίρω), ενώ στη σχέση αιτίας-αποτελέσματος το ρήμα της πρώτης πρότασης επιλέχθηκε έτσι ώστε να μπορεί να δημιουργήσει μία τέτοια σχέση συνοχής μεταξύ των προτάσεων, ώστε η αντωνυμία σε θέση αντικειμένου να αναφέρεται δυνητικά στο υποκείμενο της πρώτης πρότασης (νικώ-συγχαίρω). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι στη σχέση ομοιότητας οι χρόνοι ανάγνωσης ήταν ταχύτεροι στη συνθήκη στην οποία η αντωνυμία αντικειμένου βρισκόταν σε παράλληλη συντακτική θέση με το ηγούμενό της (παράδειγμα 29α), από ότι στις συνθήκες με μη παράλληλη θέση αντωνυμίας και ηγούμενου όρου (παράδειγμα 29β), όπως προβλέπει η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας. Όμως, στη σχέση αιτίας-αποτελέσματος επιλύεται ταχύτερα η συνθήκη με μη παράλληλη θέση αντωνυμίας και ηγούμενου όρου (παράδειγμα 29δ), διότι στο παράδειγμα (29γ) δεν καθιερώνεται εύκολα αυτή η σχέση συνοχής (είναι δύσκολο να γίνει κατανοητό γιατί ο Τζέιμς συνεχάρη τον Κρεγκ αφού έχασε στον αγώνα, p. 671). Συνεπώς, οι Wolf et al. (2004) αποδεικνύουν ότι οι

προτιμήσεις για την ερμηνεία των αντωνυμιών μπορεί να αλλάξουν και να επιλεγεί ως κατάλληλο ηγούμενο μίας αντωνυμίας σε θέση αντικειμένου το όρισμα σε θέση υποκειμένου όταν η συνεκτικότητα στον λόγο κατευθύνει την επίλυση σε αυτό. Οι Kehler et al. (2008) με ένα παρόμοιο πείραμα επιβεβαίωσαν την αλληλεπίδραση των σχέσεων συνοχής και της θέσης της αντωνυμίας και του ηγούμενού της στην ερμηνεία των αντωνυμιών.

Οι παραπάνω μελέτες αφορούν τη διερεύνηση του φαινομένου της ερμηνείας των αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου στην αγγλική γλώσσα. Στην ισπανική γλώσσα, ο De la Fuente (2015) ερεύνησε μεταξύ άλλων την επίλυση της αναφοράς για κλιτικά σε θέση αντικειμένου σε δομές *Αριστερής Μετατόπισης Θέματος (Hanging Topic Left Dislocation)* και *Δίπτυχες Δομές (Cleft Constructions)*. Στις παραπάνω δομές ένας όρος προκρίνεται συντακτικά και μπορεί να συνδέεται με ένα αναφορικό τεμάχιο εντός της πρότασης¹⁴. Ο De la Fuente (2015) εξετάζει τις παραπάνω δομές προκειμένου να ελέγξει σε ποιο βαθμό επιδρούν οι θεωρίες επίλυσης, όπως η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας, όταν η πρόταση προκρίνει λόγω δομής ένα συγκεκριμένο όρισμα. Το πειραματικό υλικό αποτελούνταν από μία εισαγωγική πρόταση που παρουσίαζε τα πιθανά ηγούμενα, ενώ οι προτάσεις-στόχος ήταν είτε Αριστερής Μετατόπισης Θέματος είτε Δίπτυχης Δομής στις οποίες προκρινόταν είτε το ηγούμενο σε θέση υποκειμένου είτε το ηγούμενο σε θέση αντικειμένου της εισαγωγικής πρότασης:

(30) Εισαγωγική πρόταση: Eduardo vio a Samuel antes de que María lo llamara.

Ο Εδουάρδο είδε τον Σαμουέλ, πριν η Μαρία τον καλέσει.

¹⁴ Συνοπτικά, στις Δομές Αριστερής Μετατόπισης Θέματος το θέμα μαρκάρεται καθώς τοποθετείται σε μία περιφερειακή θέση (peripheral position) στην πρόταση (π.χ. *Bowie, I love that singer*, «*Ο Μπούι, αγαπώ αυτόν τον τραγουδιστή*») (De la Fuente, 2015, pp. 100-102) και στις Δίπτυχες Δομές για λόγους έμφασης ένας όρος προκρίνεται στην πρόταση με το πλεοναστικό (expletive) *it* για την αγγλική γλώσσα και το «είναι» για την ελληνική γλώσσα (π.χ. *It was Peter who broke the window*, «*Ήταν ο Πέτρος που έσπασε το παράθυρο*») (De la Fuente, 2015, pp. 102-107).

α) Δομή Αριστερής Μετατόπισης Θέματος για το υποκείμενο:

Hablando de Eduardo, él vio a Samuel antes de que María lo llamara.

Μιλώντας για τον Εδουάρδο, αυτός είδε τον Σαμουέλ, πριν η Μαρία τον καλέσει.

β) Δομή Αριστερής Μετατόπισης Θέματος για το αντικείμενο:

Hablando de Samuel, Eduardo lo vio antes de que María lo llamara.

Μιλώντας για τον Σαμουέλ, ο Εδουάρδο τον είδε, πριν η Μαρία τον καλέσει.

γ) Δίπτυχη Δομή για το υποκείμενο:

Fue Eduardo quien vio a Samuel antes de que María lo llamara.

Ήταν ο Εδουάρδο, ο οποίος είδε τον Σαμουέλ, πριν η Μαρία τον καλέσει.

δ) Δίπτυχη Δομή για το αντικείμενο:

Fue a Samuel a quien Eduardo vio antes de que María lo llamara.

Ήταν ο Σαμουέλ, τον οποίο ο Εδουάρδο είδε, πριν η Μαρία τον καλέσει.

(De la Fuente, 2015, p. 116)

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι στις δομές Αριστερής Μετατόπισης Θέματος το κλιτικό σε θέση αντικειμένου επιλύοταν στον ηγούμενο όρο σε θέση υποκειμένου ή σε θέση αντικειμένου που αποτελούσε κάθε φορά το θέμα και βρισκόταν στην περιφερειακή θέση της πρότασης, προκειμένου να διατηρηθεί η συνοχή και το χαρακτηριστικό της συνέχισης του θέματος (*topic continuity*). Αντίθετα, οι Δίπτυχες Δομές δεν επηρέασαν την επίλυση, καθώς ως κατάλληλο ηγούμενο του κλιτικού επιλεγόταν πάντα αυτό σε θέση αντικειμένου ανεξάρτητα από τον όρο που προκρινόταν στην περιφερειακή δομή της πρότασης, προβάλλοντας την ισχύ της Υπόθεσης της Παράλληλης Λειτουργίας σε αυτή την περίπτωση.

Στην ελληνική γλώσσα η μελέτη της Kousta (2005) είναι η μοναδική που έχει πραγματευτεί το ζήτημα της επίλυσης της αναφοράς κλιτικών, αξιοποιώντας

παράλληλα το φαινόμενο της *Υπόρρητης Αιτιότητας* (*Implicit Causality – IC*), καθώς και την Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας έναντι της Θεωρίας της Επικέντρωσης. Το φαινόμενο της Υπόρρητης Αιτιότητας υποστηρίζει ότι σε ορισμένα ρήματα εντοπίζεται μία *προδιάθεση* (*bias*) για απόδοση της αιτίας ενός γεγονότος σε κάποιο από τα ορίσματά τους και αντιστοίχως, διακρίνονται σε ρήματα με προδιάθεση στο υποκείμενο τους (*subject-biased verbs*) και ρήματα με προδιάθεση στο αντικείμενο τους (*object-biased verbs*). Στο πλαίσιο της επίλυσης της αναφοράς, αν δεν υπάρχουν άλλοι παράγοντες πιο ισχυροί να επηρεάζουν τις προτιμήσεις, η αναφορική έκφραση θα λάβει ως ηγούμενο εκείνο το όρισμα του ρήματος που δηλώνει την αιτία για το γεγονός της πρότασης που ακολουθεί (Για την επίδραση του φαινομένου της Υπόρρητης Αιτιότητας στην επίλυση της αναφοράς μεταξύ άλλων βλ. Garvey et al., 1974. Caramazza et al., 1977. Kehler et al., 2008. Bott & Solstad, 2014. Για την ταξινόμηση των ρημάτων που εντάσσονται στο φαινόμενο της Υπόρρητης Αιτιότητας: για την αγγλική βλ. Brown & Fish, 1983. Rudolph & Försterling, 1997. Ferstl et al., 2011. Hartshorne & Snedeker, 2013. Για την ελληνική βλ. Kousta, 2005, p. 248. Για την ισπανική βλ. Goikoetxea et al., 2008. Για συγκριτική μελέτη γερμανικής-νορβηγικής γλώσσας βλ. Bott & Solstad, 2014. Για συγκριτική μελέτη ελληνικής-αλβανικής γλώσσας βλ. Τσεσμετζής, 2022). Η Kousta (2005) μελέτησε τα κλιτικά γενικής και αιτιατικής πτώσης σε θέση αντικειμένου μέσω ενός πειράματος συνέχισης προτάσεων από τους συμμετέχοντες. Επιπλέον, αξιοποιήθηκαν στις προτάσεις ρήματα ψυχικού πάθους (*psychological/psych verbs*) με προδιάθεση προς το όρισμα είτε σε θέση υποκειμένου είτε σε θέση αντικειμένου, τα οποία αντλήθηκαν από μελέτες φαινομένου Υπόρρητης Αιτιότητας στα αγγλικά, όπως η μελέτη των Brown και Fish (1983) και ελέγχθηκαν ως προς την προδιάθεσή τους στην ελληνική γλώσσα. Το πειραματικό υλικό αποτελούνταν αρχικά, από μία πρόταση που παρουσίαζε τους τρεις

χαρακτήρες, δύο από αυτούς σε ίδιο γένος, ώστε να αποτελέσουν τα πιθανά ηγούμενα και το τρίτο πρόσωπο στο αντίθετο γένος από αυτό των ηγούμενων όρων. Στη δεύτερη πρόταση εμφανίζονταν τα δύο πιθανά ηγούμενα ίδιου γένους με ένα ρήμα Υπόρρητης Αιτιότητας και στην τρίτη πρόταση – στόχο παρουσιαζόταν το τρίτο πρόσωπο αντίθετου γένους και το κλιτικό σε γενική ή αιτιατική πτώση, ενώ η συνέχεια της πρότασης έπρεπε να συμπληρωθεί από τους συμμετέχοντες. Παραδείγματα των συνθηκών παρουσιάζονται παρακάτω:

(31) Ρήμα Υπόρρητης Αιτιότητας με προδιάθεση στο υποκείμενο:

α) Ο Κώστας, η Ιωάννα και η Ευτυχία βρήκαν κατά τύχη ο ένας τον άλλο στον ίδιο διαγωνισμό τραγουδιού.

β) Η Ευτυχία *εντυπωσίασε* την Ιωάννα.

γ) Ο Κώστας *την.../της...*

(32) Ρήμα Υπόρρητης Αιτιότητας με προδιάθεση στο αντικείμενο:

α) Απρόβλεπτες συνθήκες έκαναν την Ανθή, τον Χάρη και τον Στέλιο να μοιραστούν το ίδιο σπίτι.

β) Ο Χάρης *απεχθάνεται* τον Στέλιο.

γ) Η Ανθή *τον.../του...*

(Kousta, 2005, p. 249)

Τα αποτελέσματα ωστόσο, δεν επιβεβαίωσαν καμία από τις πιθανές προβλέψεις. Στα κλιτικά σε γενική δεν υπήρξε προτίμηση για κανένα από τα δύο πιθανά ηγούμενα, ανεξάρτητα από το ρήμα Υπόρρητης Αιτιότητας που χρησιμοποιούνταν. Στα κλιτικά σε αιτιατική πτώση με ρήμα Υπόρρητης Αιτιότητας που εμφανίζει προδιάθεση προς το αντικείμενο, ως κατάλληλο ηγούμενο πράγματι επιλεγόταν το αντικείμενο, καθώς βρίσκεται σε παράλληλη συντακτική θέση με το κλιτικό. Εντούτοις, στα κλιτικά σε αιτιατική με ρήμα Υπόρρητης Αιτιότητας με

προδιάθεση στο υποκείμενο επιλεγόταν ξανά το αντικείμενο ως κατάλληλο ηγούμενο, αν και αναμενόταν να επιλέγεται το υποκείμενο. Επομένως, το υποκείμενο δεν επιλέχθηκε σε καμία συνθήκη ως κατάλληλο ηγούμενο. Αυτό ίσως οφείλεται, σύμφωνα με την Kousta (2005, p. 254), στην ίδια τη γλώσσα, καθώς οι προγενέστερες μελέτες ερεύνησαν αυτό το φαινόμενο στην αγγλική γλώσσα στην οποία η αντωνυμία σε θέση αντικειμένου εμφανίζεται μετά το ρήμα της πρότασης στην οποία ανήκει ή ακόμα μπορεί να οφείλεται και στη φύση του ίδιου του πειράματος, καθώς οι συμμετέχοντες καλούνταν να συμπληρώσουν την πρόταση, ενώ σε αντίστοιχα πειράματα στην αγγλική γλώσσα οι προτάσεις ήταν ήδη διαμορφωμένες με τέτοιο τρόπο ώστε το υποκείμενο είχε περισσότερες πιθανότητες να επιλεγεί ως ηγούμενο της αντωνυμίας. Το φαινόμενο της Υπόρρητης Αιτιότητας φάνηκε να έχει επίδραση μόνο στη συνθήκη με τα κλιτικά σε αιτιατική πτώση και τα ρήματα με προδιάθεση στο αντικείμενο, δηλαδή μόνο όταν επιδρά ταυτόχρονα το φαινόμενο της Παράλληλης Λειτουργίας. Συμπερασματικά, υποστηρίζεται ότι το φαινόμενο της Υπόρρητης Αιτιότητας έχει τη δυνατότητα να ενισχύσει ή να μειώσει τις τάσεις προτίμησης για επιλογή του ηγούμενου όρου σε παράλληλη συντακτική θέση. Τέλος, στη συνθήκη με τα κλιτικά σε γενική πτώση η απουσία προτίμησης για κάποιο ηγούμενο ίσως οφείλεται στη φύση του ίδιου του κλιτικού σε γενική και στο ότι δεν εμφανίζεται κάποιο ηγούμενο στην ίδια πτώση, ώστε να μπορεί να είναι πλήρως παράλληλο με το κλιτικό.

Ανακεφαλαιώνοντας, το φαινόμενο της επίλυσης της αναφοράς συνδυάζει συντακτικές, σημασιολογικές και πραγματολογικές επιδράσεις και έχουν διατυπωθεί θεωρίες για αυτό, όπως η Θεωρία της Προσβασιμότητας και η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας που προκρίνουν κάποιο ηγούμενο ως περισσότερο κατάλληλο για να αποτελέσει το αντικείμενο αναφοράς της αντωνυμίας. Η πλειοψηφία των μελετών που αναλύθηκαν υποστηρίζουν την ισχύ της Υπόθεσης της Παράλληλης

Λειτουργίας, ωστόσο για τα κλιτικά στην ελληνική γλώσσα τα αποτελέσματα είναι περισσότερο αβέβαια.

5. Η παρούσα μελέτη

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί παρουσιάζεται το ερευνητικό μέρος της παρούσας μελέτης, η οποία έλαβε έγκριση από την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας (Ε.Η.Δ.Ε.) του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Αναφέρονται ο στόχος και τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται προς εξέταση και ακολούθως, περιγράφεται η μεθοδολογία της έρευνας, που περιλαμβάνει τον πειραματικό σχεδιασμό, πληροφορίες για τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες που έλαβαν μέρος στην πειραματική δοκιμασία, καθώς και το υλικό, τη διαδικασία και τις στατιστικές αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν.

5.1 Στόχος και ερευνητικά ερωτήματα

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να ερευνηθεί η επίλυση της αναφοράς σε δομές με κλιτικά σε θέση αντικειμένου, σε ενικό αριθμό και σε αιτιατική πτώση από φυσικούς ομιλητές της ελληνικής γλώσσας, μέσω ενός χρονομετρικού (on-line) πειράματος ανάγνωσης. Πιο συγκεκριμένα, θα εξεταστούν δύο παράμετροι ως προς την επίλυση της αναφοράς: α) το είδος του αντωνυμικού στοιχείου και β) το είδος της πρότασης. Ως προς το είδος του αντωνυμικού στοιχείου εκτός από τα κλιτικά, που αποτελούν τον αδύναμο τύπο της προσωπικής αντωνυμίας, θα αξιοποιηθεί παράλληλα και ο αντίστοιχος ισχυρός τύπος της προσωπικής αντωνυμίας *αυτός/-ή*. Ως προς το είδος της πρότασης, αυτός ο παράγοντας θα μελετηθεί σε συνάρτηση με το γένος των ηγούμενων όρων. Ειδικότερα, θα αξιοποιηθούν αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις. Στις αμφίσημες προτάσεις το αντωνυμικό διαθέτει ίδιο γένος με τα δύο πιθανά ηγούμενα, επομένως δεν παρέχεται κάποια μορφολογική ένδειξη για την επίλυση της αναφοράς. Αντιθέτως, στις μη αμφίσημες προτάσεις το αντωνυμικό

στοιχείο επιλύεται σύμφωνα με το μορφολογικό χαρακτηριστικό του γένους είτε στο όρισμα σε θέση υποκειμένου είτε στο όρισμα σε θέση αντικειμένου. Οι παραπάνω μεταβλητές θα μελετηθούν μέσω ενός χρονομετρικού πειράματος αυτοκαθοδηγούμενης ανάγνωσης (self-paced reading), το οποίο είναι ικανό να παρέχει μετρήσεις σχετικά με τον χρόνο αντίδρασης των συμμετεχόντων. Συνεπώς, τα αποτελέσματα θα περιλαμβάνουν τις προτιμήσεις των συμμετεχόντων ως προς τους ηγούμενους όρους των υπό εξέταση αντωνυμιών αλλά και τον χρόνο αντίδρασής τους, με σκοπό να εξεταστεί η ισχύς των συνδέσεων των αντωνυμιών με τα επιλεγόμενα ηγούμενα.

Η πρωτοτυπία της παρούσας έρευνας έγκειται στο γεγονός ότι μελετάει το θέμα της επίλυσης της αναφοράς για τις αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου, για το οποίο έχει διεξαχθεί μικρότερος αριθμός μελετών σε σύγκριση με την εκτενή έρευνα που έχει διεξαχθεί για το θέμα της επίλυσης της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση υποκειμένου. Ειδικότερα για τη μελέτη αυτού του φαινομένου στην ελληνική γλώσσα, δεν έχουν διεξαχθεί παρόμοιες μελέτες, με εξαίρεση τη μελέτη της Kousta (2005), η οποία όμως δεν κατέληξε σε ασφαλή συμπεράσματα. Επομένως, κρίνεται αναγκαίο να τεθεί εκ νέου προς εξέταση αυτό το φαινόμενο με στόχο η παρούσα μελέτη να συνεισφέρει με νέα δεδομένα στη γενικότερη έρευνα σχετικά με την επίλυση της αναφοράς.

Τα ερευνητικά ερωτήματα για τις προτιμήσεις επίλυσης των συμμετεχόντων που τίθενται προς διερεύνηση είναι τα εξής:

Ερώτημα 1^ο: Στις αμφίσημες προτάσεις, στις οποίες το υποκείμενο και το αντικείμενο αποτελούν εξίσου πιθανά ηγούμενα, ποια είναι η επίδραση του είδους της αναφορικής έκφρασης; Πιο συγκεκριμένα, θα υπάρξουν διαφορετικές τάσεις επίλυσης στα κλιτικά σε σχέση με τον ισχυρό τύπο της αντωνυμίας *αυτόν/-ή*;

Ερώτημα 2^ο: Στις μη αμφίσημες προτάσεις, στις οποίες το γένος της αναφορικής έκφρασης καθοδηγεί την επίλυση της αναφοράς, πώς θα διαμορφωθούν οι προτιμήσεις των συμμετεχόντων; Θα υπάρξουν διαφορετικές τάσεις επίλυσης στα κλιτικά σε σχέση με την αντωνυμία *αυτόν/-ή*;

Τα ερευνητικά ερωτήματα σχετικά με τους χρόνους αντίδρασης των συμμετεχόντων θα ερευνηθούν ξεχωριστά για τις συνθήκες με το κλιτικό και τις συνθήκες με τον ισχυρό τύπο, όπως θα επισημανθεί και σε επόμενη ενότητα, και είναι τα εξής:

Ερώτημα 3^ο: Οι χρόνοι αντίδρασης των συμμετεχόντων είναι πιο σύντομοι στις μη αμφίσημες προτάσεις σε σύγκριση με τις αμφίσημες προτάσεις;

Ερώτημα 4^ο: Στις αμφίσημες προτάσεις, ποια επιλογή αναφορικού ηγούμενου όρου (υποκείμενο, αντικείμενο, είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο, κάποιος/-α άλλος/-η) παρουσιάζει τους συντομότερους χρόνους αντίδρασης;

Ερώτημα 5^ο: Στις μη αμφίσημες προτάσεις, στις οποίες η μορφολογική πληροφορία του γένους επιδρά στην επιλογή κατάλληλου ηγούμενου όρου, θα εντοπιστούν διαφορές στους χρόνους αντίδρασης όταν το εκάστοτε αντωνυμικό στοιχείο (κλιτικό/ ισχυρός τύπος) κατευθύνεται στο όρισμα σε θέση υποκειμένου σε σχέση με τις προτάσεις που κατευθύνεται στο όρισμα σε θέση αντικειμένου;

5.2 Μεθοδολογία

5.2.1 Συμμετέχοντες

Η ομάδα των συμμετεχόντων της παρούσας μελέτης αποτελούνταν από 63 ενήλικες (46 γυναίκες και 17 άντρες) μονόγλωσσους φυσικούς ομιλητές της ελληνικής.

Το ηλικιακό εύρος τους εκτεινόταν από 18 έως 25 ετών (Mean:18,86. Median:18. SD:1,89), ενώ ως προς το επίπεδο σπουδών ήταν προπτυχιακοί φοιτητές ή πρόσφατα απόφοιτοι (απόφοιτοι ενός ή δύο ετών νωρίτερα) του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Επιπλέον ως κριτήρια επιλογής των συμμετεχόντων τέθηκαν η μονογλωσσία και η απουσία διαγνωσμένων μαθησιακών ή αναγνωστικών δυσκολιών (όπως δυσλεξία κ.ά.) με σκοπό να διασφαλιστεί η ομοιογένεια του δείγματος.

5.2.2 Πειραματικό υλικό

Οι βασικές προτάσεις που αξιοποιήθηκαν ήταν συνολικά δέκα (10). Η δομή διατηρήθηκε σταθερή σε όλες τις προτάσεις, ώστε η κάθε μία αποτελούνταν από μία κύρια και μία εξαρτημένη πρόταση. Η κύρια πρόταση είχε τη μορφή Υποκείμενο-Ρήμα-Αντικείμενο, στην οποία τα ορίσματα σε θέση υποκειμένου και αντικειμένου αποτελούσαν τα δύο πιθανά ηγούμενα των υπό εξέταση αντωνυμιών (π.χ. *Η Γεωργία είδε την Αγγελική*). Τα ορίσματα σε θέση υποκειμένου και αντικειμένου ήταν πάντα οριστικά και κύρια ονόματα ίδιου γένους αν πρόκειται για αμφίσημη πρόταση και διαφορετικού γένους αν πρόκειται για μη αμφίσημη πρόταση (π.χ. *Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη*). Τα ρήματα της κύριας πρότασης είχαν τα χαρακτηριστικά [+ παρελθόν], [+ συνοπτικό] και επιλέχθηκαν με σκοπό να μην προδιαθέτουν σημασιολογικά προς την επιλογή ενός εκ των δύο ορισμάτων (π.χ. «είδε», «συνάντησε», «χαιρέτησε» κ.ά.).

Η εξαρτημένη πρόταση ήταν επιρρηματική χρονική σε όλες τις συνθήκες και εισαγόταν με τον χρονικό σύνδεσμο «όταν». Είχε τη μορφή Υποκείμενο-Ρήμα-Αντικείμενο-Προθετική Φράση-Επιρρηματική Φράση (π.χ. *όταν ο Κώστας {την προσπέρασε / προσπέρασε αυτή} με το αμάξι χτες*). Το υποκείμενο της εξαρτημένης πρότασης ήταν ένα τρίτο πρόσωπο που δεν αποτελούσε πιθανό ηγούμενο για την

αντωνυμία και ήταν πάντα οριστικό. Από τις συνολικά δέκα προτάσεις στις μισές το υποκείμενο της εξαρτημένης ήταν κύριο όνομα (π.χ. «ο Κώστας», «η Αντωνία» κ.ά.) και στις υπόλοιπες ήταν ονοματική φράση (π.χ. «ο μαθηματικός», «η υπάλληλος» κ.ά.). Σχετικά με το γένος του υποκειμένου της εξαρτημένης πρότασης επιλέχθηκε το αντίθετο από το γένος της υπό εξέταση αντωνυμίας και των δύο πιθανών ηγουμένων της κύριας πρότασης στις αμφίσημες συνθήκες (π.χ. Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας την προσπέρασε / προσπέρασε αυτή...) και διατηρήθηκε ίδιο και στις μη αμφίσημες προτάσεις. Τα ρήματα της εξαρτημένης πρότασης είχαν τα χαρακτηριστικά [+ παρελθόν], [+ συνοπτικό] όπως και στην κύρια πρόταση. Στη θέση του αντικειμένου βρισκόταν είτε το κλιτικό είτε η αντωνυμία *αυτόν/-ή*, όμως αξίζει να επισημανθεί ότι η θέση τους διαφέρει σε επίπεδο επιφανειακής δομής της πρότασης, καθώς το κλιτικό είναι προκλιτικό, δηλαδή προηγείται του ρήματος (π.χ. *την προσπέρασε*), όμως ο ισχυρός τύπος έπεται του ρήματος ακολουθώντας τη σειρά των όρων Y-P-A (π.χ. *προσπέρασε αυτή*) που θεωρήθηκε προτιμότερη σε σύγκριση με την επιλογή της θέσης της αντωνυμίας πριν το κύριο ρήμα (π.χ. *#αυτή προσπέρασε*), η οποία αν και θα πρόσφερε μεγαλύτερη ομοιογένεια στο πειραματικό υλικό, αξιολογήθηκε ως εμφατική και απορρίφθηκε από το σύνολο των ερωτηθέντων φυσικών ομιλητών της ελληνικής κατά τον πιλοτικό έλεγχο¹⁵. Σχετικά με το γένος των υπό εξέταση αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου, στις μισές προτάσεις επιλέχθηκε το θηλυκό γένος και στις άλλες μισές το αρσενικό γένος. Επιπλέον, η εξαρτημένη πρόταση περιείχε μία προθετική φράση (π.χ. «με το αμάξι», «στο πάρτι», «για τον ρόλο» κ.ά.) και μία επιρρηματική φράση, που διατηρήθηκε ίδια σε όλες τις προτάσεις («χτες»). Η προσθήκη δύο επιπλέον τεμαχίων μετά το κρίσιμο τεμάχιο της αντωνυμίας κρίθηκε

¹⁵ Οι Roussou και Tsimpli (2006, pp. 344-346) αναφέρουν μάλιστα ότι στα νέα ελληνικά η σειρά των όρων Y-A-P σε ορισμένες περιπτώσεις είναι αντιγραμματική με πλήρεις ΟΦ («*Ο Πέτρος το γράμμα έγραψε») αλλά όχι με τα κλιτικά («Ο Πέτρος το έγραψε»), για λόγους που σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά του τομέα του Χρόνου (T-features).

αναγκαία, καθώς μελέτες έχουν αποδείξει ότι σε χρονομετρικά πειράματα είναι δυνατόν να εμφανιστούν μεγαλύτεροι χρόνοι αντίδρασης που υποδηλώνουν επεξεργαστική δυσκολία ακόμα και δύο τεμάχια μετά το κρίσιμο τεμάχιο (spillover effect) (Keating & Jegerski, 2015). Επιπρόσθετα, ο συνολικός αριθμός των συλλαβών των προτάσεων διατηρήθηκε σταθερός στις 28 συλλαβές για τις προτάσεις με τα κλιτικά και στις 29 συλλαβές για τις προτάσεις με την αντωνυμία *αυτόν/-ή*.

Για την εξέταση των μεταβλητών (είδος αντωνυμικού, είδος πρότασης) και της αλληλεπίδρασής τους οι δέκα βασικές προτάσεις παρουσιάστηκαν στους συμμετέχοντες σε 6 διαφορετικές εκδοχές επομένως, συνολικά προέκυψαν 60 πειραματικές προτάσεις. Οι μεταβλητές που εξετάστηκαν συνοψίζονται στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2: Σύνοψη των υπό εξέταση μεταβλητών

Συνθήκη	Είδος πρότασης	Είδος αντωνυμικού	Προτάσεις
1	Αμφίσημη (επίλυση στο Y ή στο A)	Κλιτικό	10
2	Αμφίσημη (επίλυση στο Y ή στο A)	Αυτόν/-ή	10
3	Μη αμφίσημη (επίλυση στο Y)	Κλιτικό	10
4	Μη αμφίσημη (επίλυση στο Y)	Αυτόν/-ή	10
5	Μη αμφίσημη (επίλυση στο A)	Κλιτικό	10
6	Μη αμφίσημη (επίλυση στο A)	Αυτόν/-ή	10

Ενδεικτικά παραδείγματα των 6 διαφορετικών συνθηκών, όπως προέκυψαν από τον συνδυασμό των παραπάνω μεταβλητών, παρουσιάζονται παρακάτω (βλ. Παράρτημα Α για το σύνολο του πειραματικού υλικού):

- 1^η συνθήκη: κλιτικό / αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας είτε στο υποκείμενο είτε στο αντικείμενο)

Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας την προσπέρασε με το αμάξι χτες.

- 2^η συνθήκη: αυτόν/-ή / αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας είτε στο υποκείμενο είτε στο αντικείμενο)

Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτή με το αμάξι χτες.

- 3^η συνθήκη: κλιτικό / μη αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας στο υποκείμενο)

Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας την προσπέρασε με το αμάξι χτες.

- 4^η συνθήκη: αυτόν/-ή / μη αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας στο υποκείμενο)

Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτή με το αμάξι χτες.

- 5^η συνθήκη: κλιτικό / μη αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας στο αντικείμενο)

Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας τον προσπέρασε με το αμάξι χτες.

- 6^η συνθήκη: αυτόν/-ή / μη αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας στο αντικείμενο)

Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτόν με το αμάξι χτες.

5.2.3 Διαδικασία

Οι προτάσεις που αποτέλεσαν το σύνολο του πειραματικού υλικού ελέγχθηκαν ως προς τη φυσικότητα μέσω δύο πιλοτικών ερωτηματολογίων που διενεργήθηκαν ηλεκτρονικά μέσω της Φόρμας Google (Google Forms). Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να βαθμολογήσουν τις προτάσεις σε μία κλίμακα Likert που εκτεινόταν από το 1 (καθόλου φυσική πρόταση) έως το 5 (απόλυτα φυσική πρόταση). Το πρώτο πιλοτικό ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε είκοσι (20) φυσικούς ομιλητές της ελληνικής, επιπέδου προπτυχιακών σπουδών πανεπιστημίου, οι οποίοι δεν συμμετείχαν στο τελικό πείραμα. Όσες προτάσεις συγκέντρωσαν βαθμολογία από 3 και χαμηλότερα (συνολικά 18) αντικαταστάθηκαν. Οι νέες προτάσεις ελέγχθηκαν σε δεύτερο πιλοτικό ερωτηματολόγιο, που διανεμήθηκε σε δεκαπέντε (15) φυσικούς ομιλητές της ελληνικής, επιπέδου προπτυχιακών σπουδών πανεπιστημίου, οι οποίοι δεν συμμετείχαν στο πρώτο πιλοτικό ερωτηματολόγιο και στο τελικό πείραμα. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίστηκε η υψηλή αποδεκτότητα των προτάσεων που αξιοποιήθηκαν στην έρευνα.

Το τελικό πείραμα διενεργήθηκε με τη χρήση του λογισμικού E-prime 3.0 σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές του εργαστηρίου Γλωσσολογίας του τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων σε διάστημα δύο εβδομάδων κατά την περίοδο του Δεκεμβρίου 2022. Το λογισμικό E-prime ενδείκνυται για χρήση σε χρονομετρικά πειράματα που καταγράφουν τον χρόνο αντίδρασης των συμμετεχόντων σε χιλιοστά του δευτερολέπτου (milliseconds). Πριν την έναρξη του πειράματος οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τον σκοπό και τη διαδικασία της έρευνας και κλήθηκαν να διαβάσουν και να υπογράψουν τη δήλωση συγκατάθεσης συμμετοχής στην έρευνα, η οποία τους ενημέρωνε σχετικά με την τήρηση των όρων του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία των Δεδομένων (GDPR) (βλ. Παράρτημα Β).

Οι συνολικά 60 προτάσεις που αποτέλεσαν το πειραματικό υλικό παρουσιάζονταν στους συμμετέχοντες σε μία οθόνη ηλεκτρονικού υπολογιστή σε τυχαία σειρά και με μορφή τεμαχίων. Τα τεμάχια στα οποία χωρίστηκαν οι προτάσεις ήταν συνολικά πέντε (5): κύρια πρόταση, σύνδεσμος εξαρτημένης πρότασης μαζί με το υποκείμενο της εξαρτημένης, ρήμα εξαρτημένης πρότασης και αντωνυμία σε θέση αντικειμένου (κλιτικό ή ισχυρός τύπος *αυτόν/-ή*), προθετική φράση, επιρρηματική φράση. Οι συμμετέχοντες έβλεπαν σε οθόνη υπολογιστή το εκάστοτε τεμάχιο και για να προχωρήσουν στο επόμενο πατούσαν το πλήκτρο {SPACE} έως ότου ολοκληρωθεί η πρόταση. Στο παρακάτω παράδειγμα οι κάθετοι αντιστοιχούν στον χωρισμό των τεμαχίων ανά την πρόταση:

(33) Η Γεωργία είδε την Αγγελική, / όταν ο Κώστας / την προσπέρασε (προσπέρασε
αυτή) / με το αμάξι / χτες.

Στη συνέχεια ακολουθούσε μία ερώτηση κατανόησης πολλαπλής επιλογής για την πρόταση που προηγήθηκε. Η ερώτηση αφορούσε πάντα το αντικείμενο της εξαρτημένης πρότασης, ώστε να ελεγχθεί η αναφορά των αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου. Οι πιθανές απαντήσεις που δίνονταν στους συμμετέχοντες ήταν τέσσερις και αντιστοιχούσαν στα πλήκτρα {A, L, Z, M} του πληκτρολογίου. Οι συμμετέχοντες καλούνταν να επιλέξουν μία από τις τέσσερις πιθανές απαντήσεις σύμφωνα με την κρίση τους.

(34) Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας την προσπέρασε με το αμάξι
χτες.

Ποια προσπέρασε ο Κώστας με το αμάξι χτες;

{A}: τη Γεωργία

{L}: την Αγγελική

{Z}: είτε τη Γεωργία είτε την Αγγελική

{M}: κάποια άλλη

Στις μη αμφίσημες προτάσεις, οι απαντήσεις διαμορφώνονταν αναλόγως:

(35) Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας τον προσπέρασε με το αμάξι
χτες.

Ποιον/-α προσπέρασε ο Κώστας με το αμάξι χτες;

{A}: τη Γεωργία

{L}: τον Αποστόλη

{Z}: είτε τη Γεωργία είτε τον Αποστόλη

{M}: κάποιον άλλο/ κάποια άλλη

Επισημαίνεται ότι η επιλογή «είτε...είτε» εντάχθηκε ως πιθανή απάντηση με σκοπό να διαπιστωθεί αν εμφανίζεται ή όχι κατηγορική τάση σύνδεσης της αντωνυμίας σε θέση αντικειμένου με κάποιο από τα δύο πιθανά ηγούμενα. Η επιλογή «κάποιον άλλο/κάποια άλλη» εντάχθηκε με σκοπό να δηλώσει την εξωπροτασιακή αναφορά, δηλαδή περιπτώσεις όπου οι συμμετέχοντες θα θεωρούσαν ως πιθανότερο ένα ηγούμενο που δεν έχει αναφερθεί στην αμέσως προηγούμενη πρόταση.

5.2.4 Επεξεργασία δεδομένων και στατιστικές αναλύσεις

Μετά την ολοκλήρωση της πειραματικής διαδικασίας, τα αποτελέσματα κωδικοποιήθηκαν σε αρχεία Excel και τα δεδομένα αναλύθηκαν στατιστικά με τη χρήση του προγράμματος SPSS v26.0. Τα αποτελέσματα περιλαμβάνουν τις προτιμήσεις των συμμετεχόντων ως προς την επιλογή ηγούμενου όρου για το κλιτικό και την αντωνυμία *αυτόν/-ή* σε προτάσεις αμφίσημες και μη αμφίσημες ως προς το γένος, καθώς και τους χρόνους αντίδρασης των συμμετεχόντων σε όλο το μήκος της πρότασης (συνολικός χρόνος των προτάσεων), στα τεμάχια ανά τις προτάσεις (συνολικά 5 τεμάχια ανά πρόταση σύμφωνα με τον χωρισμό των προτάσεων σε τεμάχια, βλ. κεφ. 5.2.3) και στις επιλογές των συμμετεχόντων ως προς τα ηγούμενα (ερώτηση κατανόησης που έπεται των προτάσεων). Από τα συνολικά 5 τεμάχια ανά

την πρόταση το τεμάχιο 3 αποτελεί το κρίσιμο τεμάχιο που περιλαμβάνει την υπό εξέταση αντωνυμία (κλιτικό ή *αυτόν/-ή*), ωστόσο ελέγχονται οι χρόνοι αντίδρασης και στα επόμενα τεμάχια (τεμάχια 4 και 5) προκειμένου να εξεταστεί η επίδραση του spillover effect (Keating & Jegerski, 2015) (βλ. και κεφ. 5.2.2). Ο χρόνος αντίδρασης στις ερωτήσεις κατανόησης ελέγχεται διότι παρέχει επιπλέον πληροφορίες για τυχόν καθυστερήσεις στην επεξεργασία των προτάσεων (Keating & Jegerski, 2015, p. 10).

Για τη στατιστική ανάλυση των προτιμήσεων των συμμετεχόντων αξιοποιήθηκαν οι Πίνακες Συνάφειας (Crosstabs) και το κριτήριο χ τετράγωνο (Chi-square). Η παραπάνω στατιστική ανάλυση επιλέχθηκε για τον έλεγχο της συσχέτισης μεταξύ της ανεξάρτητης κατηγορικής μεταβλητής (είδος αντωνυμικού στοιχείου) και της εξαρτημένης μεταβλητής (προτίμηση ηγούμενου όρου) εντός των δύο ειδών προτάσεων (αμφίσημες, μη αμφίσημες) που εξετάστηκαν. Για επιπλέον επιμέρους συγκρίσεις εντός των επιλογών των συμμετεχόντων αξιοποιήθηκε η Πολυωνυμική Λογιστική Παλινδρόμηση (Multinomial Logistic Regression) με σκοπό να ελεγχθούν οι συσχετίσεις μεταξύ της ανεξάρτητης μεταβλητής (είδος αντωνυμικού στοιχείου) και των εκάστοτε κατηγοριών της εξαρτημένης μεταβλητής, δηλαδή των πιθανών απαντήσεων (υποκείμενο, αντικείμενο, είτε υποκείμενο είτε αντικείμενο, κάποιος/-α άλλος/-η). Η στατιστική αυτή ανάλυση επιλέχθηκε διότι η εξαρτημένη μεταβλητή είναι κατηγορική και χωρίζεται σε παραπάνω από δύο κατηγορίες (Field, 2018).

Οι χρόνοι αντίδρασης των συμμετεχόντων, οι οποίοι καταγράφηκαν σε χιλιοστά του δευτερολέπτου (milliseconds), αναλύθηκαν μέσω των Γενικών Γραμμικών Μοντέλων (General Linear Models) με τη συνακόλουθη χρήση του τεστ Bonferroni για τον έλεγχο της αλληλεπίδρασης της ανεξάρτητης κατηγορικής μεταβλητής (είδος πρότασης, προτίμηση ηγούμενου όρου στις αμφίσημες προτάσεις) ως προς την εξαρτημένη μεταβλητή (χρόνοι αντίδρασης) εντός των δύο ειδών των

αναφορικών στοιχείων (συνθήκες κλιτικού, συνθήκες ισχυρού τύπου) που εξετάστηκαν. Η στατιστική αυτή ανάλυση επιλέχθηκε διότι η εξαρτημένη μεταβλητή είναι συνεχής (Field, 2018). Επισημαίνεται ότι οι χρόνοι αντίδρασης συγκρίνονται μόνο εντός των αντωνυμικών για το κάθε είδος πρότασης που μελετήθηκε και όχι μεταξύ του κλιτικού και της αντωνυμίας *αυτόν/-ή*. Αυτό συμβαίνει, διότι το μεγαλύτερο μήκος των προτάσεων της αντωνυμίας *αυτόν/-ή* κατά μία συλλαβή σε σχέση με τις αντίστοιχες προτάσεις του κλιτικού (28 συλλαβές για το κλιτικό και 29 για τον ισχυρό τύπο), καθώς και η διαφορετική συντακτική θέση του ισχυρού τύπου, που έπεται του ρήματος της εξαρτημένης σε αντίθεση με το κλιτικό που προηγείται (*την προσπέρασε αλλά προσπέρασε αυτή*) αποτελούν σημαντικούς παράγοντες, που είναι δυνατόν να επιφέρουν μεγαλύτερους χρόνους αντίδρασης στις προτάσεις με την αντωνυμία *αυτόν/-ή*. Συνεπώς, αν σε μία πιθανή σύγκριση των χρόνων αντίδρασης ανάμεσα στο κλιτικό και την αντωνυμία *αυτόν/-ή* εντοπίζονταν μεγαλύτεροι χρόνοι αντίδρασης στον ισχυρό τύπο, αυτοί μπορεί να μην οφείλονταν σε τυχόν επεξεργαστική δυσκολία αλλά στους παραπάνω μεθοδολογικούς παράγοντες. Ακόμη, από τις τελικές συγκρίσεις εξαιρέθηκαν οι χρόνοι αντίδρασης που θεωρήθηκαν ακραίες τιμές (outliers), δηλαδή όσες τιμές ήταν μικρότερες από 300 ms και μεγαλύτερες από 6.000 ms για κάθε τεμάχιο (6% των συνολικών δεδομένων). Το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας τέθηκε στο $p = .05$ για το σύνολο των παραπάνω στατιστικών αναλύσεων.

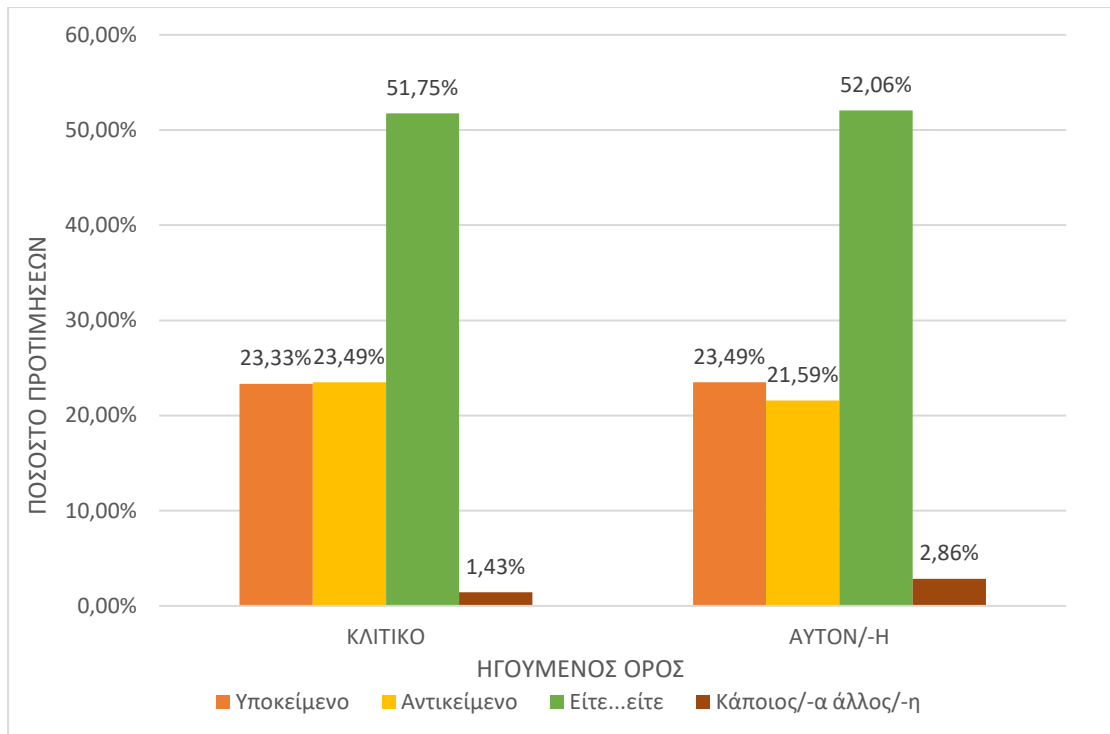
6. Αποτελέσματα

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα ευρήματα της πειραματικής έρευνας, έπειτα από τις στατιστικές αναλύσεις που διεξήχθησαν. Ακολουθώντας τη σειρά των ερευνητικών ερωτημάτων, όπως διατυπώθηκαν στο κεφάλαιο 5.1, αρχικά αναλύονται τα αποτελέσματα των προτιμήσεων των συμμετεχόντων ως προς την επίλυση της αναφοράς για το κλιτικό και τον αντίστοιχο ισχυρό τύπο στις αμφίσημες προτάσεις και κατόπιν στις μη αμφίσημες ως προς το γένος προτάσεις. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των χρόνων αντίδρασης των συμμετεχόντων ξεχωριστά για τις συνθήκες του κλιτικού και τις συνθήκες της αντωνυμίας *αυτόν/-ή* και αφορούν τη σύγκριση των χρόνων μεταξύ των αμφίσημων και μη αμφίσημων προτάσεων, μεταξύ των προτιμήσεων ηγούμενου όρου εντός των αμφίσημων προτάσεων και τέλος, μεταξύ των δύο κατηγοριών των μη αμφίσημων προτάσεων.

6.1 Προτιμήσεις επίλυσης

6.1.1 Προτιμήσεις επίλυσης στις αμφίσημες προτάσεις

Στο Γράφημα 1 παρουσιάζονται οι προτιμήσεις των συμμετεχόντων ως προς τον ηγούμενο όρο που επέλεξαν για την επίλυση της αναφοράς του κλιτικού και της αντωνυμίας *αυτόν/-ή* στις αμφίσημες προτάσεις (π.χ. *«Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας {την προσπέρασε / προσπέρασε αυτή} με το αμάξι χτες»*).

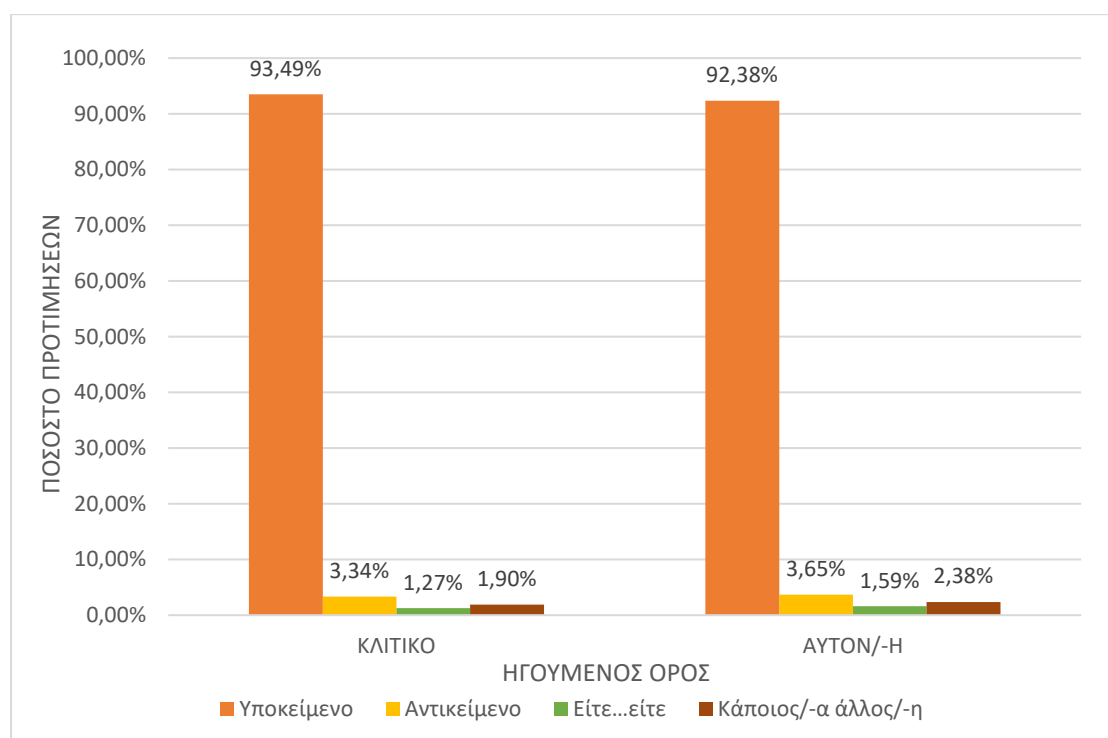

Γράφημα 1: Προτιμήσεις επίλυσης των αντωνυμικών στις αμφίσημες προτάσεις

Όπως διαφαίνεται και από το παραπάνω Γράφημα οι συμμετέχοντες επιλέγουν την απάντηση «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο» σε ποσοστό πάνω από το μισό των περιπτώσεων και για τα δύο υπό εξέταση αντωνυμικά στοιχεία (51,75% για το κλιτικό, 52,06% για την αντωνυμία *αυτόν/-ή*). Οι υπόλοιπες τρεις απαντήσεις φαίνεται να κυμαίνονται σε σχεδόν όμοια ποσοστά και για τα δύο αντωνυμικά στοιχεία με την απάντηση «κάποιος/-α άλλος/-η» να συγκεντρώνει τα χαμηλότερα ποσοστά επιλογής. Η στατιστική ανάλυση ανάμεσα στο είδος του αντωνυμικού και την προτίμηση ηγούμενου όρου δεν παρουσίασε στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές ($\chi^2 = 3.517$, $df = 3$, $p = .319$). Συνεπώς, το είδος της αντωνυμίας δεν φαίνεται να επιδρά στην επιλογή του ηγούμενου όρου για τις αμφίσημες προτάσεις. Επιμέρους συγκρίσεις σχετικά με την αναλογία των δύο αντωνυμιών (κλιτικό/ ισχυρός τύπος) εντός των απαντήσεων επίσης, δεν εμφάνισαν στατιστικά σημαντικές διαφορές σε καμία συνθήκη.

6.1.2 Προτιμήσεις επίλυσης στις μη αμφίσημες προτάσεις

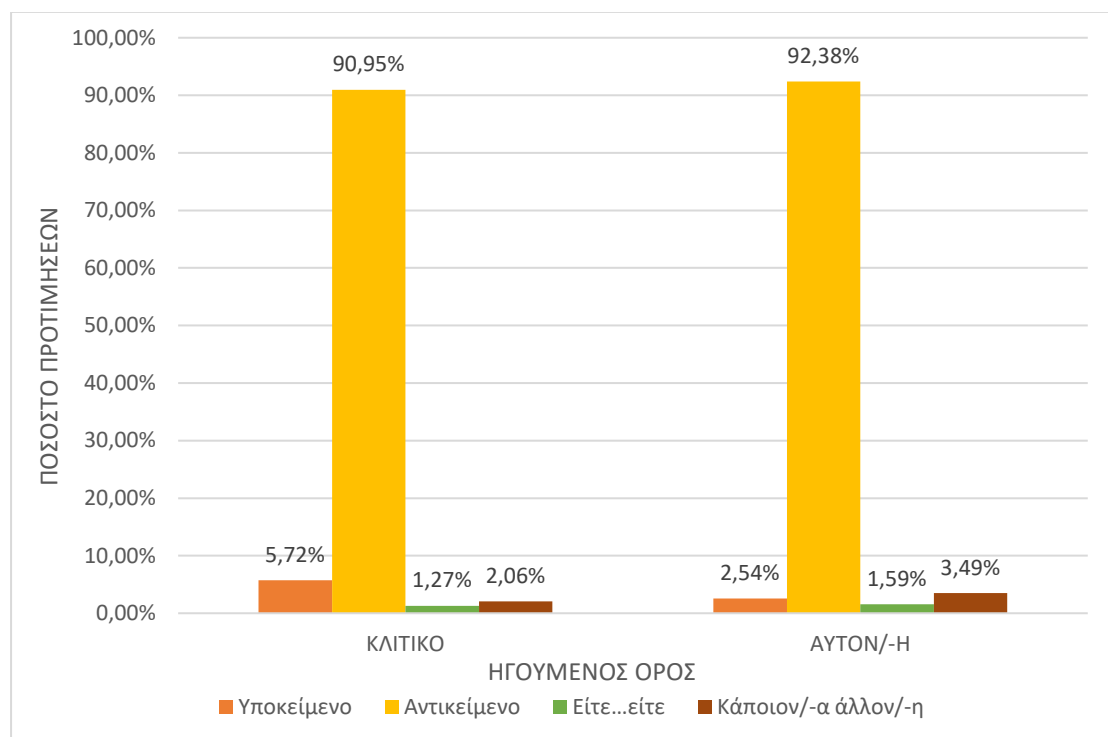
Το Γράφημα 2 παρουσιάζει τις προτιμήσεις των συμμετεχόντων ως προς την επίλυση της αναφοράς για το κλιτικό και την αντωνυμία *αυτόν/-ή* στις μη αμφίσημες προτάσεις που σύμφωνα με το γένος επιλύονται στο όρισμα σε θέση υποκειμένου (π.χ. «*Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας {την προσπέρασε / προσπέρασε αυτή} με το αμάξι χτες*»).

Γράφημα 2: Προτιμήσεις επίλυσης των αντωνυμικών στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο

Στην κατηγορία αυτών των προτάσεων η πλειονότητα των προτιμήσεων των συμμετεχόντων και για τα δύο αντωνυμικά στοιχεία είναι το «υποκείμενο», όπως θα αναμενόταν (93,49% για το κλιτικό, 92,38% για την αντωνυμία *αυτόν/-ή*). Η στατιστική ανάλυση ανάμεσα στο είδος του αντωνυμικού και την προτίμηση ηγούμενου όρου δεν εμφάνισε στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών ($\chi^2 = .688$, $df = 3$, $p = .876$). Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτής της ανάλυσης

φαίνεται ότι η επιλογή ηγούμενου όρου καθορίζεται από τον παράγοντα του γένους, ο οποίος επιδρά με τον ίδιο τρόπο και στα δύο αντωνυμικά στοιχεία. Επιπλέον συγκρίσεις εντός των απαντήσεων δεν εμφάνισαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς την αναλογία των δύο αντωνυμιών σε καμία συνθήκη.

Γράφημα 3: Προτιμήσεις επίλυσης των αντωνυμικών στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο

Στο Γράφημα 3 παρουσιάζονται οι προτιμήσεις των συμμετεχόντων για την επίλυση της αναφοράς των δύο υπό εξέταση αντωνυμικών στοιχείων στις μη αμφίσημες προτάσεις που σύμφωνα με το γένος επιλύονται στο όρισμα σε θέση αντικειμένου (π.χ. «*Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας {τον προσπέρασε / προσπέρασε αυτόν} με το αμάξι χτες*»). Παρατηρείται ότι οι συμμετέχοντες επιλέγουν το «αντικείμενο» ως κατάλληλο ηγούμενο όρο, όπως θα αναμενόταν, με ποσοστά άνω του 90% και για τα δύο αντωνυμικά (90,95% για το κλιτικό, 92,38% για την αντωνυμία *αυτόν/-ή*). Η στατιστική ανάλυση ανάμεσα στο είδος της αντωνυμίας και την

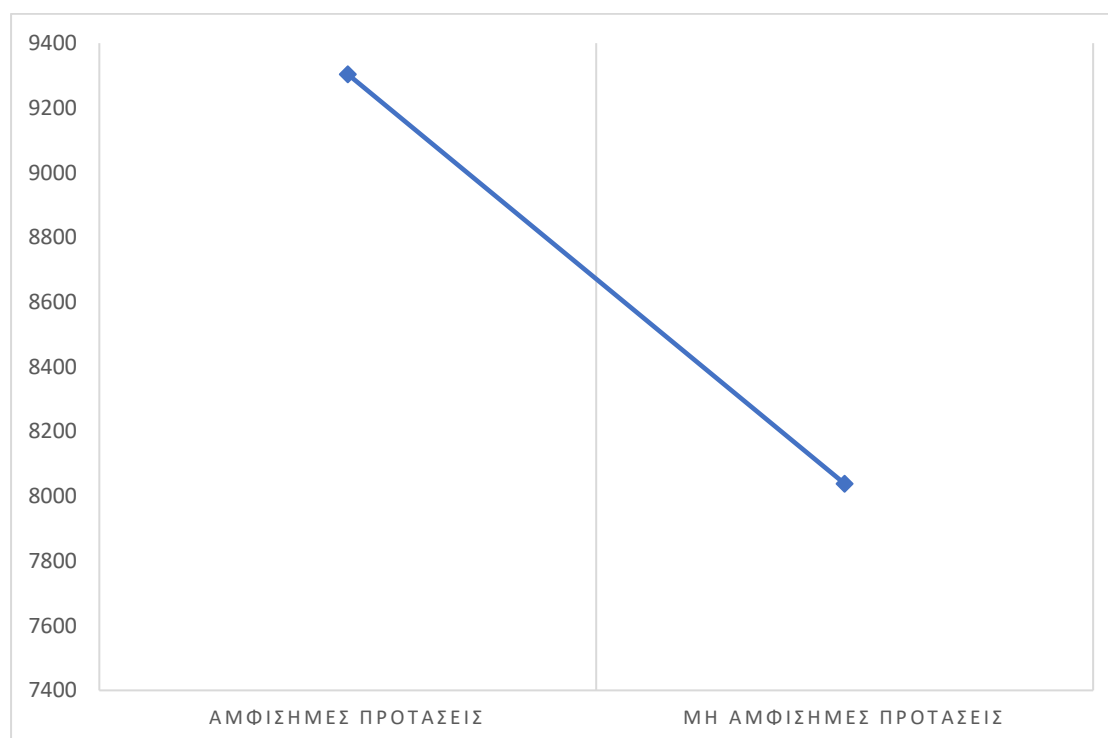
προτίμηση ηγούμενου όρου σε αυτή την περίπτωση μη αμφίσημων προτάσεων εμφάνισε μια στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών ($\chi^2 = 10.299$, $df = 3$, $p = .016$). Συνεπώς, σε αντίθεση με τις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο, στην παρούσα συνθήκη φαίνεται εκτός από την επίδραση του γένους να έχουν καθοριστικό ρόλο στην επίλυση και οι ίδιες οι αντωνυμίες. Περαιτέρω συγκρίσεις εντός των απαντήσεων έδειξαν αρχικά ότι η αναλογία των δύο αντωνυμιών (κλιτικό/ ισχυρός τύπος) στην προτίμηση του ηγούμενου όρου σε θέση «υποκειμένου» διαφέρει στατιστικά από την αναλογία τους στην προτίμηση του ηγούμενου όρου σε θέση «αντικείμενου» (Wald = 7.287, $df = 1$, $p = .007$). Η επιλογή του «υποκειμένου» ως ηγούμενου για το κλιτικό είναι πιο πιθανή κατά 2.29 φορές (OR = 2.285) σε σχέση με τις περιπτώσεις του ισχυρού τύπου που η αντίστοιχη επιλογή είναι λιγότερο πιθανή κατά 56,2% (OR = .438). Επιπλέον, η αναλογία των δύο αντωνυμιών στην προτίμηση του ηγούμενου όρου σε θέση «υποκειμένου» παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με την αναλογία τους στην προτίμηση του ηγούμενου όρου «κάποιος/-α άλλος/-η» (Wald = 8.406, $df = 1$, $p = .004$). Η επιλογή του «υποκειμένου» ως ηγούμενου για το κλιτικό είναι πιο πιθανή κατά 3.8 φορές (OR = 3.808) σε σχέση με τις περιπτώσεις του ισχυρού τύπου που η αντίστοιχη επιλογή είναι λιγότερο πιθανή κατά 73,7% (OR = .263). Επιπρόσθετες συγκρίσεις μεταξύ των αναλογιών των δύο αντωνυμιών στις υπόλοιπες απαντήσεις δεν εμφάνισαν στατιστικά σημαντικές διαφορές. Συνεπώς, τα παραπάνω δεδομένα φανερώνουν ότι στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο τα κλιτικά εμφανίζουν μία τάση σύνδεσης με ηγούμενα στοιχεία «υποκειμένου». Ο ηγούμενος όρος «αντικείμενο» επιλέχθηκε λιγότερες φορές ως κατάλληλο ηγούμενο του κλιτικού συγκριτικά με την επιλογή του από την αντωνυμία *αυτόν/-ή*, παρά την ισχυρή πληροφορία που παρέχει το γένος.

6.2 Χρόνοι αντίδρασης

6.2.1 Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες και στις μη αμφίσημες προτάσεις

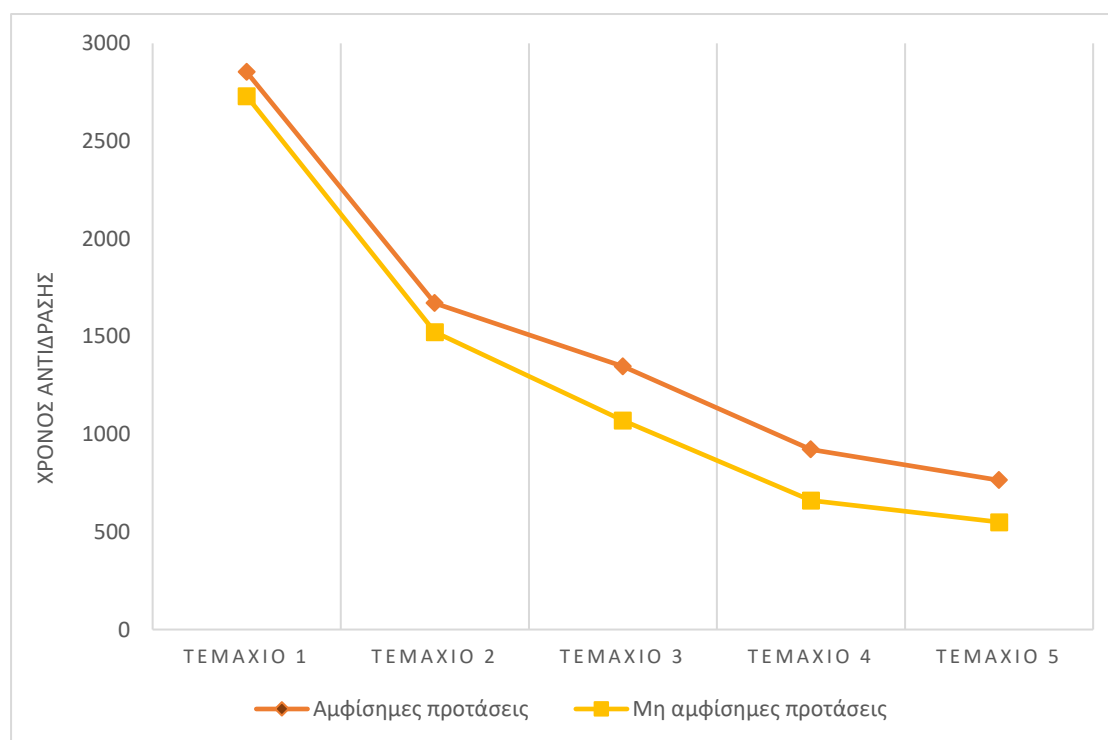
6.2.1.1 Κλιτικό

Στο Γράφημα 4 που ακολουθεί παρουσιάζεται ο συνολικός χρόνος αντίδρασης των συμμετεχόντων στις αμφίσημες (π.χ. «*Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας την προσπέρασε με το αμάξι χτες*») και στις μη αμφίσημες προτάσεις για τα κλιτικά. Οι μη αμφίσημες προτάσεις που αποτελούνται από δύο κατηγορίες, δηλαδή μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο (π.χ. «*Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας την προσπέρασε με το αμάξι χτες*») και μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο (π.χ. «*Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας τον προσπέρασε με το αμάξι χτες*») αρχικά εξετάζονται ως μία συνθήκη και στη συνέχεια μελετώνται και ξεχωριστά ανά κατηγορία.

Γράφημα 4: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τα κλιτικά

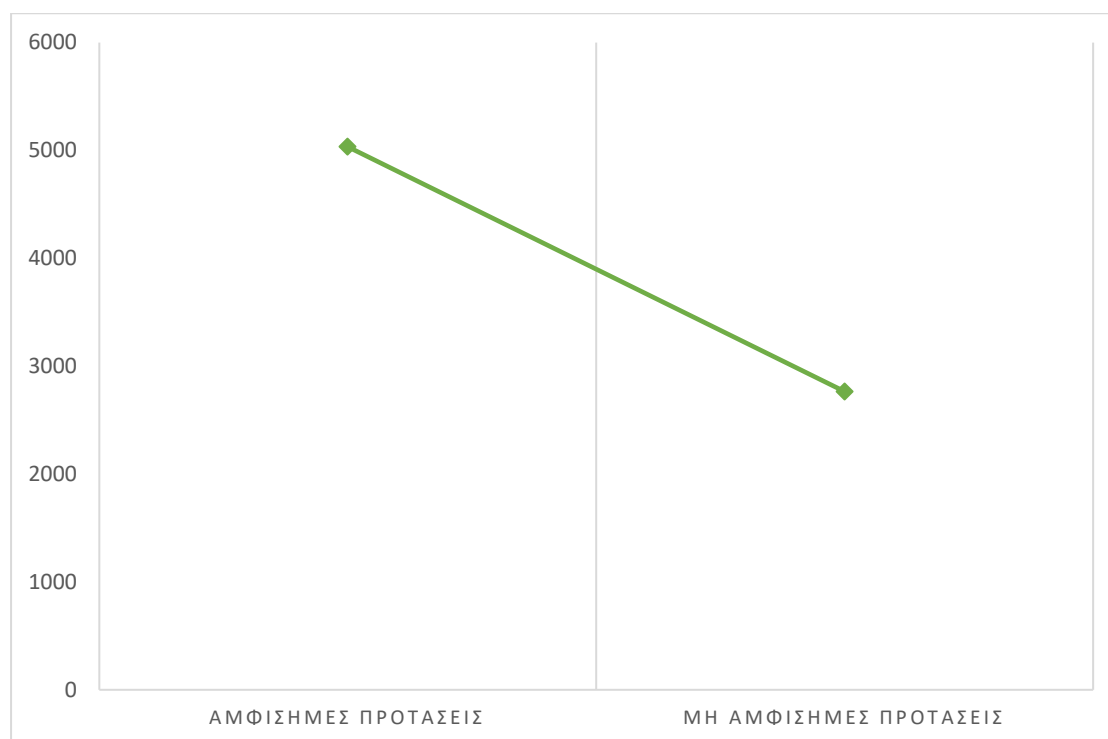
Η στατιστική ανάλυση ανάμεσα στο είδος της πρότασης και τους συνολικούς χρόνους αντίδρασης των συμμετεχόντων κατέδειξε ταχύτερους χρόνους αντίδρασης στην περίπτωση των μη αμφίσημων προτάσεων σε σχέση με τις αμφίσημες προτάσεις, όπως διαφαίνεται και στο παραπάνω Γράφημα, με τη διαφορά των χρόνων τους να είναι στατιστικά σημαντική ($F(1) = 7.424, p = .007$). Εκτός από τις μετρήσεις των συνολικών χρόνων εξετάστηκαν και παρουσιάζονται στο Γράφημα 5 οι χρόνοι αντίδρασης για τις παραπάνω προτάσεις ανά τεμάχιο, σύμφωνα και με τον χωρισμό των προτάσεων σε τεμάχια (βλ. κεφ. 5.2.3), προκειμένου να διερευνηθούν πληρέστερα οι διαφορές τους.

Γράφημα 5: Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τα κλιτικά ανά τεμάχιο

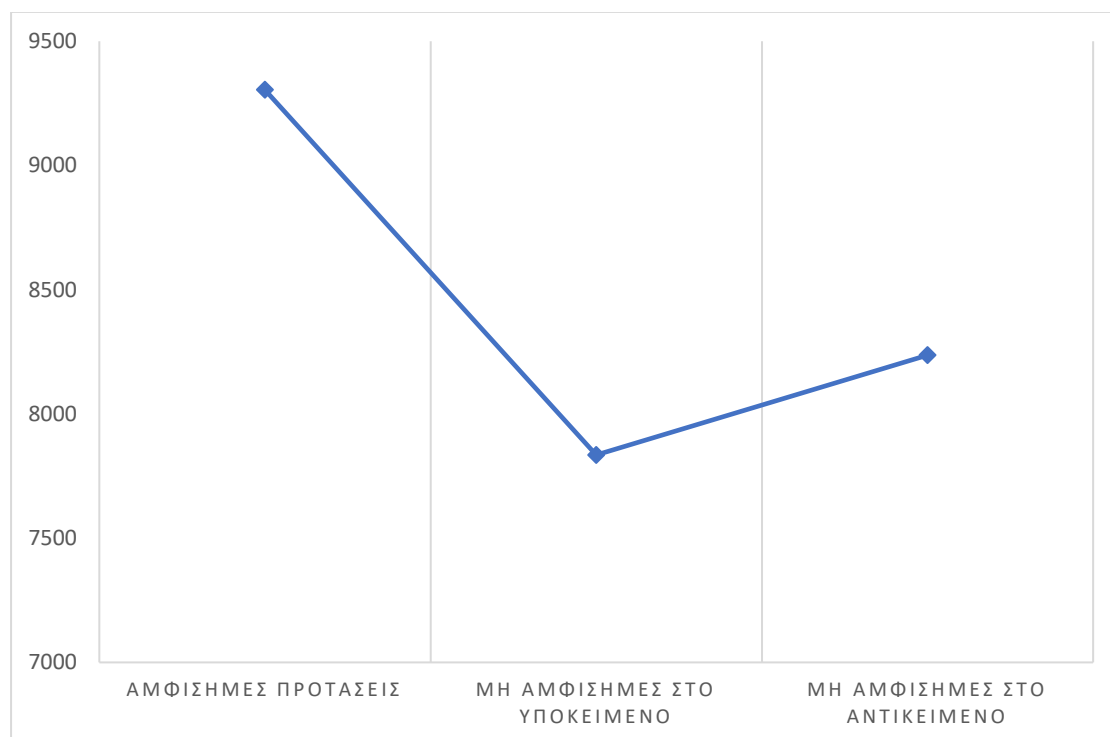
Η στατιστική ανάλυση ανάμεσα στο είδος της πρότασης και τους χρόνους αντίδρασης δεν εμφάνισε στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των αμφίσημων και μη αμφίσημων συνθηκών στα τεμάχια 1 ($F(1) = .983, p = .323$) και 2 ($F(1) = 2.230, p = .138$), δηλαδή στα τεμάχια πριν την εμφάνιση του κλιτικού. Αντιθέτως, στο τεμάχιο

3, που αποτελεί το κρίσιμο τεμάχιο στο οποίο εμφανίζεται η αντωνυμία, οι συμμετέχοντες είναι σημαντικά ταχύτεροι στις μη αμφίσημες προτάσεις ($F(1) = 14.886, p = .000$) με τις στατιστικά σημαντικές διαφορές να συνεχίζονται και στα τεμάχια 4 ($F(1) = 44.535, p = .000$) και 5 ($F(1) = 24.879, p = .000$) έως την ολοκλήρωση της πρότασης. Η ταχύτερη αντίδραση των συμμετεχόντων στις μη αμφίσημες προτάσεις οφείλεται στις ενδείξεις επίλυσης του κλιτικού που παρέχονται από το μορφολογικό χαρακτηριστικό του γένους σε αντίθεση με τις αμφίσημες προτάσεις στις οποίες απουσιάζει αυτή η πληροφορία. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες είναι σημαντικά ταχύτεροι και στην επιλογή ηγούμενου όρου στην ερώτηση κατανόησης που έπεται των μη αμφίσημων προτάσεων ($F(1) = 74.072, p = .000$), όπως παρουσιάζεται και στο Γράφημα 6 που ακολουθεί.

Γράφημα 6: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τα κλιτικά

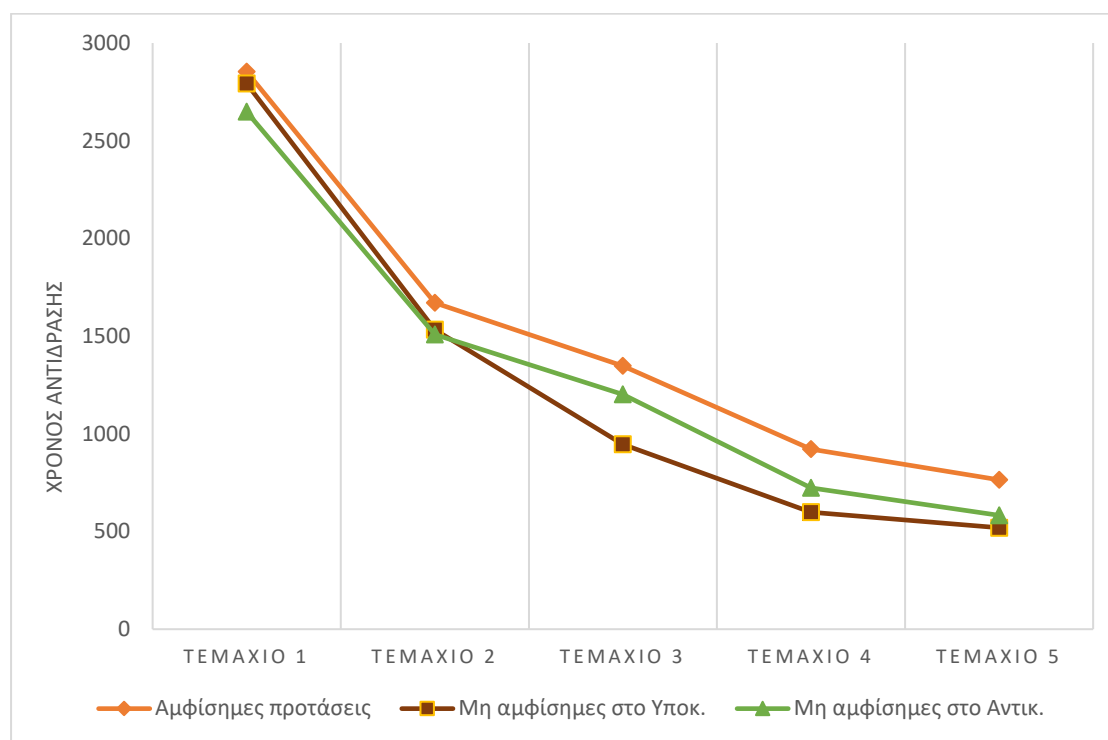
Οι αμφίσημες προτάσεις συγκρίθηκαν και μεμονωμένα με κάθε μία από τις κατηγορίες των μη αμφίσημων προτάσεων, ώστε να ερευνηθεί αν εμφανίζονται οι ίδιες τάσεις στους χρόνους αντίδρασης και στη σύγκριση των αμφίσημων με το κάθε είδος των μη αμφίσημων προτάσεων ξεχωριστά.

Γράφημα 7: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά

Όπως παρουσιάζεται και στο Γράφημα 7 ο συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο συνολικό χρόνο και των δύο κατηγοριών των μη αμφίσημων προτάσεων. Η στατιστική ανάλυση ανάμεσα στο είδος της πρότασης και τον συνολικό χρόνο αντίδρασης για τις αμφίσημες και τις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο όρισμα σε θέση υποκειμένου εμφάνισε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των χρόνων στα δύο αυτά είδη προτάσεων ($F(1) = 9.186, p = .003$). Ίδιο μοτίβο εντοπίστηκε και στη σύγκριση των συνολικών χρόνων αντίδρασης ανάμεσα στις αμφίσημες και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται

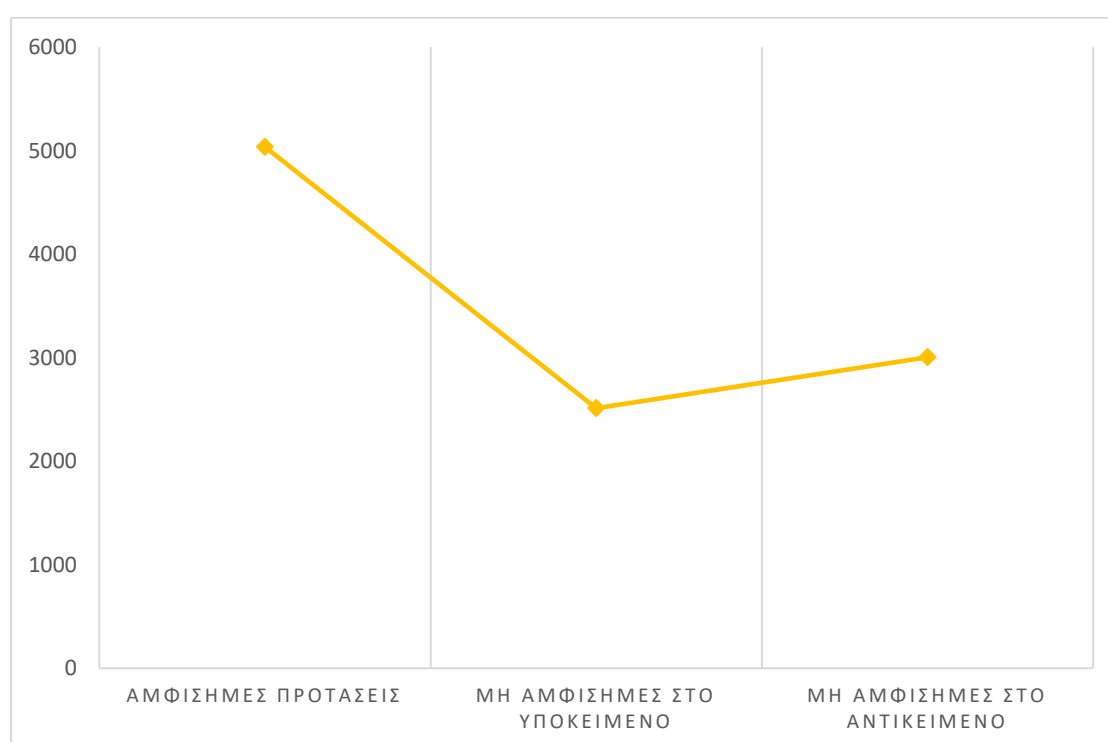
στο αντικείμενο με σημαντικά ταχύτερους χρόνους στη μη αμφίσημη συνθήκη ($F(1) = 4.635, p = .033$).

Γράφημα 8: Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά ανά τεμάχιο

Προχωρώντας σε επιμέρους συγκρίσεις εντός των τεμαχίων των αμφίσημων και μη αμφίσημων προτάσεων που επιλύονται στο υποκείμενο, όπως παρουσιάζονται στο Γράφημα 8, εντοπίστηκαν ταχύτεροι χρόνοι αντίδρασης στη μη αμφίσημη συνθήκη με στατιστικά σημαντική διαφορά ήδη από τη στιγμή εμφάνισης του κλιτικού (τεμάχιο 3) ($F(1) = 31.574, p = .000$) καθώς και στα επόμενα τεμάχια, δηλαδή στα τεμάχια 4 ($F(1) = 54.532, p = .000$) και 5 ($F(1) = 29.099, p = .000$). Ωστόσο, στη σύγκριση ανά τεμάχιο μεταξύ των αμφίσημων και των μη αμφίσημων προτάσεων που επιλύονται στο αντικείμενο διαπιστώθηκε ότι στο κρίσιμο τεμάχιο της αντωνυμίας (τεμάχιο 3), αν και οι συμμετέχοντες είναι ταχύτεροι στη μη αμφίσημη συνθήκη η διαφορά αυτή δεν είναι στατιστικά σημαντική ($F(1) = 2.940, p = .089$). Οι στατιστικά σημαντικές διαφορές σε

αυτό το ζεύγος προτάσεων ξεκινάνε από το επόμενο τεμάχιο από αυτό της αντωνυμίας, δηλαδή από το τεμάχιο 4 ($F(1) = 18.467, p = .000$) και συνεχίζονται και στο τεμάχιο 5 ($F(1) = 13.926, p = .000$) έως το τέλος της πρότασης. Τα παραπάνω ευρήματα αποτελούν μία ένδειξη για ταχύτερη συναναφορά του κλιτικού με το όρισμα σε θέση υποκειμένου αμέσως μόλις εμφανίζεται το αντωνυμικό στην πρόταση σε αντίθεση με τη συναναφορά του με το όρισμα σε θέση αντικειμένου που υπάρχει μία μικρή χρονική καθυστέρηση.

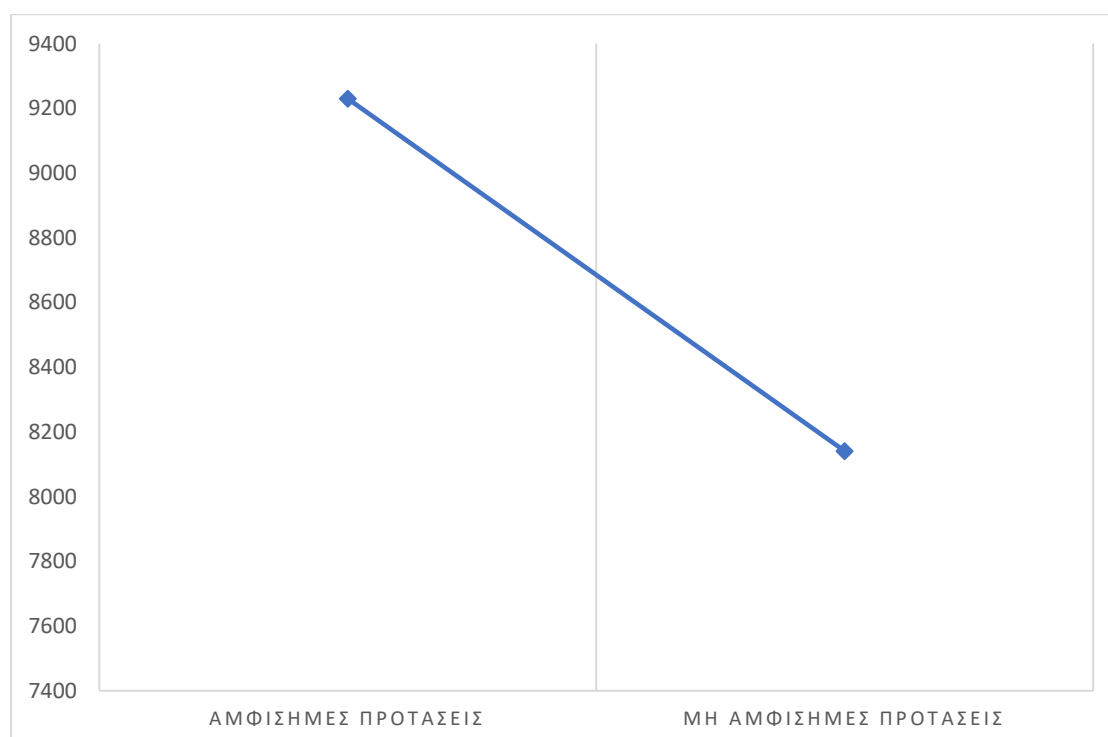
Γράφημα 9: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά

Στην ερώτηση κατανόησης των παραπάνω τριών κατηγοριών προτάσεων, όπως θα αναμενόταν, η συνθήκη των αμφίσημων προτάσεων εμφανίζει τους μεγαλύτερους χρόνους αντίδρασης και παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφορά με την περίπτωση των μη αμφίσημων προτάσεων που επιλύονται στο υποκείμενο ($F(1) = 74.939, p =$

.000) και των μη αμφίσημων προτάσεων που επιλύονται στο αντικείμενο ($F(1) = 40.010, p = .000$).

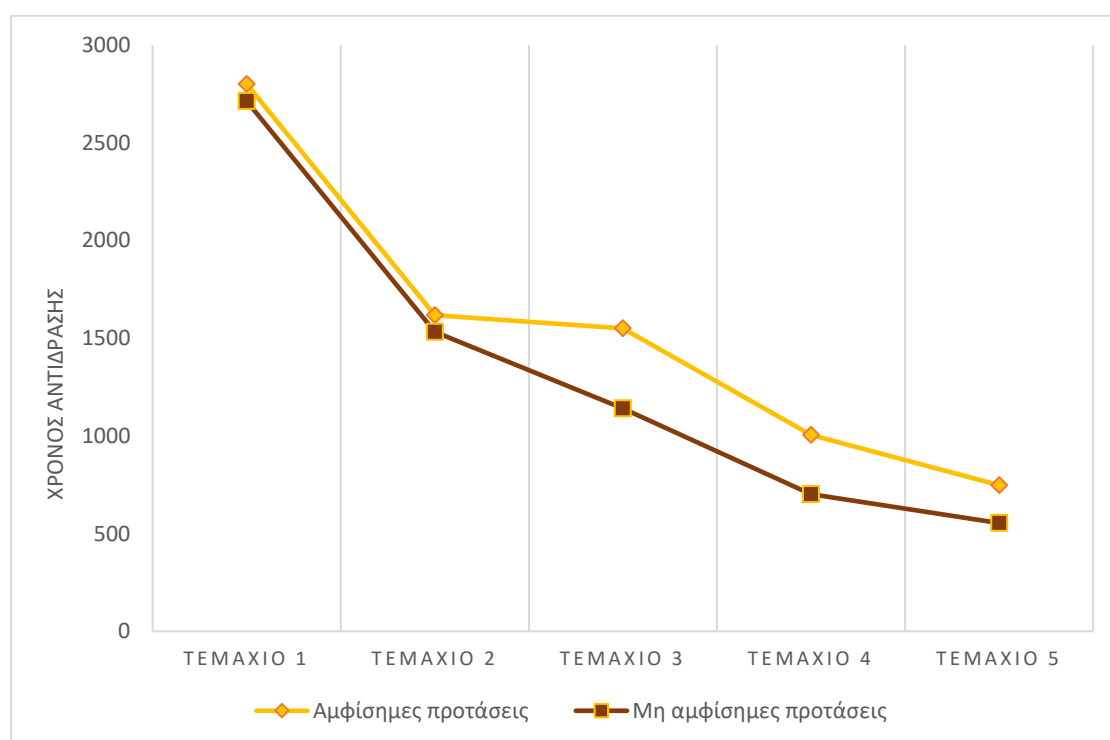
6.2.1.2 Αυτόν/-ή

Στην υποενότητα αυτή παρουσιάζονται οι συγκρίσεις των χρόνων αντίδρασης μεταξύ των αμφίσημων (π.χ. «*Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτή με το αμάξι χτες*») και των μη αμφίσημων προτάσεων για τις συνθήκες της αντωνυμίας αυτόν/-ή. Αρχικά, στο Γράφημα 10 εμφανίζονται οι συνολικοί χρόνοι αντίδρασης των παραπάνω προτάσεων με τις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο (π.χ. «*Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτή με το αμάξι χτες*») και τις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο (π.χ. «*Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτόν με το αμάξι χτες*») να εξετάζονται ως μία κατηγορία.

Γράφημα 10: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τον ισχυρό τύπο

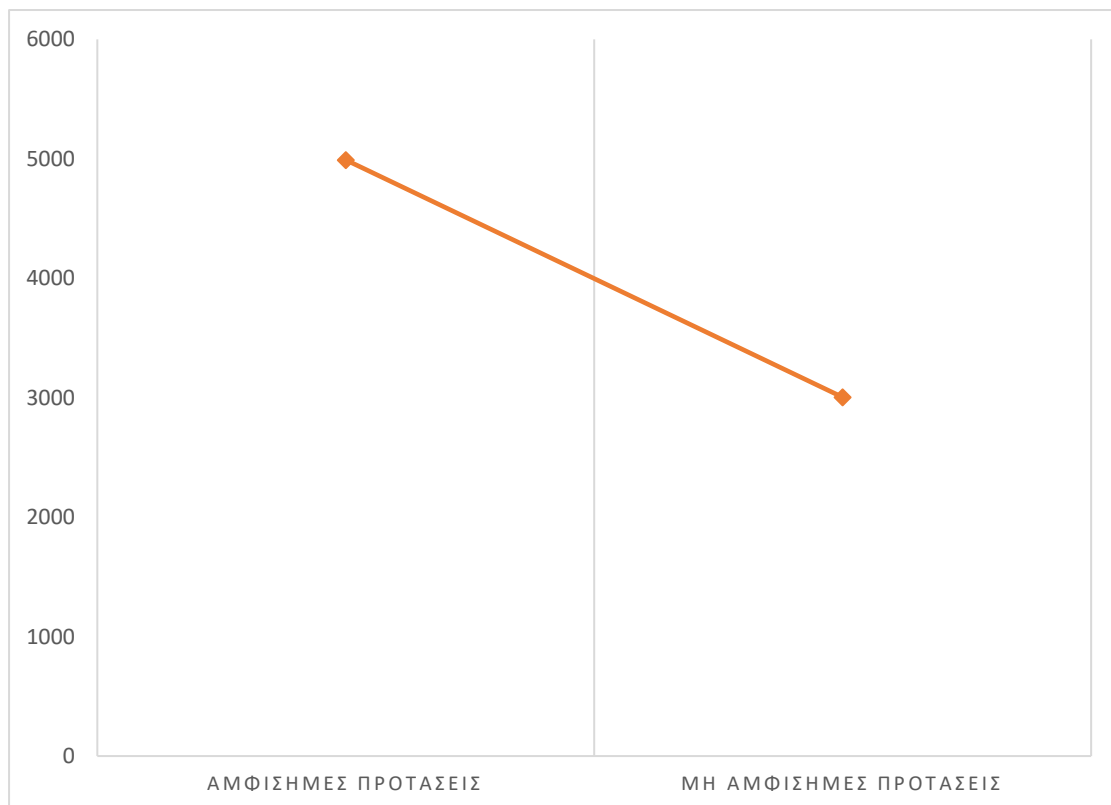
Από τη στατιστική ανάλυση ανάμεσα στο είδος της πρότασης και τους συνολικούς χρόνους αντίδρασης διαπιστώθηκε ότι εντοπίζονται μεγαλύτεροι χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις σε σχέση με τις μη αμφίσημες με τη διαφορά τους να είναι στατιστικά σημαντική ($F(1) = 6.045, p = .015$). Προχωρώντας σε επιπλέον συγκρίσεις ανά τεμάχια για τις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις παρατηρήθηκε ένα παρόμοιο μοτίβο με τις αντίστοιχες συγκρίσεις των προτάσεων στις συνθήκες του κλιτικού.

Γράφημα 11: Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τον ισχυρό τύπο ανά τεμάχιο

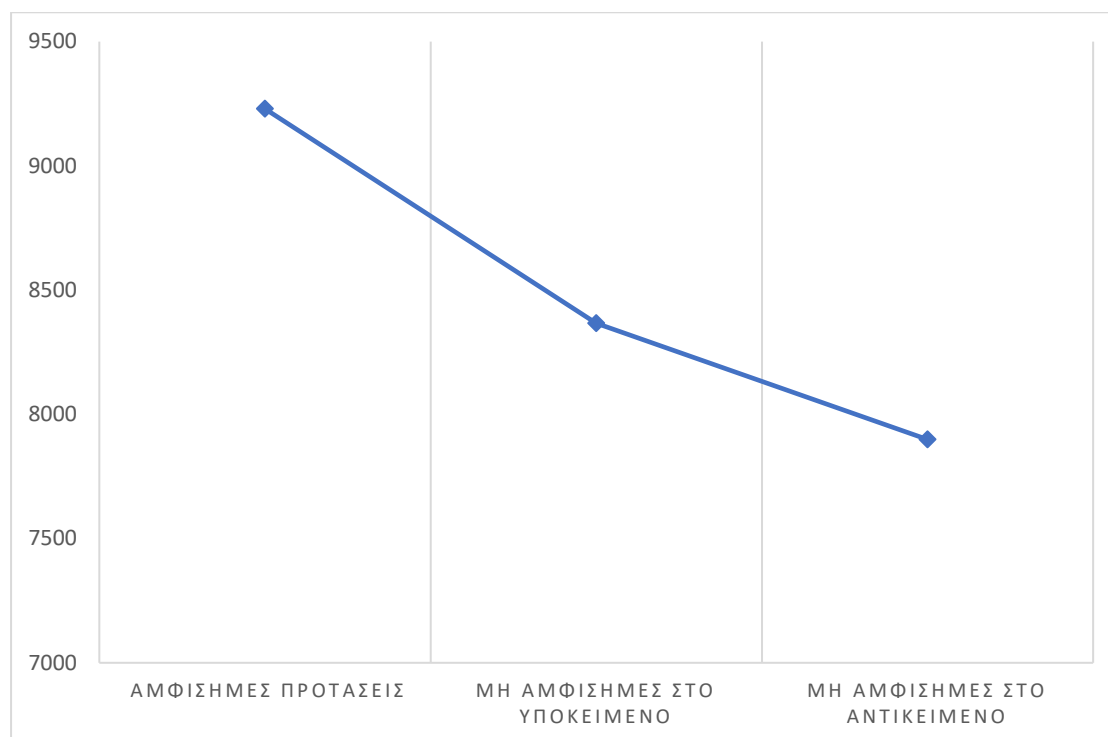
Πιο συγκεκριμένα, στα τεμάχια 1 ($F(1) = .520, p = .472$) και 2 ($F(1) = .792, p = .375$) των προτάσεων αυτών δεν εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές. Οι στατιστικά σημαντικές διαφορές ξεκινάνε από το κρίσιμο τεμάχιο (τεμάχιο 3), δηλαδή από τη στιγμή εμφάνισης του ισχυρού τύπου, με τις μη αμφίσημες προτάσεις να εμφανίζουν ταχύτερους χρόνους αντίδρασης σε σχέση με τις αμφίσημες ($F(1) = 23.283,$

$p = .000$) και με τη διαφορά αυτή των χρόνων τους να συνεχίζεται και στα τεμάχια που έπονται της αντωνυμίας, δηλαδή στα τεμάχια 4 ($F(1) = 32.480, p = .000$) και 5 ($F(1) = 23.831, p = .000$) έως το τέλος της πρότασης. Επιπρόσθετα, ταχύτεροι χρόνοι αντίδρασης εμφανίζονται και στην απόκριση των συμμετεχόντων στην ερώτηση κατανόησης που αφορά τις μη αμφίσημες προτάσεις με στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με τις αμφίσημες ($F(1) = 35.896, p = .000$), όπως παρουσιάζεται και στο Γράφημα 12. Οι ταχύτεροι χρόνοι αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις φανερώνουν την ευκολότερη επίλυση της αντωνυμίας, όπως θα αναμενόταν, καθώς η πληροφορία του γένους υποβοηθά τη διαδικασία αυτή.

Γράφημα 12: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις για τον ισχυρό τύπο

Στο Γράφημα 13 που ακολουθεί παρουσιάζεται η σύγκριση των συνολικών χρόνων αντίδρασης για τις αμφίσημες προτάσεις και τις μη αμφίσημες μεμονωμένα για κάθε κατηγορία τους.

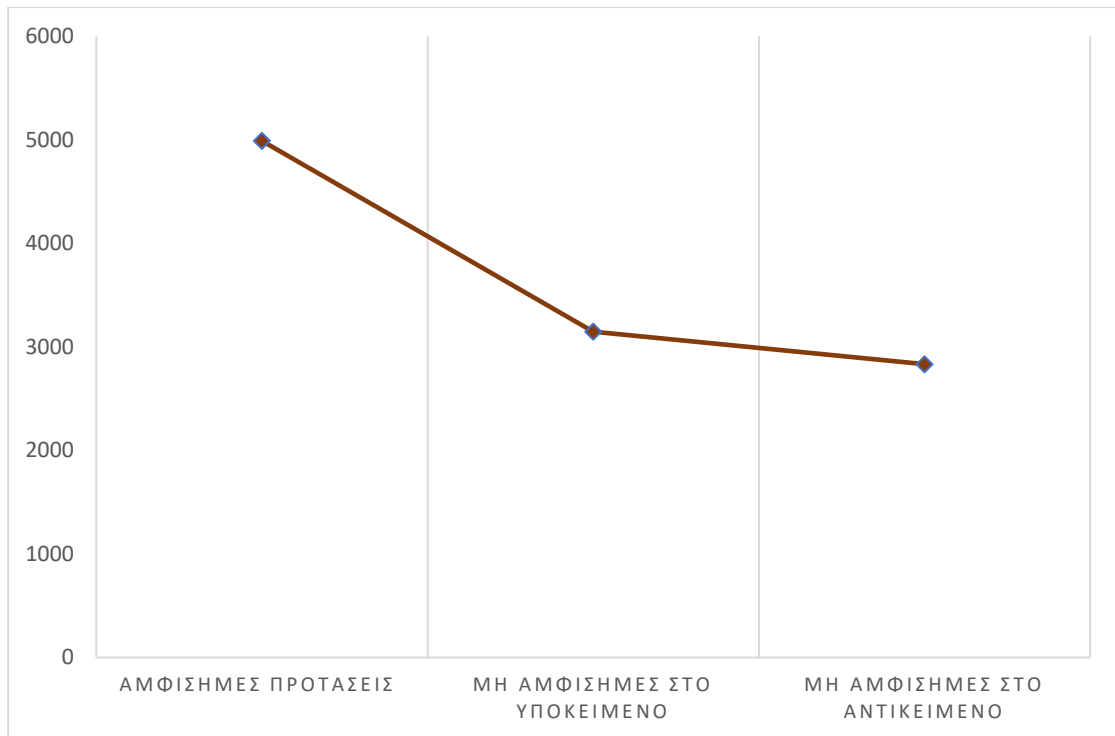
Γράφημα 13: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο

Μεταξύ των αμφίσημων και των μη αμφίσημων προτάσεων που επιλύονται στο όρισμα σε θέση υποκειμένου δεν εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στον συνολικό χρόνο αντίδρασης ($F(1) = 3.343, p = .070$). Συνεπώς, αν και η αμφίσημη συνθήκη οδηγεί τους συμμετέχοντες σε συνολικά μεγαλύτερες καθυστερήσεις, η διαφορά τους από τις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο δεν είναι τόσο έντονη, ώστε να φτάσει σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας. Αντιθέτως, στη σύγκριση των αμφίσημων προτάσεων με τις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο εντοπίστηκαν συνολικά ταχύτεροι χρόνοι αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις με τη διαφορά αυτή να είναι στατιστικά σημαντική ($F(1) = 8.524, p = .004$).

Γράφημα 14: Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο ανά τεμάχιο

Στις επιμέρους συγκρίσεις εντός των τεμαχίων των παραπάνω προτάσεων, όπως παρουσιάζονται στο Γράφημα 14, ανάμεσα στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο αν και παραπάνω δεν βρέθηκαν σημαντικές διαφορές στον συνολικό χρόνο όμως, υπήρξαν στατιστικά σημαντικές διαφορές από το τεμάχιο 3, δηλαδή όταν εμφανίζεται ο ισχυρός τύπος της αντωνυμίας ($F(1) = 11.623, p = .001$), οι οποίες συνεχίζονται και στα τεμάχια 4 ($F(1) = 17.677, p = .000$) και 5 ($F(1) = 15.384, p = .000$) έως το τέλος της πρότασης. Παρομοίως και στη σύγκριση ανά τεμάχιο των αμφίσημων προτάσεων με τις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στο κρίσιμο τεμάχιο της αντωνυμίας ($F(1) = 30.040, p = .000$), καθώς και στα επόμενα τεμάχια μετά το κρίσιμο τεμάχιο, δηλαδή στα τεμάχια 4 ($F(1) = 33.978, p = .000$) και 5 ($F(1) = 25.908, p = .000$).

Γράφημα 15: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες προτάσεις, στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο

Η στατιστική ανάλυση των χρόνων απόκρισης των συμμετεχόντων στην ερώτηση κατανόησης που έπεται των παραπάνω προτάσεων ανέδειξε ταχύτερους χρόνους με στατιστικά σημαντική διαφορά και για τις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο ($F(1) = 24.053, p = .000$) και για τις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο ($F(1) = 33.039, p = .000$) σε σχέση με τις αμφίσημες προτάσεις.

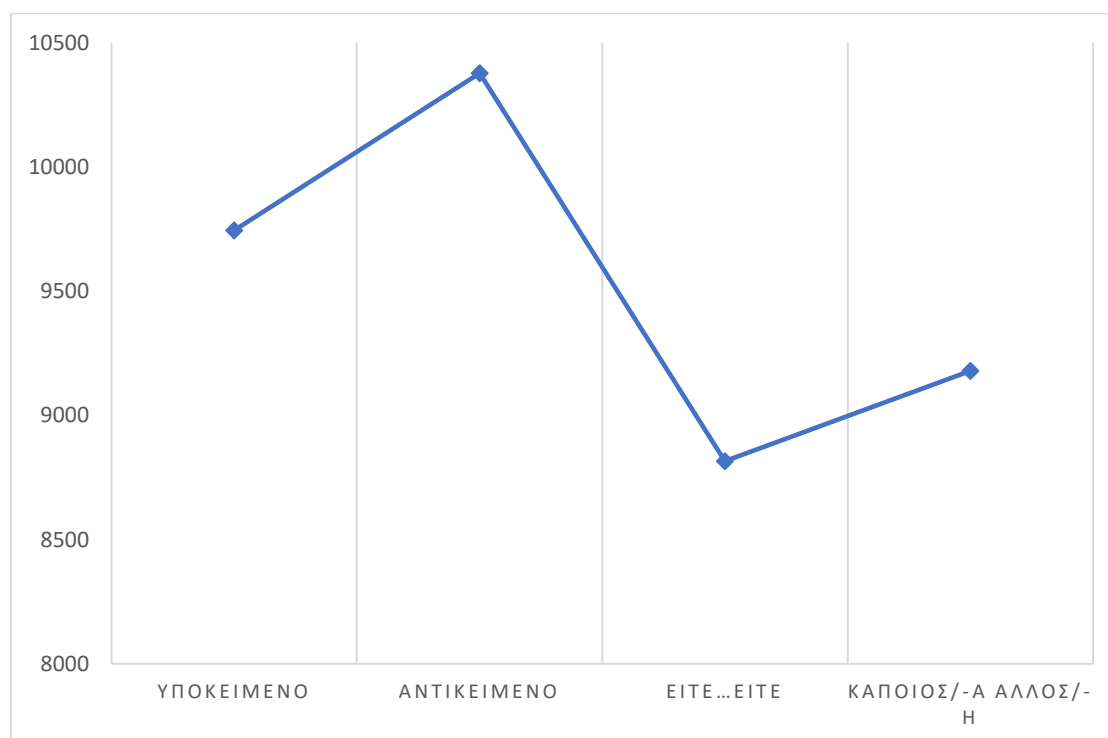
6.2.2 Χρόνοι αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις

Οι προτιμήσεις επίλυσης των δύο αντωνυμικών στοιχείων στις αμφίσημες προτάσεις, όπως παρουσιάστηκαν στο Γράφημα 1, δεν εμφάνισαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς την επιλογή κάποιου ηγούμενου όρου. Συνεπώς, πραγματοποιήθηκε σύγκριση των χρόνων αντίδρασης των συμμετεχόντων στις

αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση ηγούμενου όρου (υποκείμενο, αντικείμενο, είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο, κάποιος/-α άλλος/-η) με σκοπό να αποκαλυφθούν τυχόν ταχύτερες συνδέσεις των υπό εξέταση αντωνυμικών στοιχείων με κάποια από τις παραπάνω επιλογές.

6.2.2.1 Κλιτικό

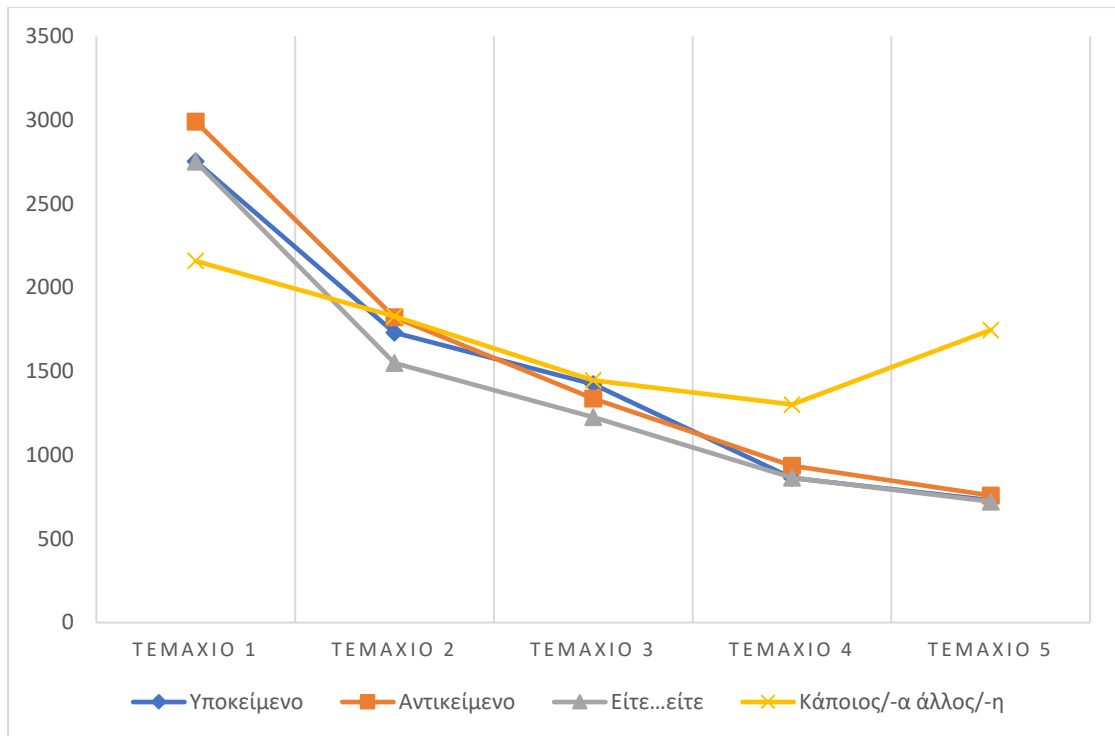
Αρχικά, στο Γράφημα 16 παρουσιάζεται ο συνολικός χρόνος αντίδρασης των συμμετεχόντων για τις αμφίσημες προτάσεις (π.χ. «*Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας την προσπέρασε με το αμάξι χτες*») ανάλογα με την επιλογή ηγούμενου όρου στην οποία κατέληξαν οι συμμετέχοντες.

Γράφημα 16: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τα κλιτικά

Όπως φαίνεται και στο παραπάνω Γράφημα, οι συμμετέχοντες εμφανίζουν ταχύτερους χρόνους αντίδρασης συνολικά στις προτάσεις στην περίπτωση επιλογής της απάντησης «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο». Υπενθυμίζεται ότι η

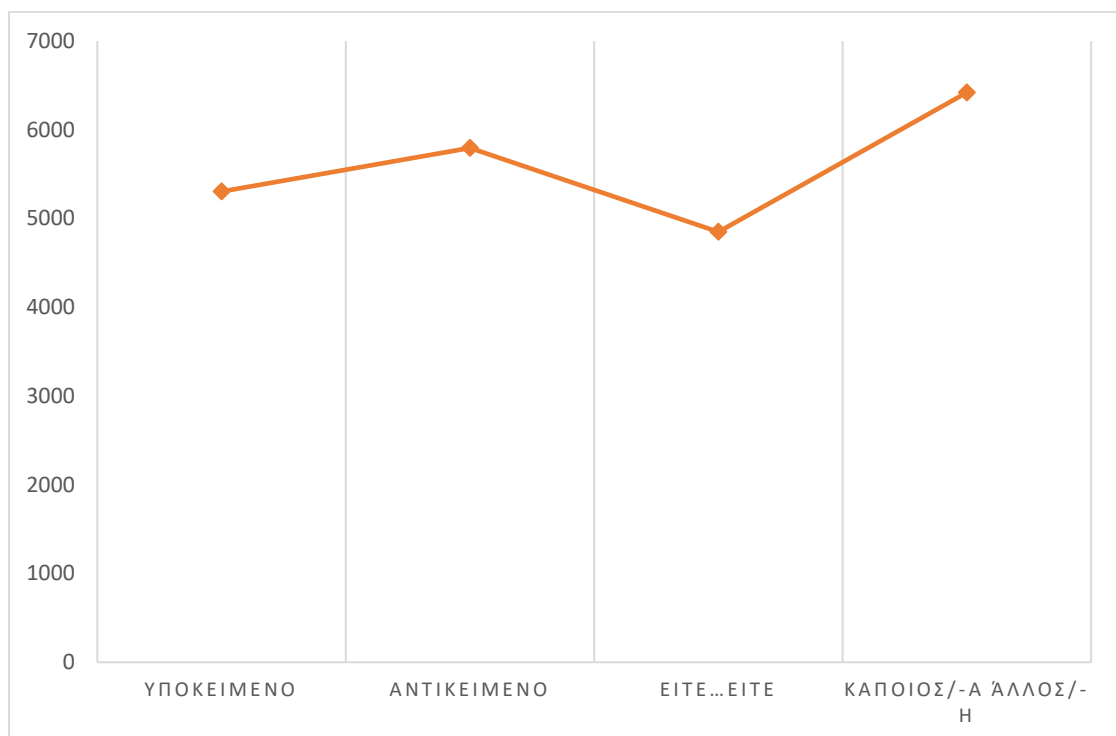
απάντηση αυτή συγκέντρωσε και τα υψηλότερα ποσοστά επιλογής (51,75% για το κλιτικό) σε σχέση με τις άλλες τρεις απαντήσεις, όπως αναφέρθηκε και στο Γράφημα 1. Ακολουθεί με μη στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των χρόνων τους ($F(1) = .027, p = .870$) η επιλογή της εξωτερικής αναφοράς «κάποιος/-α άλλος/-η», η οποία είχε συγκεντρώσει και τα χαμηλότερα ποσοστά προτίμησης από τους συμμετέχοντες (1,43% για το κλιτικό). Σχετικά με τις απαντήσεις «υποκείμενο» και «αντικείμενο», οι οποίες κυμαίνονταν σε σχεδόν όμοια ποσοστά επιλογής (23,33% για το «υποκείμενο» και 23,49% για το «αντικείμενο») εντοπίζεται διαφοροποίηση στους συνολικούς χρόνους αντίδρασης με την επιλογή του «αντικειμένου» να συγκεντρώνει τους μεγαλύτερους χρόνους αντίδρασης συνολικά. Η επιλογή του «υποκειμένου» δεν εμφάνισε στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το συνολικό χρόνο αντίδρασης των προτάσεων με καμία από τις άλλες τρεις προτιμήσεις. Στην περίπτωση του «αντικειμένου» όμως, υπήρξε στατιστικά σημαντική διαφορά στη σύγκριση των χρόνων τους με την προτίμηση «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο» ($F(1) = 4.339, p = .040$) αλλά όχι με το «υποκείμενο» ($F(1) = .608, p = .438$) και την εξωτερική αναφορά «κάποιος/-α άλλος/-η» ($F(1) = .328, p = .569$). Συνεπώς, φαίνεται πως στις περιπτώσεις των αμφίσημων προτάσεων που επιλέγεται το «αντικείμενο» ως κατάλληλο ηγούμενο για το κλιτικό εμφανίζεται μία χρονική καθυστέρηση από τους συμμετέχοντες στην επεξεργασία των προτάσεων αυτών συνολικά.

Γράφημα 17: Χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τα κλιτικά ανά τεμάχιο

Επιπλέον, εκτός από τις συγκρίσεις των συνολικών χρόνων αντίδρασης πραγματοποιήθηκαν και συγκρίσεις ανά τεμάχιο των προτάσεων οι οποίες παρουσιάζονται στο Γράφημα 17. Οι στατιστικές αναλύσεις στο κρίσιμο τεμάχιο (τεμάχιο 3), στο οποίο εμφανίζεται το κλιτικό, αποκάλυψαν ταχύτερους χρόνους αντίδρασης στην περίπτωση της προτίμησης «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο», ενώ ακολουθούν οι προτιμήσεις «αντικείμενο» και «υποκείμενο». Ωστόσο, στο τεμάχιο 3 δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές σε καμία από τις συγκρίσεις. Στο τεμάχιο 4 που έπεται του κρίσιμου τεμαχίου, χωρίς πάλι να εντοπιστούν στατιστικά σημαντικές διαφορές, η ταχύτερη προτίμηση είναι αυτή του «υποκειμένου» και ακολουθούν οι επιλογές «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο» και «αντικείμενο». Στο τεμάχιο 5 παρατηρούνται ασυνήθιστα μεγαλύτεροι χρόνοι αντίδρασης στην προτίμηση «κάποιος/-α άλλος/-η» σε σχέση με τις άλλες τρεις

επιλογές που κυμαίνονται σε παρόμοιους χρόνους. Στο τεμάχιο αυτό εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφορά των χρόνων της προτίμησης «κάποιος/-α άλλος/-η» σε σχέση με το «υποκείμενο» ($F(1) = 14.539, p = .000$), το «αντικείμενο» ($F(1) = 16.668, p = .000$) και την επιλογή «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο» ($F(1) = 18.809, p = .000$). Πιθανότατα οι μεγαλύτεροι χρόνοι που εντοπίζονται μόνο σε αυτή την περίπτωση να αποδίδονται και σε παράγοντες έλλειψης συγκέντρωσης από τους συμμετέχοντες.

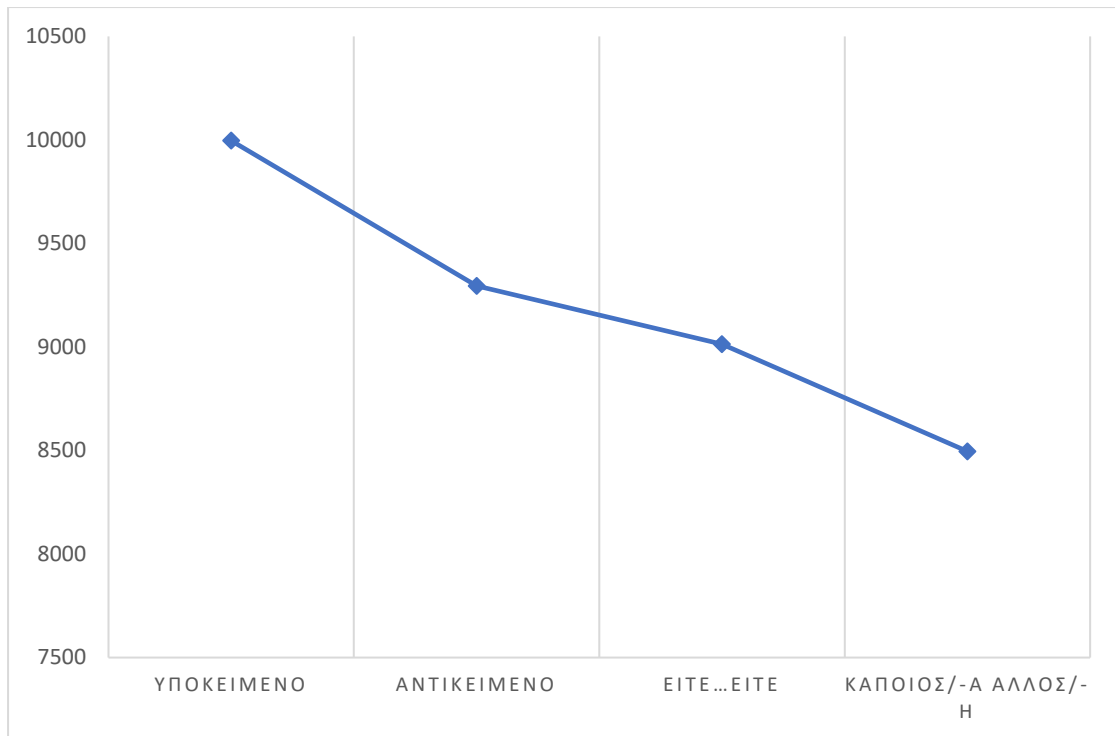
Γράφημα 18: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τα κλιτικά

Στο Γράφημα 18 παρουσιάζονται οι χρόνοι απόκρισης στην ερώτηση κατανόησης που ακολουθεί τις αμφίσημες προτάσεις. Από τις στατιστικές αναλύσεις διαπιστώθηκε ότι οι συμμετέχοντες είναι ταχύτεροι όταν επιλέγουν την απάντηση «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο», ενώ ακολουθεί με μη στατιστικά σημαντική διαφορά ($F(1) = .570, p = .452$) η επιλογή του «υποκειμένου» ως κατάλληλου

ηγούμενου για το κλιτικό. Σε καμία από τις συγκρίσεις μεταξύ των προτιμήσεων δεν εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές. Συνεπώς, σε επίπεδο προτιμήσεων η συχνότερη επιλογή για το κατάλληλο ηγούμενο των κλιτικών στις αμφίσημες προτάσεις ήταν «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο», ωστόσο από τους χρόνους αντίδρασης φαίνεται να υπάρχουν κάποιες ενδείξεις ότι και η προτίμηση «υποκείμενο» επιλέγεται από τους συμμετέχοντες εξίσου γρήγορα και με μεγαλύτερη ευκολία σε σχέση με την επιλογή του «αντικειμένου».

6.2.2.2 Αυτόν/-ή

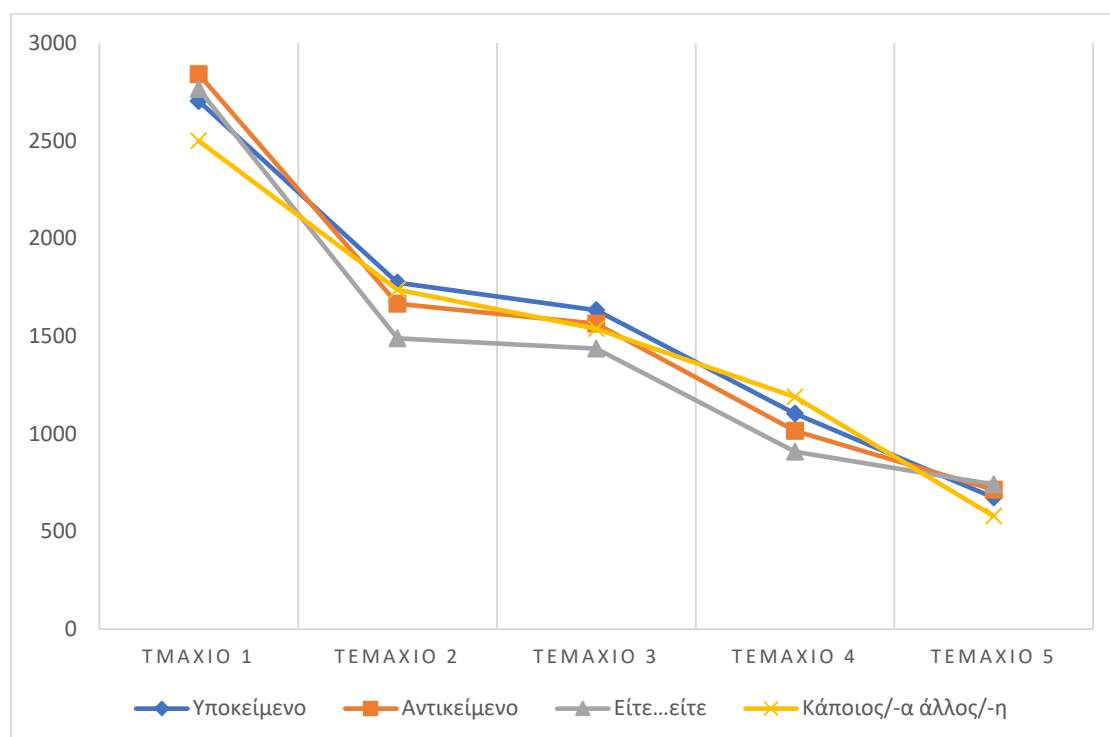
Προχωρώντας στις αναλύσεις των χρόνων αντίδρασης για τις αμφίσημες προτάσεις με την αντωνυμία αυτόν/-ή (π.χ. «*Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτή με το αμάξι χτες*») παρουσιάζονται στο Γράφημα 19 οι συνολικοί χρόνοι αντίδρασης των προτάσεων αυτών σύμφωνα με την προτίμηση ηγούμενου όρου των συμμετεχόντων.

Γράφημα 19: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τον ισχυρό τύπο

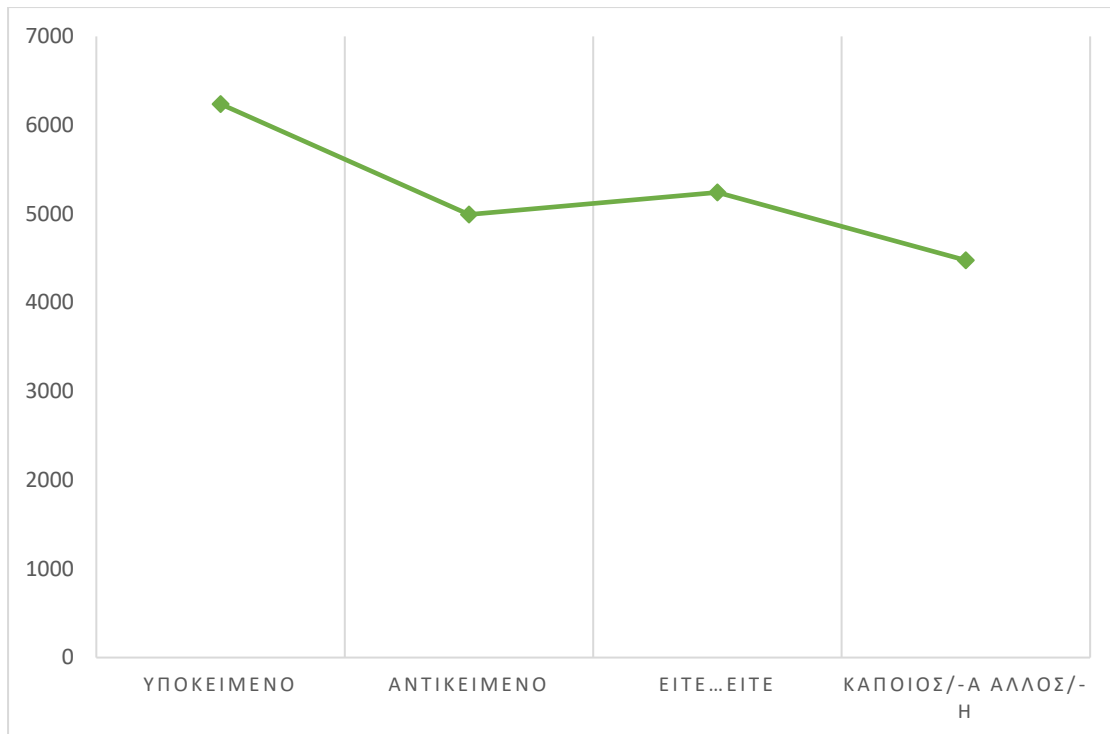
Συνολικά ταχύτεροι χρόνοι εντοπίζονται στην προτίμηση «κάποιος/-α άλλος/-η», η οποία είχε συγκεντρώσει τα χαμηλότερα ποσοστά επιλογής από τους συμμετέχοντες, όπως αναφέρθηκε και στο Γράφημα 1 (2,86% για την αντωνυμία *αυτόν/-ή*). Ακολουθεί χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά ($F(1) = .101, p = .751$) η προτίμηση «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο», που επιλέχθηκε από την πλειονότητα των συμμετεχόντων για τις αμφίσημες προτάσεις με τον ισχυρό τύπο, όπως επιλέχθηκε και στις αντίστοιχες προτάσεις για τα κλιτικά (52,06% για την αντωνυμία *αυτόν/-ή*). Οι απαντήσεις «υποκείμενο» και «αντικείμενο» κυμαίνονταν σε παρόμοια ποσοστά επιλογής (23,49% για το «υποκείμενο» και 21,59% για το «αντικείμενο»), ωστόσο, από τους χρόνους αντίδρασης προκύπτει ότι εμφανίζονται συνολικά μεγαλύτερες καθυστερήσεις στην περίπτωση της προτίμησης του

«υποκειμένου» αλλά χωρίς να υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές των χρόνων σε καμία συνθήκη.

Γράφημα 20: Χρόνος αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τον ισχυρό τύπο ανά τεμάχιο

Οι συγκρίσεις ανά τεμάχιο των προτάσεων αποκάλυψαν ταχύτερους χρόνους αντίδρασης στο τεμάχιο 3, που αποτελεί το κρίσιμο τεμάχιο εμφάνισης του ισχυρού τύπου της αντωνυμίας, στην περίπτωση της προτίμησης «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο» με την επιλογή «κάποιος/-α άλλος/-η» να ακολουθεί αλλά χωρίς να εντοπίζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ τους ($F(1) = .062, p = .805$). Παρομοίως, στο τεμάχιο 4 η επιλογή «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο» είναι η ταχύτερη με την επιλογή «αντικείμενο» να ακολουθεί, ενώ στο τεμάχιο 5 η ταχύτερη επιλογή είναι η εξωτερική αναφορά «κάποιος/-α άλλος/-η». Ωστόσο, σε καμία από τις συγκρίσεις ανά τεμάχιο δεν εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές.

Γράφημα 21: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις αμφίσημες προτάσεις ως προς την προτίμηση αναφορικού ηγούμενου όρου για τον ισχυρό τύπο

Στο Γράφημα 21 παρουσιάζονται οι χρόνοι απόκρισης στην ερώτηση κατανόησης σύμφωνα με τις προτιμήσεις ηγούμενου όρου για τον ισχυρό τύπο. Οι ταχύτεροι χρόνοι αντίδρασης εντοπίζονται στην επιλογή «κάποιος/-α άλλος/-η» και έπειτα στην επιλογή «αντικείμενο» αλλά χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους ($F(1) = .240, p = .627$). Η προτίμηση «υποκείμενο» εμφανίζει τους μεγαλύτερους χρόνους αντίδρασης από τις άλλες τρεις επιλογές ωστόσο, δεν εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές σε καμία από τις υπόλοιπες συγκρίσεις. Συνεπώς, αν και οι προτιμήσεις των συμμετεχόντων για την ανωνυμία *αυτόν/-ή*, όπως παρουσιάστηκαν στο Γράφημα 1, έδειχναν ότι η προτίμηση «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο» είναι η συχνότερη, οι χρόνοι αντίδρασης φανερώνουν ότι δεν αποτελεί και την ταχύτερη επιλογή. Αντιθέτως, υπάρχουν ενδείξεις για μεγαλύτερη ευκολία

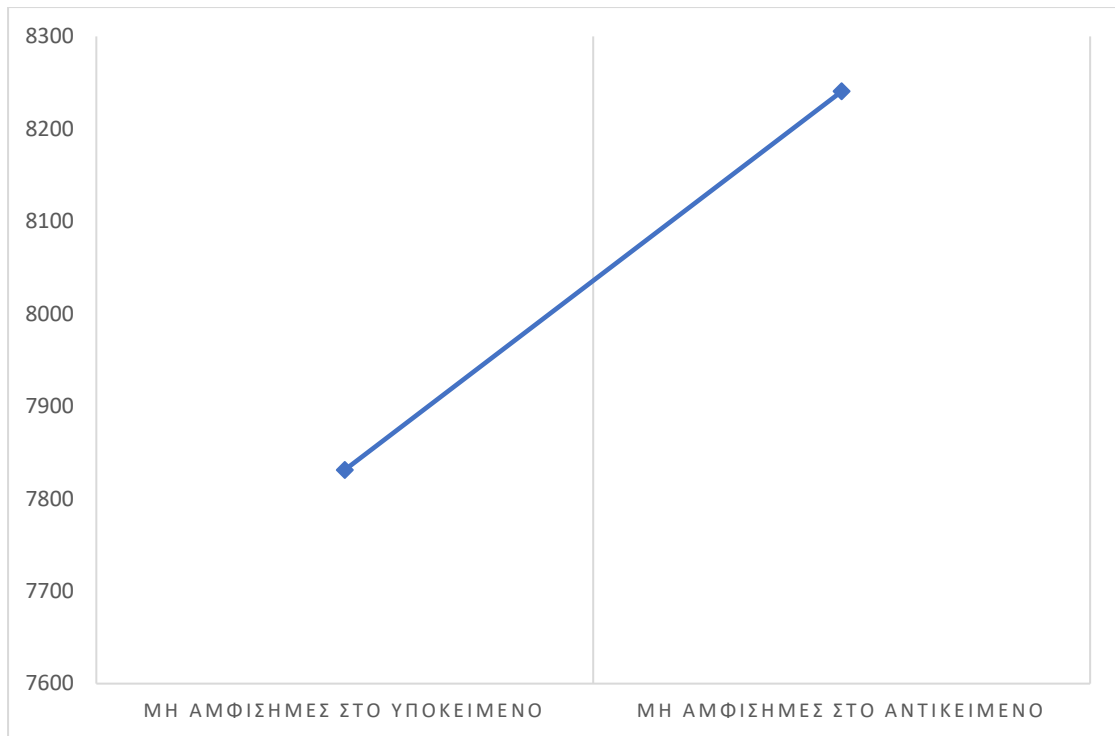
σύνδεσης του ισχυρού τύπου με τις επιλογές της εξωτερικής αναφοράς και του «αντικειμένου» στις αμφίσημες προτάσεις.

6.2.3 Χρόνοι αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις

Προκειμένου να διερευνηθεί αν εμφανίζεται ισχυρότερη τάση σύνδεσης των δύο υπό εξέταση αντωνυμικών στοιχείων με το όρισμα σε θέση υποκειμένου ή με το όρισμα σε θέση αντικειμένου πραγματοποιήθηκε σύγκριση των χρόνων αντίδρασης μεταξύ των δύο κατηγοριών των μη αμφίσημων προτάσεων.

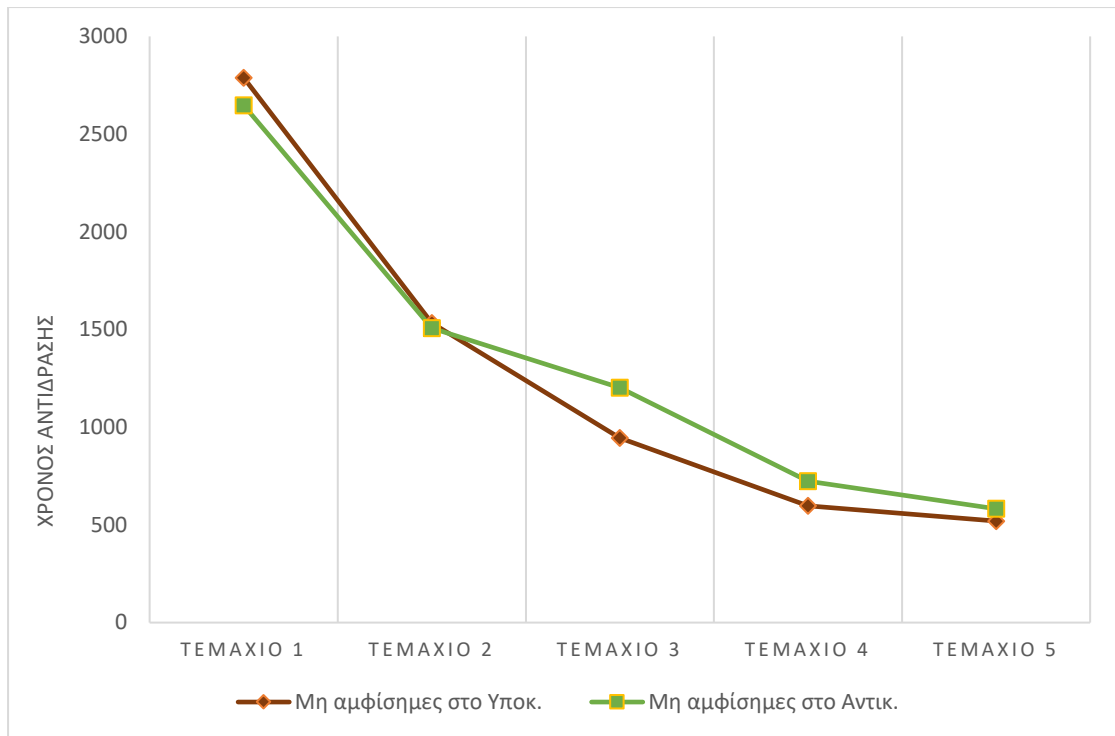
6.2.3.1 Κλιτικό

Στο Γράφημα 22 παρουσιάζεται η σύγκριση των συνολικών χρόνων για τις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο (π.χ. «*Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας την προσπέρασε με το αμάξι χτες*») και τις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο (π.χ. «*Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας τον προσπέρασε με το αμάξι χτες*»).

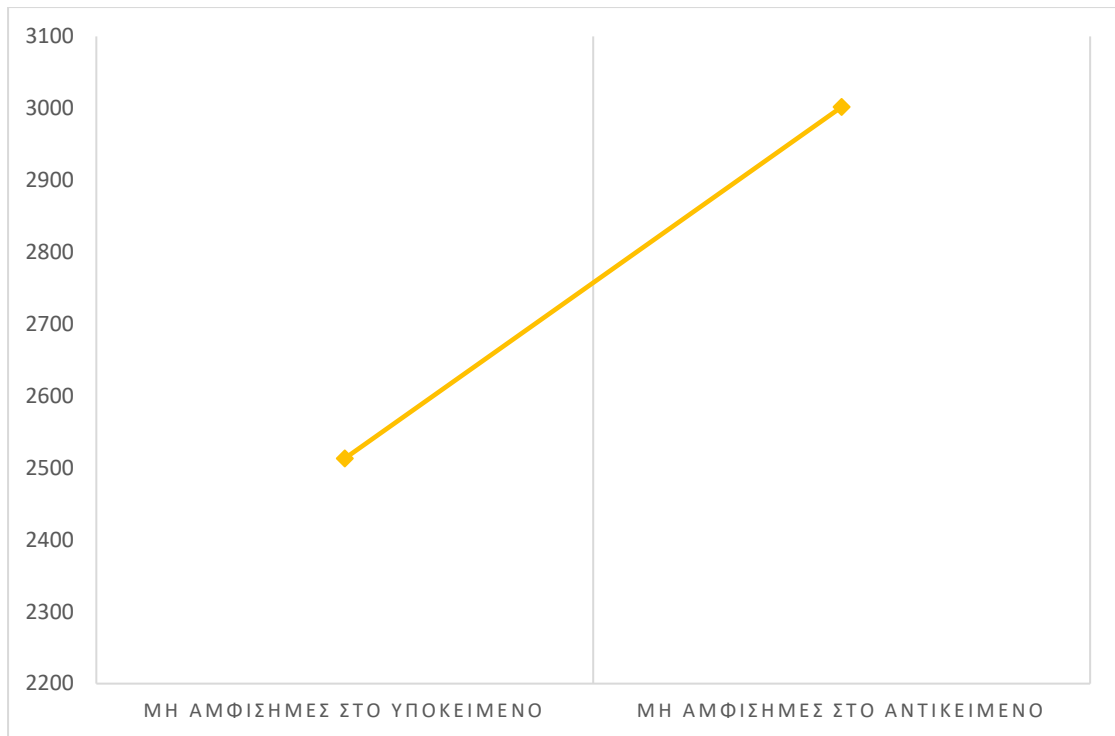
Γράφημα 22: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά

Συνολικά οι συμμετέχοντες είναι ταχύτεροι όταν το κλιτικό συναναφέρεται με το όρισμα σε θέση υποκειμένου σε σύγκριση με τις περιπτώσεις που συναναφέρεται με το όρισμα σε θέση αντικειμένου, ωστόσο, η διαφορά αυτή δεν είναι στατιστικά σημαντική ($F(1) = 1.027, p = .313$).

Γράφημα 23: Χρόνοι αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά ανά τεμάχιο

Με τις επιπρόσθετες συγκρίσεις κατά μήκος των τεμαχίων των μη αμφίσημων προτάσεων, όπως διαφαίνεται και στο Γράφημα 23, διαπιστώθηκε ότι εμφανίζονται ταχύτεροι χρόνοι αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις που το κλιτικό επιλύεται στο όρισμα σε θέση υποκειμένου με στατιστικά σημαντική διαφορά ήδη από τη στιγμή εμφάνισης του κλιτικού στην πρόταση (τεμάχιο 3) ($F(1) = 17.265, p = .000$). Οι στατιστικά σημαντικές διαφορές συνεχίζονται και στα τεμάχια 4 ($F(1) = 16.454, p = .000$) και 5 ($F(1) = 5.835, p = .017$) έως το τέλος της πρότασης.

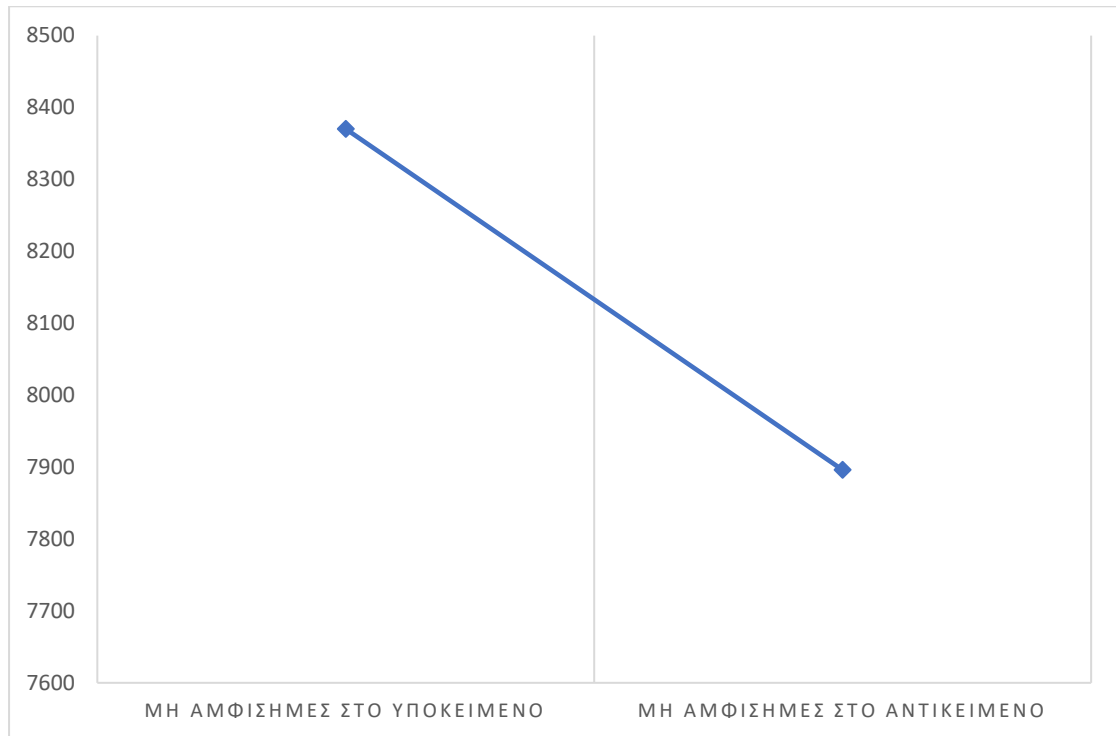
Γράφημα 24: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τα κλιτικά

Τα παραπάνω δεδομένα επιβεβαιώνονται και από τη σύγκριση των χρόνων απόκρισης των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις κατανόησης που έπονται των μη αμφίσημων προτάσεων, όπως παρουσιάζονται στο Γράφημα 24. Οι συμμετέχοντες εμφανίζουν ταχύτερη απόκριση στην περίπτωση επίλυσης του κλιτικού στο υποκείμενο με στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με τον αντίστοιχο χρόνο απόκρισής τους στην περίπτωση επίλυσης του κλιτικού στο αντικείμενο ($F(1) = 8.616$, $p = .004$). Συνεπώς, φαίνεται ότι οι συμμετέχοντες συνδέουν τα κλιτικά με τους ηγούμενους όρους σε θέση υποκειμένου.

6.2.3.2 Αυτόν/-ή

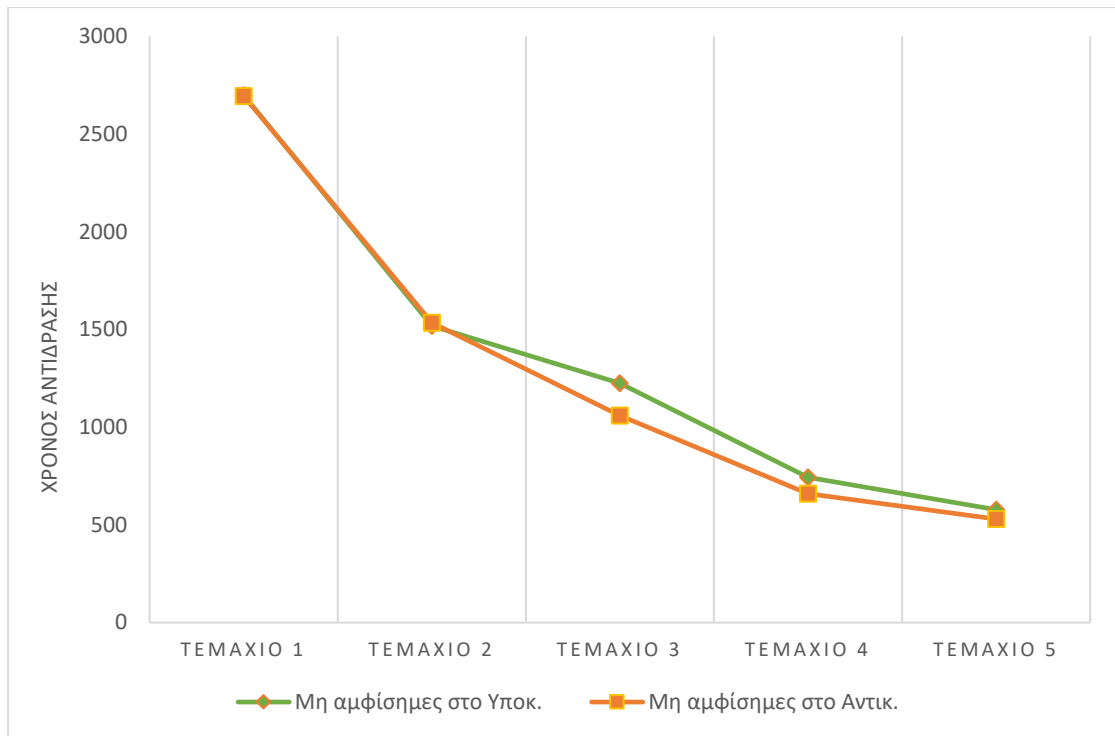
Στο παρακάτω Γράφημα παρουσιάζεται η σύγκριση των συνολικών χρόνων αντίδρασης για τις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο (π.χ. «*Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτή με το αμάξι χτες*») και για

τις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο (π.χ. «*Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτόν με το αμάξι χτες*») με τον ισχυρό τύπο της προσωπικής αντωνυμίας.

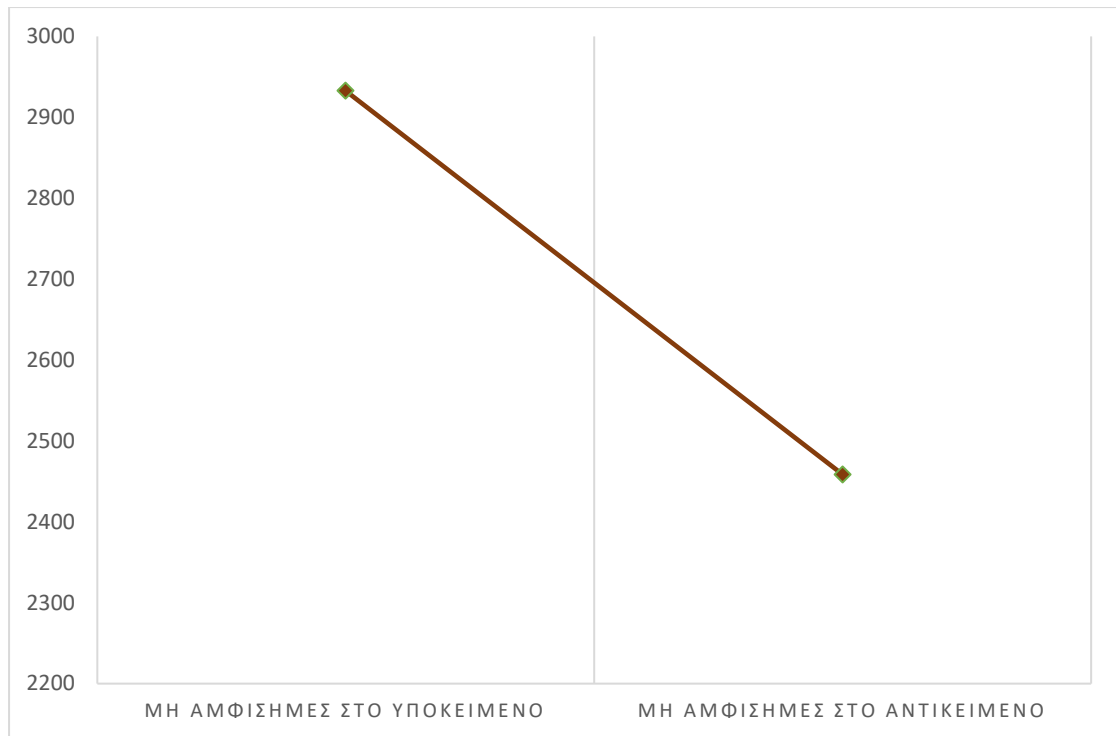
Γράφημα 25: Συνολικός χρόνος αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο

Συνολικά οι συμμετέχοντες εμφανίζεται να είναι ταχύτεροι στις προτάσεις εκείνες που ο ισχυρός τύπος επιλύεται στο όρισμα σε θέση αντικειμένου σε σχέση με τις προτάσεις που επιλύεται στο όρισμα σε θέση υποκειμένου αλλά χωρίς να είναι στατιστικά σημαντική αυτή η διαφορά ($F(1) = 1.015, p = .316$).

Γράφημα 26: Χρόνοι αντίδρασης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο ανά τεμάχιο

Σε συγκρίσεις εντός των τεμαχίων των δύο κατηγοριών μη αμφίσημων προτάσεων διαπιστώθηκε ότι ήδη από το κρίσιμο τεμάχιο εμφάνισης της αντωνυμίας υπάρχουν ταχύτεροι χρόνοι αντίδρασης όταν η αντωνυμία *αυτόν/-ή* συνδέεται με το αντικείμενο παρά όταν συνδέεται με το υποκείμενο με τη διαφορά τους να είναι στατιστικά σημαντική ($F(1) = 5.619, p = .019$). Στατιστικά σημαντικές είναι και οι διαφορές των προτάσεων αυτών στο τεμάχιο 4 ($F(1) = 4.371, p = .039$) αλλά όχι στο τεμάχιο 5 ($F(1) = 2.791, p = .097$).

Γράφημα 27: Χρόνος αντίδρασης στην ερώτηση κατανόησης στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο και στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο αντικείμενο για τον ισχυρό τύπο

Τέλος, οι συμμετέχοντες εμφανίζουν ταχύτερους χρόνους απόκρισης στις ερωτήσεις κατανόησης όταν αφορούν προτάσεις στις οποίες η αντωνυμία *αυτόν/-ή* συνδέεται με το όρισμα σε θέση αντικειμένου παρά σε θέση υποκειμένου με στατιστικά σημαντική διαφορά ($F(1) = 5.138, p = .025$). Συνεπώς, για τον ισχυρό τύπο προκύπτει ότι συνδέεται ταχύτερα με ηγούμενους όρους σε θέση αντικειμένου, προβάλλοντας ένα διαφορετικό μοτίβο προτιμήσεων επίλυσης από τα κλιτικά.

7. Συζήτηση και τελικά συμπεράσματα

Στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης πραγματοποιείται η συζήτηση των ευρημάτων, όπως αυτά προέκυψαν από την πειραματική δοκιμασία και έπειτα από τις στατιστικές αναλύσεις που διατυπώθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, με σκοπό να ερμηνευθούν τα αποτελέσματα και να συσχετιστούν με τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας μελέτης, καθώς και με τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών. Καταληκτικά, παρατίθενται τα συμπεράσματα σχετικά με την επίλυση της αναφοράς των κλιτικών και της αντωνυμίας *αυτόν/-ή* στην ελληνική γλώσσα, όπως προέκυψαν από τη μελέτη αυτή.

7.1 Συζήτηση αποτελεσμάτων

Η παρούσα μελέτη στόχευε να ερευνήσει την επίλυση της αναφοράς των ισχυρών (*αυτόν/αυτή*) και αδύναμων (*τον/την*) τύπων της προσωπικής αντωνυμίας σε θέση αντικειμένου για την ελληνική γλώσσα. Στην παρακάτω συζήτηση τα αποτελέσματα αναλύονται για τις προτιμήσεις των συμμετεχόντων και για τους χρόνους αντίδρασής τους, αρχικά στις συνθήκες των αμφίσημων προτάσεων και έπειτα των μη αμφίσημων προτάσεων.

Αρχικά, στις αμφίσημες προτάσεις στις οποίες δεν παρέχεται κάποια σαφής ένδειξη επίλυσης της αναφοράς, σύμφωνα με τη Θεωρία της Προσβασιμότητας (Ariel, 1990, 1994) θα αναμενόταν να εμφανιστεί επίδραση του είδους του αντωνυμικού στοιχείου, δηλαδή διαφορετικές τάσεις επίλυσης στο κλιτικό σε σχέση με την αντωνυμία *αυτόν/-ή*. Η παραπάνω θεωρία προβλέπει ότι σε αμφίσημα περιβάλλοντα τα κλιτικά ως αδύναμος τύπος θα εμφανίζουν ισχυρότερη τάση σύνδεσης με το όρισμα σε θέση υποκειμένου, ενώ η αντωνυμία *αυτόν/-ή* θα προτιμά να συνδέεται με το όρισμα

σε θέση αντικειμένου. Αντίθετα, σύμφωνα με την Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας (Sheldon, 1974. Smyth, 1994) και τα δύο είδη των αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου θα επιλύονται στο όρισμα σε παράλληλη συντακτική θέση μαζί τους, δηλαδή στο όρισμα σε θέση αντικειμένου, συνεπώς εντοπίζεται κατηγορική τάση σύνδεσης με τον παράλληλο συντακτικά ηγούμενο όρο χωρίς τυχόν επίδραση του είδους του αντωνυμικού. Ωστόσο, τα αποτελέσματα δεν επιβεβαίωσαν καμία από τις παραπάνω θεωρίες για τις αμφίσημες προτάσεις, καθώς και στα δύο αντωνυμικά στοιχεία επιλέχθηκε με ποσοστά πάνω από το μισό των περιπτώσεων η απάντηση «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο» προβάλλοντας τη μη κατηγορική σύνδεση των αντωνυμιών αυτών με ένα συγκεκριμένο όρισμα. Η μη κατηγορική τάση σύνδεσης των αντωνυμιών με έναν συγκεκριμένο ηγούμενο όρο έχει υποστηριχτεί από ορισμένους μελετητές και για τις αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου της ελληνικής (μεταξύ άλλων για τις κενές αντωνυμίες βλ. Dimitriadis, 1996. Papadopoulou et al., 2015. Di Domenico et al., 2020. Για την αντωνυμία *αυτός/-ή* βλ. Fotiadou et al., 2020).

Οι προηγούμενες βιβλιογραφικές αναφορές σχετικά με την επίλυση των αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου σε αμφίσημα περιβάλλοντα διαφοροποιούνται από την παρούσα μελέτη, καθώς καταδεικνύουν ισχυρότερες τάσεις σύνδεσης των αντωνυμιών με το όρισμα σε θέση αντικειμένου (Smyth, 1994. Stevenson et al., 1995. Chambers & Smyth, 1998). Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι οι προγενέστερες μελέτες ασχολούνται με το παρόν ζήτημα στην αγγλική κυρίως και στην ισπανική γλώσσα (De la Fuente, 2015), οι οποίες δεν διαθέτουν την ίδια κατανομή ισχυρών και αδύναμων τύπων των προσωπικών αντωνυμιών σε θέση άμεσου αντικειμένου με την ελληνική γλώσσα, επομένως η μη εμφάνιση κατηγορικών τάσεων σύνδεσης στην ελληνική ίσως είναι αποτέλεσμα της ιδιαιτερότητας της γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα, οι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών σε θέση άμεσου αντικειμένου

στην αγγλική γλώσσα είναι *him* (αρσ.) / *her* (θηλ.) και στην ισπανική γλώσσα είναι *lo* (αρσ.) / *la* (θηλ.). Στην ισπανική γλώσσα υπάρχουν και οι τύποι *él* (αρσ.) / *ella* (θηλ.) που μπορούν να εμφανιστούν σε θέση άμεσου αντικειμένου, όμως, χρησιμοποιούνται για έμφαση και απαραίτητα μετά από πρόθεση (Kattán-Ibarra & Pountain, 2005, pp. 36-39). Συνεπώς, στην ισπανική γλώσσα εντοπίζεται ένα διαφορετικό συντακτικό πλαίσιο εμφάνισης των ισχυρών τύπων των προσωπικών αντωνυμιών σε σχέση με την ελληνική γλώσσα. Από την άλλη, η μελέτη της Kousta (2005) που πραγματεύεται αυτό το φαινόμενο στην ελληνική αξιοποιώντας ένα πείραμα συμπλήρωσης προτάσεων δεν αντιπαραβάλλει το κλιτικό με τον ισχυρό τύπο σε περιβάλλοντα αμφισημίας αλλά μελετάει τα κλιτικά σε προτάσεις με ρήματα Υπόρρητης Αιτιότητας, επομένως τα ευρήματα δεν είναι συγκρίσιμα. Στην παρούσα μελέτη η μη εμφανής τάση σύνδεσης των αντωνυμιών με ένα συγκεκριμένο όρισμα ίσως να οφείλεται και στην ίδια την απάντηση «είτε...είτε», καθώς ορισμένοι συμμετέχοντες έπειτα από τη διεξαγωγή του πειράματος ανέφεραν ότι επέλεξαν αυτή την απάντηση, διότι τους φαινόταν πιο «σωστή» με δεδομένο ότι μία αμφίσημη πρόταση μπορεί να αναφέρεται εξίσου είτε στο «υποκείμενο» είτε στο «αντικείμενο»¹⁶. Σε κάθε περίπτωση οι προτιμήσεις «υποκείμενο» και «αντικείμενο» σε αυτή τη συνθήκη εμφάνισαν παρόμοια αναλογία των δύο αντωνυμιών χωρίς στατιστικά σημαντικές διαφορές, συνεπώς είναι δύσκολο να εξαχθούν σαφή συμπεράσματα για τις προτιμήσεις επίλυσης των συμμετεχόντων σε αυτή τη συνθήκη.

Οι αναλύσεις των χρόνων αντίδρασης για τις αμφίσημες προτάσεις στις συνθήκες του κλιτικού φανέρωσαν ότι εμφανίζονται μεγαλύτερες καθυστερήσεις στον

¹⁶ Ωστόσο, αυτή είναι η άποψη ορισμένων μόνο συμμετεχόντων και σίγουρα όχι του συνόλου αυτών, επομένως μπορεί να συντρέχουν και άλλοι λόγοι επιλογής της απάντησης «είτε...είτε» στις αμφίσημες προτάσεις. Ίσως είναι χρήσιμη μία περαιτέρω μελλοντική διερεύνηση των επιλογών των συμμετεχόντων, ώστε να εξαχθούν ασφαλέστερα συμπεράσματα για τα τρόποι επιλογής των απαντήσεών τους.

συνολικό χρόνο επεξεργασίας των προτάσεων στην περίπτωση επιλογής του «αντικείμενου» ως κατάλληλου ηγούμενου όρου με στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με την προτίμηση «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο». Από τις υπόλοιπες συγκρίσεις δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, ωστόσο υπάρχουν ορισμένες ενδείξεις, κυρίως από τους χρόνους απόκρισης των συμμετεχόντων στην ερώτηση κατανόησης, πως για το κλιτικό επιλέγονται εξίσου εύκολα οι προτιμήσεις «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο» και «υποκείμενο». Οι ίδιες συγκρίσεις των χρόνων αντίδρασης στις αμφίσημες προτάσεις για τον ισχυρό τύπο δεν αποκάλυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές σε καμία συνθήκη όμως, πάλι εμφανίζονται δεδομένα από τις ερωτήσεις κατανόησης που αποκαλύπτουν την ταχύτερη απόκριση των συμμετεχόντων στις απαντήσεις «κάποιος/-α άλλος/-η» και «αντικείμενο» και την χρονική καθυστέρηση στην επιλογή του «υποκειμένου». Συνεπώς, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων επέλεξε για τις αμφίσημες προτάσεις την προτίμηση «είτε το υποκείμενο είτε το αντικείμενο» εφόσον πιθανότατα θεώρησαν πως ανταποκρίνεται καλύτερα στο πλαίσιο μιας αμφίσημης πρότασης, όμως αυτή η προτίμηση δεν είναι απαραίτητα και η ταχύτερη επιλογή τους καθώς διαφαίνονται και διαφορετικές τάσεις επίλυσης των δύο αντωνυμικών στοιχείων.

Προχωρώντας στις προτιμήσεις επίλυσης των μη αμφίσημων ως προς το γένος προτάσεων διαπιστώθηκε ότι οι συμμετέχοντες επιλέγουν το όρισμα εκείνο, που κάθε φορά ταυτίζεται με το γένος της αντωνυμίας. Συνεπώς, ανεξάρτητα από το είδος του αντωνυμικού στοιχείου στις μη αμφίσημες προτάσεις υποκειμένου επιλεγόταν το «υποκείμενο» και στις μη αμφίσημες προτάσεις αντικείμενου επιλεγόταν το «αντικείμενο» σε ποσοστά άνω του 90%. Επομένως, η επίδραση του μορφολογικού χαρακτηριστικού του γένους είναι πολύ ισχυρή στην επίλυση της αναφοράς, όπως θα αναμενόταν, καθώς είναι απαραίτητο να συμφωνεί η αντωνυμία σε γένος με το

ηγούμενό της (Chomsky, 1981). Ωστόσο, το γένος φαίνεται να μην είναι ο μοναδικός παράγοντας που επιδρά στις προτιμήσεις των μη αμφίσημων προτάσεων. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο όρισμα σε θέση αντικειμένου επιδρά το γένος στις προτιμήσεις, όμως, η επιλογή ηγούμενου όρου φαίνεται να κατευθύνεται και από τις ιδιαιτερότητες των δύο αντωνυμικών, όπως μαρτυρά η στατιστικά σημαντική σχέση που εντοπίστηκε μεταξύ του είδους του αντωνυμικού και της προτίμησης ηγούμενου όρου. Η απάντηση του «αντικειμένου» επιλέγεται συχνότερα για τον ισχυρό τύπο σε σχέση με το κλιτικό, ενώ η επιλογή του «υποκειμένου» αποτελεί τη δεύτερη συχνότερη επιλογή για το κλιτικό σε μεγαλύτερη αναλογία από τον ισχυρό τύπο. Επομένως, σε αυτή την κατηγορία προτάσεων το μορφολογικό χαρακτηριστικό του γένους δεν επιδρά με τον ίδιο τρόπο και στα δύο αντωνυμικά και δεν αποτελεί τον μοναδικό παράγοντα που καθορίζει την επίλυση, καθώς διαφαίνονται και κάποιες ιδιαιτερότητες επίλυσης που προέρχονται από τη φύση των αντωνυμιών, επιβεβαιώνοντας και μελέτες όπως αυτή των Arnold et al. (2000) που αναφέρουν την ταυτόχρονη επίδραση του γένους και του παράγοντα της εξοχότητας στην επίλυση της αναφοράς. Απεναντίας, στις μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο δεν παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ του είδους του αντωνυμικού και της προτίμησης ηγούμενου όρου, συνεπώς σε αυτή την κατηγορία προτάσεων εμφανίζεται ισχυρή και μοναδική επίδραση του γένους και ανεξάρτητα από το αν η πρόταση περιέχει το κλιτικό ή τον ισχυρό τύπο επιλέγεται το «υποκείμενο» ως κατάλληλος ηγούμενος όρος χωρίς να επιδρούν τυχόν ιδιαιτερότητες των αντωνυμιών αυτών.

Ωστόσο, οι προτιμήσεις επίλυσης, όπως διαπιστώθηκε, δεν παρείχαν ασφαλή συμπεράσματα παρά μόνο ορισμένες ενδείξεις. Οι χρόνοι αντίδρασης προσφέρουν επιπλέον πληροφορίες και μεγαλύτερη ακρίβεια για την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Αρχικά, η σύγκριση των χρόνων αντίδρασης ανάμεσα στις αμφίσημες και τις μη αμφίσημες προτάσεις για το κλιτικό και τον ισχυρό τύπο έδειξαν ότι στις αμφίσημες προτάσεις εμφανίζονται μεγαλύτερες καθυστερήσεις, καθώς οι συμμετέχοντες χρειάζονται περισσότερο χρόνο για την αποσαφήνιση της αναφοράς σε αυτές τις προτάσεις και σε αντίθεση με τις μη αμφίσημες, στις οποίες το γένος αποτελεί βοηθητικό παράγοντα σε αυτή τη διαδικασία. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται και βιβλιογραφικά (MacDonald & MacWhinney, 1990). Οι ταχύτερες αντιδράσεις στις μη αμφίσημες προτάσεις εντοπίζονται στον συνολικό χρόνο των προτάσεων αλλά και εντός των προτάσεων από το κρίσιμο τεμάχιο, δηλαδή από τη στιγμή εμφάνισης της αντωνυμίας έως και το τέλος της πρότασης, επιβεβαιώνοντας και την επίδραση του spillover effect. Ακόμη, οι συμμετέχοντες είναι ταχύτεροι και στην επιλογή ηγούμενου όρου στην ερώτηση κατανόησης που έπεται των μη αμφίσημων προτάσεων.

Οι αμφίσημες προτάσεις συγκρίθηκαν και μεμονωμένα με κάθε ένα από τα είδη των μη αμφίσημων, προκειμένου να διερευνηθεί αν θα παρατηρηθούν οι ίδιες καθυστερήσεις και στις επιμέρους συγκρίσεις των προτάσεων αυτών. Αρχικά, στις συνθήκες του κλιτικού φαίνεται ότι η διαφορά των χρόνων αντίδρασης ανάμεσα σε αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις που επιλύονται στο υποκείμενο είναι πολύ ισχυρή, όμως, η διαφορά μεταξύ αμφίσημων και μη αμφίσημων προτάσεων που επιλύονται στο αντικείμενο αν και είναι αρκετά ισχυρή, δεν οδηγεί σε στατιστικά σημαντικές διαφορές στο κρίσιμο τεμάχιο της αντωνυμίας. Αυτό σημαίνει ότι εμφανίζεται μία ένδειξη πως οι συμμετέχοντες δεν συνέδεαν τόσο γρήγορα το κλιτικό με το «αντικείμενο» αλλά εμφανίζουν καθυστερήσεις σε βαθμό που δεν διαφοροποιούνται σημαντικά από τις αντίστοιχες καθυστερήσεις που εμφανίζονται και στις αμφίσημες προτάσεις στο ίδιο τεμάχιο. Ωστόσο, το παραπάνω εύρημα αποτελεί μόνο μία ένδειξη για ταχύτερη συναναφορά του κλιτικού με το όρισμα σε θέση

υποκειμένου, καθώς δεν πρέπει να παραβλέπεται και η επίδραση του spillover effect που πράγματι οδήγησε σε στατιστικά σημαντικά ευρήματα στα τεμάχια μετά την εμφάνιση του κλιτικού (τεμάχια 4 και 5) και έως το τέλος της πρότασης. Αντίστοιχα, για την αντωνυμία *αυτόν/-ή* δεν εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στον συνολικό χρόνο αντίδρασης ανάμεσα στις αμφίσημες και μη αμφίσημες προτάσεις όταν επιλύονται στο υποκείμενο, αν και στο κρίσιμο τεμάχιο της αντωνυμίας οι χρόνοι είναι σημαντικά πιο σύντομοι στη μη αμφίσημη συνθήκη, όπως και στα τεμάχια που ακολουθούν (τεμάχια 4 και 5) έως και το τέλος της πρότασης, όπως αναμενόταν σύμφωνα με την επίδραση του spillover effect. Τα παραπάνω μη στατιστικά ευρήματα μπορούν να εξηγηθούν καλύτερα παρακάτω, αφού ληφθούν υπόψη και οι συγκρίσεις των χρόνων αντίδρασης ανάμεσα στις δύο κατηγορίες των μη αμφίσημων προτάσεων, που αποκάλυψαν και τις τάσεις επίλυσης των αντωνυμικών.

Από τη σύγκριση των χρόνων αντίδρασης ανάμεσα στις δύο κατηγορίες των μη αμφίσημων προτάσεων διαπιστώθηκε ότι στα κλιτικά οι συνολικοί χρόνοι αντίδρασης μεταξύ των δύο μη αμφίσημων συνθηκών δεν ήταν στατιστικά σημαντικοί ωστόσο, εντός των τεμαχίων βρέθηκαν σημαντικά ταχύτεροι χρόνοι στο κρίσιμο τεμάχιο της αντωνυμίας αλλά και στα επόμενα δύο τεμάχια έως το τέλος της πρότασης όταν το κλιτικό συναναφέρεται με το όρισμα σε θέση υποκειμένου. Αντίστοιχα για την αντωνυμία *αυτόν/-ή*, αν και οι συνολικοί χρόνοι των δύο συνθηκών δεν ήταν στατιστικά σημαντικοί, διαπιστώθηκε ότι ο ισχυρός τύπος προτιμά να συνδέεται με το όρισμα σε θέση αντικείμενου με στατιστικά σημαντική διαφορά στο κρίσιμο τεμάχιο, καθώς και στο επόμενο τεμάχιο μετά την εμφάνιση της αντωνυμίας. Επιπρόσθετα, οι συμμετέχοντες απαντούσαν και πιο γρήγορα στην ερώτηση κατανόησης, όταν το κλιτικό αναφερόταν στο «υποκείμενο» και ο ισχυρός τύπος στο «αντικείμενο». Οι τάσεις επίλυσης φαίνεται να είναι σύμφωνες με τη Θεωρία της Προσβασιμότητας

(Ariel, 1990, 1994), καθώς τα κλιτικά ως δείκτες υψηλής προσβασιμότητας προτιμούν να συνδέονται με ηγούμενα περισσότερο εξέχοντα στον λόγο, όπως το «υποκείμενο», ενώ ο ισχυρός τύπος καθώς ανήκει στους δείκτες χαμηλής προσβασιμότητας συνδέεται ταχύτερα με το «αντικείμενο» που δεν αποτελεί εξέχων ηγούμενο όρο. Οι μη στατιστικά σημαντικές διαφορές που εντοπίστηκαν στη σύγκριση αμφίσημων-μη αμφίσημων προτάσεων όταν επιλύονται στο αντικείμενο για το κλιτικό και αμφίσημων-μη αμφίσημων προτάσεων όταν επιλύονται στο υποκείμενο για το *αυτόν/-ή*, που αναφέρθηκαν παραπάνω, φαίνεται να οφείλονται στο γεγονός ότι σε αυτές τις μη αμφίσημες προτάσεις τα αντωνυμικά συνδέονται με τον μη αναμενόμενο ηγούμενο όρο. Οι συμμετέχοντες εξακολουθούν να είναι ταχύτεροι στις μη αμφίσημες συνθήκες σε σχέση με τις αμφίσημες, εφόσον τους κατευθύνει ο παράγοντας του γένους, ωστόσο παράλληλα επιδρά και ο παράγοντας της εξοχότητας, όπως έχει υποστηριχτεί από τους Arnold et al. (2000) και σε αντίθεση με μελέτες που υποστηρίζουν αποκλειστική επίδραση του γένους τουλάχιστον σε πρώτο στάδιο (Ehrlich, 1980. Shillcock, 1982. Crawley et al., 1990).

Συνολικά, τα αποτελέσματα των προτιμήσεων επίλυσης στην παρούσα μελέτη δεν επιβεβαίωσαν τα ευρήματα των προηγούμενων μελετών. Η πλειονότητα των προγενέστερων μελετών υποστήριξε την ισχύ της Υπόθεσης της Παράλληλης Λειτουργίας, ενώ η μελέτη των Crawley et al. (1990) που υποστήριξε την ισχύ της προτίμησης του «υποκειμένου» ως κατάλληλου ηγούμενου όρου δεν συμβαδίζει με τα ευρήματα της παρούσας μελέτης ούτε στις αμφίσημες ούτε στις μη αμφίσημες συνθήκες. Πράγματι, η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας έχει αποδειχθεί ότι είναι πολύ ισχυρή και ίσως θα αναμενόταν και στην παρούσα πειραματική μελέτη οι αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου της ελληνικής να επιλύονται στο «αντικείμενο», ειδικά εφόσον έγινε προσπάθεια για τη διατήρηση του ίδιου συντακτικού πλαισίου

μεταξύ της κύριας και της εξαρτημένης πρότασης μέχρι και τη στιγμή εμφάνισης του κρίσιμου τεμαχίου (βλ. κεφ. 5.2.2). Στην περίπτωση των κλιτικών που διαπιστώθηκε ταχύτερη συναναφορά με τον μη παράλληλο συντακτικά ηγούμενο όρο σε θέση «υποκειμένου» και συνεπώς δεν εντοπίστηκε επίδραση της παράλληλης λειτουργίας, δεν είναι βέβαιο αν αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα κλιτικά βρίσκονται σε θέση πρόκλησης στην εξαρτημένη πρόταση ενώ το αντικείμενο της κύριας πρότασης έπεται του ρήματος (π.χ. «*Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας την προσπέρασε...*»). Δεν αποκλείεται η διαφορά αυτή να προκάλεσε μείωση της ισχύος της Υπόθεσης της Παράλληλης Λειτουργίας εφόσον στον ισχυρό τύπο δεν προκύπτει τέτοιο ζήτημα και πράγματι εντοπίστηκε ταχύτερη συναναφορά της αντωνυμίας με τον παράλληλο συντακτικά ηγούμενο όρο σε θέση «αντικειμένου» (π.χ. «*Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτή...*»). Ωστόσο, για να εξαχθεί ένα τέτοιο συμπέρασμα είναι απαραίτητο να ελεγχθεί η επίλυση των κλιτικών και σε περιπτώσεις προτάσεων στις οποίες το αντικείμενο προηγείται του ρήματος της κύριας πρότασης, συνθήκη που δεν ήταν αντικείμενο έρευνας στην παρούσα μελέτη¹⁷. Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι η διαφορά των δύο αντωνυμιών, για την οποία γίνεται λόγος εδώ, είναι μόνο σε επίπεδο επιφανειακής δομής της πρότασης, αφού συντακτικά και οι δύο τύποι καταλαμβάνουν τη θέση του αντικειμένου.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την παρούσα μελέτη, η Θεωρία της Προσβασιμότητας φαίνεται να ανταποκρίνεται καλύτερα στις ιδιαιτερότητες της ελληνικής γλώσσας, η οποία διαθέτει ισχυρό και αδύναμο τύπο για τις προσωπικές αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου και συνεπώς, εφόσον υπάρχουν δύο

¹⁷ Εντούτοις, οι Roussou και Tsimpli (2006, pp. 344-346) επισημαίνουν την αντιγραμματικότητα της σειράς των όρων Y-A-P σε ορισμένες περιπτώσεις (βλ. κεφ. 5.2.2 υποσημ. 15) συνεπώς, αποτελεί ερώτημα αν πράγματι θα θεωρούνταν αποδεκτή από τους φυσικούς ομιλητές της ελληνικής μία τέτοια πειραματική συνθήκη.

διαφορετικοί τύποι θα αναμένεται να εμφανίζουν και διαφορετικές ερμηνείες για να δικαιολογείται η ύπαρξη και των δύο στη γλώσσα, όπως συμβαίνει και στις αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου της ελληνικής (Papadopoulou et al., 2015). Στην περίπτωση των αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου δεν θεωρείται ότι η επιλογή του ηγούμενου όρου συμβαίνει για λόγους διατήρησης ή αλλαγής του θέματος, όπως συμβαίνει στις αντωνυμίες σε θέση υποκειμένου, καθώς το υποκείμενο της εξαρτημένης αποτελεί το νέο θέμα της πρότασης (Miltakaki, 2007). Πιθανότατα, όμως, παρεμβάλλονται λόγοι έμφασης ή αντίθεσης στην επιλογή, καθώς η ισχυρή αντωνυμία *αυτόν/-ή* ως πιο σύνθετη μορφή από το κλιτικό, όταν χρησιμοποιείται, δηλώνει ένα πιο μαρκαρισμένο μήνυμα, που το κλιτικό δεν θα μπορούσε να δηλώσει (Dimitriadis, 1996. Mavrogiorgos, 2010, p. 23. Prentza & Tsimpli, 2013), ενώ παράλληλα ανήκει και στις δεικτικές αντωνυμίες επομένως, εξ ορισμού είναι συνυφασμένη με την ικανότητα μεταφοράς ενός πιο emphaticού μηνύματος (Holton et al., 2004, pp. 91-93). Τα κλιτικά σύμφωνα με την Ariel (1994, p. 32) ανήκουν στους δείκτες υψηλής προσβασιμότητας και επιπλέον, όπως έχει προαναφερθεί, αποτελούν μία ελλιπή ως προς τα χαρακτηριστικά τους μορφή επομένως, φαίνεται ότι είναι πιο πιθανό να συνδεθούν με έναν ηγούμενο όρο περισσότερο εξέχων στο περικείμενο (Cardinaletti & Starke, 1999, p. 154. Για τα ελληνικά βλ. Mavrogiorgos, 2010, p. 20). Ο Mavrogiorgos (2010, p. 20, 23, 32) συνδέει επίσης, τα κλιτικά με έναν ηγούμενο όρο εξέχων στον λόγο υιοθετώντας την «*Προϋπόθεση Εξοχότητας*» (*Prominence Condition*), όπως διατυπώθηκε από την Heim (1982, pp. 246-248) και ορίζει ότι οι προονοματικές (pronominal) αντωνυμίες λαμβάνουν ένα εξέχων ηγούμενο που προέρχεται από το αμέσως προηγούμενο περικείμενο, ενώ οι δεικτικές αντωνυμίες, όπως η αντωνυμία *αυτόν/-ή* προτιμούν να συνδέονται με το όρισμα σε θέση αντικειμένου.

Ακόμη, είναι αξιοσημείωτο ότι οι προγενέστερες μελέτες επίλυσης που προβάλλουν την ισχύ της Υπόθεσης της Παράλληλης Λειτουργίας πραγματεύονται αυτό το ζήτημα στην αγγλική κυρίως και στην ισπανική γλώσσα, όπου στην αγγλική γλώσσα δεν υπάρχει ισχυρός και αδύναμος τύπος των αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου αλλά μονάχα ένας τύπος, ενώ στην ισπανική γλώσσα οι ισχυροί τύποι των αντωνυμιών εμφανίζονται μόνο ως συμπλήρωμα μίας προθετικής φράσης, συνεπώς δεν εντοπίζονται στο ίδιο συντακτικό πλαίσιο με τα κλιτικά και δεν υφίσταται η ανάγκη για διάκριση των ερμηνειών τους όπως συμβαίνει στην ελληνική γλώσσα. Τα ευρήματα της παρούσας μελέτης διαφέρουν και από τα αντίστοιχα της Kousta (2005) για την ελληνική γλώσσα, η οποία προέβαλε τη σύνδεση των κλιτικών αιτιατικής πτώσης με τα ορίσματα σε θέση αντικειμένου. Ίσως τα διαφορετικά αποτελέσματα να οφείλονται στη φύση του πειράματος που αξιοποίησε, όπως επεσήμανε και η ίδια, διότι δεν εντοπίστηκε καμία επίδραση ούτε των ρημάτων Υπόρρητης Αιτιότητας με προδιάθεση στο υποκείμενο ωστόσο, η σημασιολογική επίδραση αυτών των ρημάτων έχει αποδειχθεί πολύ ισχυρός παράγοντας στο πλαίσιο της επίλυσης της αναφοράς. Καταληκτικά, η Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας, η οποία βασίζεται στη διατήρηση του συντακτικού πλαισίου μεταξύ των προτάσεων, έχει σημαντική ισχύ όπως έχει αποδειχθεί από προγενέστερες μελέτες αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου και δεν μπορεί να απορριφθεί όμως, φαίνεται ότι για την ελληνική γλώσσα η διάκριση της ερμηνείας ανάμεσα στα κλιτικά και την αντωνυμία *αυτόν/-ή* εξηγείται καλύτερα από τη Θεωρία της Προσβασιμότητας με τη σύνδεση του αδύναμου τύπου με ένα πιο εξέχον ηγούμενο στον λόγο και την προτίμηση ενός λιγότερο εξέχοντος ηγούμενου για τον ισχυρό τύπο.

7.2 Συμπεράσματα

Οι προγενέστερες μελέτες σχετικά με το φαινόμενο επίλυσης της αναφοράς αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου έχουν καταδείξει την ισχύ της Υπόθεσης της Παράλληλης Λειτουργίας, δηλαδή τη συναναφορά των αντωνυμιών αυτών με το όρισμα σε θέση αντικειμένου. Η παρούσα μελέτη στόχευε να ερευνηθεί το φαινόμενο της επίλυσης της αναφοράς για τα κλιτικά και την αντωνυμία *αυτόν/-ή* για την ελληνική γλώσσα μέσα από δομές αμφίσημες και μη αμφίσημες ως προς το γένος.

Τα αποτελέσματα της πειραματικής δοκιμασίας σχετικά με τις προτιμήσεις επίλυσης στις αμφίσημες προτάσεις δεν παρείχαν ασφαλή συμπεράσματα, καθώς τα υπό εξέταση αντωνυμικά στοιχεία δεν εμφάνισαν κατηγορική τάση σύνδεσης με κανένα από τα όρισματα και δεν επιβεβαίωσαν τις προηγούμενες μελέτες. Στις μη αμφίσημες ως προς το γένος προτάσεις υπερίσχυσε ο ηγούμενος όρος που όριζε κάθε φορά το γένος της αντωνυμίας, ωστόσο, όπως διαπιστώθηκε, το γένος δεν αποτέλεσε τον μοναδικό παράγοντα που καθόριζε τις προτιμήσεις των συμμετεχόντων αλλά παράλληλα υπήρξε επίδραση και της εξοχότητας, επιβεβαιώνοντας τη μελέτη των Arnold et al. (2000) που υποστήριξε την ισχυρή επίδραση και των δύο αυτών παραγόντων ήδη από τη στιγμή εμφάνισης της αντωνυμίας.

Επιπλέον, οι συγκρίσεις των χρόνων αντίδρασης ανάμεσα στις αμφίσημες και μη αμφίσημες συνθήκες επιβεβαίωσαν τις προβλέψεις σχετικά με τις ταχύτερες αντιδράσεις στις μη αμφίσημες προτάσεις. Οι επιμέρους συγκρίσεις ανάμεσα στις αμφίσημες προτάσεις με κάθε ένα από τα δύο είδη των μη αμφίσημων προτάσεων κατέδειξαν για άλλη μία φορά την επίδραση του παράγοντα της εξοχότητας και των τάσεων επίλυσης των αντωνυμικών παράλληλα με το γένος. Τα ευρήματα αυτά έρχονται σε αντίθεση με μελέτες που υποστηρίζουν την αποκλειστική επίδραση του μορφολογικού χαρακτηριστικού του γένος και την απουσία επίδρασης άλλων

παραγόντων, όπως η μελέτη των Crawley et al. (1990). Όμως, ζητήματα όπως το αν το γένος και ο παράγοντας της εξοχότητας επιδρούν στο ίδιο ακριβώς στάδιο επεξεργασίας ή σε διαφορετικό ή το αν τελικά υφίστανται ένα ή δύο στάδια επεξεργασίας χρήζουν περαιτέρω μελέτης μέσω χρονομετρικών πειραμάτων ή πειραμάτων ανίχνευσης της κίνησης των ματιών.

Οι χρόνοι αντίδρασης στις προτιμήσεις των αμφίσημων προτάσεων δεν οδήγησαν σε ασφαλή συμπεράσματα παρά μόνο σε ορισμένες ενδείξεις για καθυστερήσεις στην περίπτωση επιλογής του «αντικειμένου» για το κλιτικό και του «υποκειμένου» για τον ισχυρό τύπο. Οι τάσεις επίλυσης των κλιτικών και της αντωνυμίας *αυτόν/-ή* προέκυψαν μέσα από τη σύγκριση των χρόνων αντίδρασης των δύο μη αμφίσημων συνθηκών. Τα κλιτικά ως αδύναμος τύπος φαίνεται ότι προτιμούν να συνδέονται με το όρισμα σε θέση υποκειμένου, ενώ ο αντίστοιχος ισχυρός τύπος επιλέγει το όρισμα σε θέση αντικειμένου προβάλλοντας την ισχύ της Θεωρίας της Προσβασιμότητας για την ελληνική γλώσσα. Τα αποτελέσματα αυτά αντιτάχθηκαν στις προηγούμενες μελέτες που υποστηρίζουν την Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης υποστηρίζεται ότι η Θεωρία της Προσβασιμότητας ίσως ανταποκρίνεται καλύτερα στην ελληνική γλώσσα. Η ελληνική διαθέτει δύο διαφορετικές μορφές για τις αντωνυμίες σε θέση αντικειμένου, επομένως είναι εύλογο να υπάρχουν διαφορετικές ερμηνείες και διαφορετικά περιβάλλοντα χρήσης, ώστε να δικαιολογείται η ύπαρξή τους. Τα κλιτικά ανήκουν στους δείκτες υψηλής προσβασιμότητας και ως ελλιπείς τύποι συναναφέρονται με ορίσματα σε μία εξέχουσα θέση στο περικείμενο, ενώ η αντωνυμία *αυτόν/-ή* είναι πιο πιθανό να συνδεθεί με λιγότερο εξέχοντες όρους, όπως το αντικείμενο, εφόσον θεωρείται πιο μαρκαρισμένος τύπος από το κλιτικό. Ωστόσο, το

γεγονός ότι στις αμφίσημες προτάσεις δεν προέκυψαν ξεκάθαρες προτιμήσεις επίλυσης αποτελεί έναν περιορισμό της παρούσας μελέτης συνεπώς, είναι χρήσιμο να διεξαχθούν επιπλέον έρευνες σχετικά με τα αμφίσημα περιβάλλοντα. Ακόμη, για την περίπτωση των κλιτικών είναι σημαντικό να ελεγχθεί αν τυχόν αλλαγή της σειράς των όρων της κύριας πρότασης θα ενισχύσει την παράλληλη λειτουργία ενώ μπορεί να ερευνηθεί και η ερμηνεία των αντωνυμιών σε διαφορετικά περικείμενα ή σε σύντομα κείμενα εκτός των απλών προτάσεων. Επιπλέον, οι μελέτες που υποστήριξαν την Υπόθεση της Παράλληλης Λειτουργίας ερεύνησαν αυτό το φαινόμενο σε γλώσσες που παρουσιάζουν ένα διαφορετικό μοτίβο των προσωπικών αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου και διαφέρουν από την ελληνική, συνεπώς θα ήταν χρήσιμη η αντιπαραβολή της ελληνικής γλώσσας με παρόμοιες γλώσσες ως προς την ύπαρξη δύο συμπληρωματικών τύπων αντωνυμιών σε θέση αντικειμένου, προκειμένου να διερευνηθεί περαιτέρω αν οι τάσεις επίλυσης που εντοπίστηκαν στην παρούσα μελέτη αποτελούν πράγματι διαγλωσσική διαφοροποίηση της ελληνικής γλώσσας.

Βιβλιογραφία

- Abney, S. P. (1987). *The English noun phrase in its sentential aspect*. [Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology]
- Alexiadou, A. & Anagnostopoulou, E. (1998). Parametrizing Agr: Word Order, V-Movement and EPP-Checking. *Natural Language & Linguistic Theory*, 16 (3), 491–539
- Alonso-Ovalle, L., Fernández-Solera, S., Frazier, L. & Clifton, C. (2002). Null vs. overt pronouns and the topic-focus articulation in Spanish. *Journal of Italian Linguistics*, 14, 151-169
- Argyri, E. & Sorace, A. (2007). Crosslinguistic influence and language dominance in older bilingual children. *Bilingualism: Language and Cognition*, 10 (1), 79-99
- Ariel, M. (1990). *Accessing noun-phrase antecedents*. Routledge
- Ariel, M. (1994). Interpreting anaphoric expressions: A cognitive versus a pragmatic approach. *Journal of Linguistics*, 30 (1), 3-42
- Arnold, J. E., Eisenband, J. G., Brown-Schmidt, S. & Trueswell, J. C. (2000). The rapid use of gender information: Evidence of the time course of pronoun resolution from eyetracking. *Cognition*, 76, B13-B26
- Arnold, J. E. & Griffin, Z. M. (2007). The effect of additional characters on choice of referring expression: everyone counts. *Journal of Memory and Language*, 56, 521-536
- Bott, O. & Solstad, T. (2014). From verbs to discourse: a novel account of implicit causality. In B. Hemforth, B. Mertins & C. Fabricius-Hansen (Eds.), *Psycholinguistic approaches to meaning and understanding across languages (Studies in theoretical psycholinguistics 44)*, 213-251
- Brown, R. & Fish, D. (1983). The psychological causality implicit in language. *Cognition*, 14, 237-273
- Caramazza, A., Grober, E., Garvey, C. & Yates, J. (1977). Comprehension of anaphoric pronouns. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 16, 601-609

- Cardinaletti, A. & Starke, M. (1999). The typology of structural deficiency on the three grammatical classes. In H. Riemsdijk & H. van Riemsdijk (Eds.), *Clitics in the Languages of Europe* (pp. 145–234). De Gruyter Mouton.
- Carminati, M. N. (2002). *The processing of Italian subject pronouns* (Publication No. 3039345) [Doctoral dissertation, University of Massachusetts at Amherst]
- Carminati, M. N. (2005). Processing reflexes of the Feature Hierarchy (person > number > gender) and implications for linguistic theory. *Lingua*, 115, 259-285
- Chambers, C. G. & Smyth, R. (1998). Structural parallelism and discourse coherence: A test of Centering Theory. *Journal of memory and language*, 39, 593-608
- Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*. Foris.
- Chomsky, N. (1982). *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding*. MIT Press.
- Chomsky, N. (1993). A Minimalist Program for Linguistic Theory. In K. Hale & S. J. Keyser (Eds.), *The View from Building 20: Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger* (pp. 1–52). MIT Press.
- Chomsky, N. (2000). Minimalist Inquiries: The Framework. In R. Martin, D. Michaels, J. Uriagereka, & S. J. Keyser (Eds.), *Step by Step. Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik* (pp. 89–155). MIT Press.
- Chondrogianni, V. (2008). Comparing child and adult L2 acquisition of the Greek DP: effects of age and construction. In B. Haznedar & E. Gavrusseva (Eds.), *Current trends in child L2 acquisition: Generative approaches* (pp. 97–142). Amsterdam: John Benjamins
- Chondrogianni, V., Marinis, T., Edwards, S. & Blom, E. (2014). Production and on-line comprehension of definite articles and clitic pronouns by Greek sequential bilingual children and monolingual children with specific language impairment. *Applied Psycholinguistics*, 1-37
- Clark, H. H. & Sengul, C. J. (1979). In search of referents for nouns and pronouns. *Memory & Cognition*, 7 (1), 35-41
- Crawley, R. A., Stevenson, R. J. & Kleinman, D. (1990). The use of heuristic strategies in the interpretation of pronouns. *Journal of Psycholinguistic Research*, 19 (4), 245-264

- De la Fuente, I. (2015). *Putting pronoun resolution in context: The role of syntax, semantics and pragmatics in pronoun interpretation*. [Doctoral dissertation, Université Paris Diderot]
- De Vincenzi, M. (1999). Differences between the morphology of gender and number: Evidence from establishing coreferences. *Journal of Psycholinguistic Research*, 28 (5), 537-553
- Di Domenico, E., Baroncini, I. & Capotorti, A. (2020). Null and overt subject pronouns in topic continuity and topic shift: An investigation of the narrative productions of Italian Natives, Greek Natives and near-native second language speakers of Italian with Greek as a first language. *Glossa: A Journal of General Linguistics*, 5 (1), 1-35
- Dimitriadis, A. (1996). When pro-drop languages don't: Overt pronominal subjects and pragmatic inference. In L. M. Dobrin, K. Singer, & L. McNair (Eds.), *Proceedings of the 32nd Meeting of the Chicago Linguistics Society* (pp. 33–47). Chicago Linguistics Society.
- Ehrlich, K. (1980). Comprehension of pronouns. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 32, 247-255
- Ferstl, E. C., Garnham, A. & Manouildou, C. (2011). Implicit causality bias in English: a corpus of 300 verbs. *Behavior Research Methods*, 43 (1), 124–135
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5th ed.). SAGE Publications
- Filiaci, F. (2010). *Anaphoric preferences of null and overt subjects in Italian and Spanish: A cross-linguistic comparison*. [Doctoral dissertation, The University of Edinburgh]
- Filiaci, F., Sorace, A., & Carreiras, M. (2013). Anaphoric biases of null and overt subjects in Italian and Spanish: a cross-linguistic comparison. *Language, Cognition and Neuroscience*, 29 (7), 825–843
- Fotiadou, G., Muñoz, A. I. P., & Tsimpli, I. M. (2020). Anaphora resolution and word-order across adulthood: Ageing effects on online listening comprehension. *Glossa: A Journal of General Linguistics*, 5 (1), 71, 1-29

- Garvey, C., Caramazza, A. & Yates, J. (1974). Factors influencing assignment of pronoun antecedents. *Cognition*, 3 (3), 227-243
- Giannakou, A., & Sitaridou, I. (2020). Microparametric variation in the syntax of Spanish and Greek pronominal subjects. *Glossa: A Journal of General Linguistics*, 5 (1), 75, 1-42
- Giannakou, A. & Sitaridou, I. (2022). (In)felicitous use of subjects in Greek and Spanish in monolingual and contact settings. *Glossa: A Journal of General Linguistics*, 7 (1), 1-33
- Givón, T. (1983). Topic continuity in discourse: The functional domain of switch reference. In J. Haiman & P. Munro (Eds.), *Switch-reference and universal grammar* (pp. 51–82). John Benjamins
- Goikoetxea, E., Pascual, G. & Acha, J. (2008). Normative study of the implicit causality in 100 interpersonal verbs in Spanish. *Behavior Research Methods*, 40 (3), 760–772
- Gordon, P. C., Grosz, B. J. & Gilliom, L. A. (1993). Pronouns, names and the centering of attention in discourse. *Cognitive Science*, 17, 311-347
- Greene, S. B., McKoon, G. & Ratcliff, R. (1992). Pronoun resolution and discourse models. *Journal of Experimental Psychology. Learning, memory and cognition*, 18 (2), 266-283
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. *Syntax and semantics*, 3, 41-58
- Grosz, B. J., Joshi, A. K. & Weinstein, S. (1995). Centering: A framework for modeling the local coherence of discourse. *Computational linguistics*, 21 (2), 203–225
- Gundel, J. K., Hedberg, N. & Zacharski, R. (1993). Cognitive status and the form of referring expressions in discourse. *Language*, 69 (2), 274–307
- Hartshorne, J. K. & Snedeker, J. (2013). Verb argument structure predicts implicit causality: The advantages of finer-grained semantics. *Language and Cognitive Processes*, 28 (10), 1474-1508
- Heim, I. R. (1982). *The semantics of definite and indefinite noun phrases*. [Doctoral dissertation. University of Massachusetts]

- Hobbs, J. R. (1979). Coherence and coreference. *Cognitive Science*, 3 (1), 67–90
- Holton, D., Mackridge, P. & Philippaki-Warbuton, I. (2004). *Greek: An essential grammar of the modern language*. Routledge
- Jackendoff, R. S. (1972). *Semantic interpretation in generative grammar*. The MIT Press
- Jaeggli, O., & Safir, K. (1989). The null subject parameter and parametric theory. In O. Jaeggli & K. Safir (Eds.), *The Null Subject Parameter* (pp. 1–44). Kluwer
- Kattán-Ibarra, J. & Pountain, C. J. (2005). *Modern Spanish grammar. A practical guide*. Routledge
- Keating, G. D. & Jegerski, J. (2015). Experimental designs in sentence processing research. A methodological review and user’s guide. *Studies in Second Language Acquisition*, 37, 1-32
- Keating, G. D., VanPatten, B. & Jegerski, J. (2011). Who was walking on the beach? Anaphora resolution in Spanish heritage speakers and adult second language learners. *Studies in Second Language Acquisition*, 33, 193-221
- Kehler, A. (2002). *Coherence, reference, and the theory of grammar*. CSLI Publications
- Kehler, A., Kertz, L., Rohde, H., & Elman, J. L. (2008). Coherence and Coreference Revisited. *Journal of semantics*, 25 (1), 1–44
- Kehler, A. & Rohde, H. (2013). A probabilistic reconciliation of coherence-driven and centering-driven theories of pronoun interpretation. *Theoretical Linguistics*, 39 (1), 1-36
- Koukouloti, V., Stavrakaki, S., Vomva, M. & Adani, F. (2022). Gender marking and clitic pronoun resolution in simultaneous bilingual children. *Languages*, 7 (250), 1-49
- Kousta, S. T. (2005). Top-down and Bottom-up effects on the interpretation of weak object pronouns in Greek. In A. Branco, T. McEnery & R. Mitkov (Eds.). *Anaphora Processing: Linguistic, cognitive and computational modelling* (pp. 239-259). Amsterdam: John Benjamins

- Lozano, C. (2016). Pragmatic principles in anaphora resolution at the syntax-discourse interface: Advanced English learners of Spanish in the CEDEL2 corpus. In M. Alonso Ramos (Ed.), *Spanish Learner Corpus Research: Current Trends and Future Perspectives* (pp. 235-265). Amsterdam: John Benjamins
- MacDonald, M. C. & MacWhinney, B. (1990). Measuring inhibition and facilitation from pronouns. *Journal of Memory and Language*, 29, 469-492
- Marinis, T. (2000). The acquisition of clitic objects in Modern Greek: Single clitics, clitic doubling, clitic left dislocation. *ZAS Papers in Linguistics*, 15, 259-281
- Matthews, P. H. (2014). *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press
- Mavrogiorgos, M. (2010). *Clitics in Greek: A Minimalist Account of Proclisis and Enclisis*. *Linguistik Aktuell/Linguistics Today*, 160, Amsterdam: John Benjamins
- Miltsakaki, E. (2001). Centering in Greek. In *Proceedings of the 15th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*, Thessaloniki
- Miltsakaki, E. (2007, March 29-30). *A rethink of the relationship between salience and Anaphora Resolution* [Paper presentation]. 6th Discourse Anaphora and Anaphor Resolution Colloquium, Lagos, Portugal
- Nicol, J. L. (1988). Coreference processing during sentence comprehension. [Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology]
- Papadopoulou, D., Peristeri, E., Plemenou, E., Marinis, T. & Tsimpli I. M. (2015). Pronoun ambiguity resolution in Greek: Evidence from monolingual adults and children. *Lingua*, 155, 98–120
- Prentza, A., & Tsimpli, I. M. (2013). Resolution of pronominal ambiguity in Greek: Syntax and pragmatics. *Studies in Greek Linguistics*, 33, 197–208
- Reinhart, T. (1981). Pragmatics and linguistics: An analysis of sentence topics. *Philosophica*, 27, 53-94
- Rizzi, L. (1986). Null objects in Italian and the theory of pro. *Linguistic Inquiry*, 17 (3), 501–557

- Rohde, H. (2008). *Coherence-driven effects in sentence and discourse processing* [Doctoral dissertation, University of California, San Diego]
- Rudolph, U. & Försterling, F. (1997). The psychological causality implicit in verbs: A review. *Psychological Bulletin*, 121 (2), 192-218
- Roussou, A. & Tsimpli, I.M. (2006). On Greek VSO again!. *Journal of Linguistics*, 42, 317-354
- Ρούσσου, Α. (2015). *Σύνταξη: Γραμματική και Μινιμαλισμός*. Κάλλιπος, Ανοιχτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις
- Sheldon, A. (1974). The role of parallel function in the acquisition of relative clauses in English. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 13, 272-281
- Shillcock, R. (1982). The on-line resolution of pronominal anaphora. *Language and speech*, 25 (4), 385-401
- Smith, N., Edwards, S., Stojanovik, V. & Varlokosta, S. (2008). Object clitic pronouns, definite articles and genitive possessive clitics in Greek preschool children with Specific Language Impairment (SLI): Implications for domain-general and domain-specific accounts of SLI. In Chan, H., Kapia, E. & Jacob, H. (Eds.), *Supplement Proceedings of 32nd Boston University Conference of Child Language Development*. Boston: Cascadilla Press
- Smyth, R. (1994). Grammatical determinants of ambiguous pronoun resolution. *Journal of Psycholinguistic Research*, 23 (3), 197-229
- Stevenson, R. J., Nelson, A. W. R. & Stenning, K. (1995). The role of parallelism in strategies of pronoun comprehension. *Language and speech*, 38 (4), 393-418
- Terzi, A., Marinis, T., Francis, K. & Kotsopoulou, A. (2014). Grammatical abilities of Greek-speaking children with autism. *Language Acquisition*, 21, 1-44
- Torregrossa, J., Bongartz C. & Tsimpli, I. M. (2015). Testing accessibility: A cross-linguistic comparison of the syntax of referring expressions. In *Proceedings of the 89th Annual Meeting of the Linguistic Society of America*, vol. 6. Article 29
- Torregrossa, J., Andreou, M., & Bongartz, C. M. (2020). Variation in the use and interpretation of null subjects: A view from Greek and Italian. *Glossa: A Journal of General Linguistics*, 5 (1), Article 95
- Tsakali, P. (2006). The syntax and acquisition of pronominal clitics: A crosslinguistic study with special reference to Modern Greek. [Doctoral dissertation, University College London]

- Tsakali, V. & Wexler, K. (2004). Why children omit clitics in some languages but not in others: new evidence from Greek. In van Kampen, J. & Baauw, S. (Eds.), *Proceedings of Generative Approaches to Language Acquisition 2003* (pp. 493–504). Utrecht
- Tsimpli, I. M. (2003). Clitics and determiners in L2 Greek. In Licerias, J. (Ed.), *Proceedings of the 6th Generative Approaches to Second Language Acquisition Conference (GASLA 2002)* (pp. 331-339). Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project
- Tsimpli, I. M. & Dimitrakopoulou, M. (2007). The Interpretability Hypothesis: Evidence from wh-interrogatives in second language acquisition. *Second Language Research*, 23 (2), 215-242
- Tsimpli, I. M. & Mastropavlou, M. (2008). Feature interpretability in L2 acquisition and SLI: Greek clitics and determiners. In Licerias, J., Zobl, H. & Goodluck, H., *The Role of Formal Features in Second Language Acquisition* (pp. 142–183). New York: Lawrence Erlbaum
- Tsimpli, I. M. & Stavrakaki, S. (1999). The effects of a morphosyntactic deficit in the determiner system: The case of a Greek SLI child. *Lingua*, 108, 31-85
- Τσεσμετζής, Γ. (2022). Φαινόμενα στα διεπίπεδα: η χρήση και η ερμηνεία των υποκειμένων. [Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων]
- Varlokosta, S., Belletti, A., Costa, J., Friedmann, N., Gavarró, A., Grohmann, K. K., Guasti, M. T., Tuller, L., Lobo, M., Anđelković, D., Argemí, N., Avram, L., Berends, S., Brunetto, V., Delage, H., Ezeizabarrena, M. J., Fattal, I., Haman, E., van Hout, A., Jensen de López, K., Katsos, N., ... Yatsushiro, K. (2015). A cross-linguistic study of the acquisition of clitic and pronoun production. *Language Acquisition*, 1-35
- Walker, M. A. & Prince, E. F. (1996). A bilateral approach to givenness: A hearer-status algorithm and a centering algorithm. In Fretheim, T. & Gundel, J. (Eds.), *Reference and Referent Accessibility* (pp. 291–306). Amsterdam: John Benjamins
- Wanner, D. (1978). Modern Greek clitics: Placement, order and function, *Proceedings of the 4th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (pp. 268-282)
- Warburton, I. P. (1977). Modern Greek clitic pronouns and the ‘surface structure constraints’ hypothesis. *Journal of Linguistics*, 13 (2), 259-281

Wolf, F., Gibson, E. & Desmet, T. (2004). Discourse coherence and pronoun resolution.
Language and cognitive processes, 19 (6), 665-675

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Πειραματικό υλικό

1^η συνθήκη: κλιτικό/ αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας είτε στο υποκείμενο είτε στο αντικείμενο)

- 1) Η Μαρία κοίταξε την Ελπίδα, όταν ο μαθηματικός τη σήκωσε στον πίνακα χτες
- 2) Η Ελένη αγκάλιασε τη Δήμητρα, όταν ο γιατρός την οδήγησε στο χειρουργείο χτες
- 3) Η Κατερίνα συνάντησε τη Βασιλική, όταν ο Ανδρέας την κάλεσε στο πάρτι χτες
- 4) Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας την προσπέρασε με το αμάξι χτες
- 5) Η Ζωή αγκάλιασε τη Σοφία, όταν ο σκηνοθέτης την επέλεξε για τον ρόλο χτες
- 6) Ο Ορέστης είδε τον Αποστόλη, όταν η Αντωνία τον σταμάτησε στον διάδρομο χτες
- 7) Ο Κώστας χαιρέτησε τον Γιώργο, όταν η υπάλληλος τον φώναξε για επιβίβαση χτες
- 8) Ο Αχιλλέας συνάντησε τον Παναγιώτη, όταν η Ιωάννα τον πήγε στη δουλειά χτες
- 9) Ο Γιάννης αγκάλιασε τον Νικόλα, όταν η προπονήτρια τον διάλεξε για αρχηγό χτες
- 10) Ο Σωτήρης είδε τον Μανώλη, όταν η Αγγελική τον φώναξε για το συμβούλιο χτες

2^η συνθήκη: αυτόν/-ή/ αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας είτε στο υποκείμενο είτε στο αντικείμενο)

- 1) Η Μαρία κοίταξε την Ελπίδα, όταν ο μαθηματικός σήκωσε αυτή στον πίνακα χτες
- 2) Η Ελένη αγκάλιασε τη Δήμητρα, όταν ο γιατρός οδήγησε αυτή στο χειρουργείο χτες
- 3) Η Κατερίνα συνάντησε τη Βασιλική, όταν ο Ανδρέας κάλεσε αυτή στο πάρτι χτες
- 4) Η Γεωργία είδε την Αγγελική, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτή με το αμάξι χτες
- 5) Η Ζωή αγκάλιασε τη Σοφία, όταν ο σκηνοθέτης επέλεξε αυτή για τον ρόλο χτες
- 6) Ο Ορέστης είδε τον Αποστόλη, όταν η Αντωνία σταμάτησε αυτόν στον διάδρομο χτες
- 7) Ο Κώστας χαιρέτησε τον Γιώργο, όταν η υπάλληλος φώναξε αυτόν για επιβίβαση χτες
- 8) Ο Αχιλλέας συνάντησε τον Παναγιώτη, όταν η Ιωάννα πήγε αυτόν στη δουλειά χτες
- 9) Ο Γιάννης αγκάλιασε τον Νικόλα, όταν η προπονήτρια διάλεξε αυτόν για αρχηγό χτες

10) Ο Σωτήρης είδε τον Μανώλη, όταν η Αγγελική φώναξε αυτόν για το συμβούλιο χτες

3^η συνθήκη: κλιτικό/ μη αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας στο υποκείμενο)

- 1) Η Μαρία κοίταξε τον Αλέξη, όταν ο μαθηματικός τη σήκωσε στον πίνακα χτες
- 2) Η Ελένη αγκάλιασε τον Ηλία, όταν ο γιατρός την οδήγησε στο χειρουργείο χτες
- 3) Η Κατερίνα συνάντησε τον Παναγιώτη, όταν ο Ανδρέας την κάλεσε στο πάρτι χτες
- 4) Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας την προσπέρασε με το αμάξι χτες
- 5) Η Ζωή αγκάλιασε τον Νικόλα, όταν ο σκηνοθέτης την επέλεξε για τον ρόλο χτες
- 6) Ο Ορέστης είδε τη Βασιλική, όταν η Αντωνία τον σταμάτησε στον διάδρομο χτες
- 7) Ο Κώστας χαιρέτησε τη Γιώτα, όταν η υπάλληλος τον φώναξε για επιβίβαση χτες
- 8) Ο Αχιλλέας συνάντησε τη Θεοδώρα, όταν η Ιωάννα τον πήγε στη δουλειά χτες
- 9) Ο Γιάννης αγκάλιασε την Ειρήνη, όταν η προπονήτρια τον διάλεξε για αρχηγό χτες
- 10) Ο Σωτήρης είδε τη Μαρίνα, όταν η Αγγελική τον φώναξε για το συμβούλιο χτες

4^η συνθήκη: αυτόν/-ή/ μη αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας στο υποκείμενο)

- 1) Η Μαρία κοίταξε τον Αλέξη, όταν ο μαθηματικός σήκωσε αυτή στον πίνακα χτες
- 2) Η Ελένη αγκάλιασε τον Ηλία, όταν ο γιατρός οδήγησε αυτή στο χειρουργείο χτες
- 3) Η Κατερίνα συνάντησε τον Παναγιώτη, όταν ο Ανδρέας κάλεσε αυτή στο πάρτι χτες
- 4) Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτή με το αμάξι χτες
- 5) Η Ζωή αγκάλιασε τον Νικόλα, όταν ο σκηνοθέτης επέλεξε αυτή για τον ρόλο χτες
- 6) Ο Ορέστης είδε τη Βασιλική, όταν η Αντωνία σταμάτησε αυτόν στον διάδρομο χτες
- 7) Ο Κώστας χαιρέτησε τη Γιώτα, όταν η υπάλληλος φώναξε αυτόν για επιβίβαση χτες
- 8) Ο Αχιλλέας συνάντησε τη Θεοδώρα, όταν η Ιωάννα πήγε αυτόν στη δουλειά χτες
- 9) Ο Γιάννης αγκάλιασε την Ειρήνη, όταν η προπονήτρια διάλεξε αυτόν για αρχηγό χτες
- 10) Ο Σωτήρης είδε τη Μαρίνα, όταν η Αγγελική φώναξε αυτόν για το συμβούλιο χτες

5^η συνθήκη: κλιτικό/ μη αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας στο αντικείμενο)

- 1) Η Μαρία κοίταξε τον Αλέξη, όταν ο μαθηματικός τον σήκωσε στον πίνακα χτες

- 2) Η Ελένη αγκάλιασε τον Ηλία, όταν ο γιατρός τον οδήγησε στο χειρουργείο χτες
- 3) Η Κατερίνα συνάντησε τον Παναγιώτη, όταν ο Ανδρέας τον κάλεσε στο πάρτι χτες
- 4) Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας τον προσπέρασε με το αμάξι χτες
- 5) Η Ζωή αγκάλιασε τον Νικόλα, όταν ο σκηνοθέτης τον επέλεξε για τον ρόλο χτες
- 6) Ο Ορέστης είδε τη Βασιλική, όταν η Αντωνία τη σταμάτησε στον διάδρομο χτες
- 7) Ο Κώστας χαιρέτησε τη Γιώτα, όταν η υπάλληλος τη φώναξε για επιβίβαση χτες
- 8) Ο Αχιλλέας συνάντησε τη Θεοδώρα, όταν η Ιωάννα την πήγε στη δουλειά χτες
- 9) Ο Γιάννης αγκάλιασε την Ειρήνη, όταν η προπονήτρια τη διάλεξε για αρχηγό χτες
- 10) Ο Σωτήρης είδε τη Μαρίνα, όταν η Αγγελική τη φώναξε για το συμβούλιο χτες

6^η συνθήκη: αυτόν/-ή/ μη αμφίσημη πρόταση (επίλυση αντωνυμίας στο αντικείμενο)

- 1) Η Μαρία κοίταξε τον Αλέξη, όταν ο μαθηματικός σήκωσε αυτόν στον πίνακα χτες
- 2) Η Ελένη αγκάλιασε τον Ηλία, όταν ο γιατρός οδήγησε αυτόν στο χειρουργείο χτες
- 3) Η Κατερίνα συνάντησε τον Παναγιώτη, όταν ο Ανδρέας κάλεσε αυτόν στο πάρτι χτες
- 4) Η Γεωργία είδε τον Αποστόλη, όταν ο Κώστας προσπέρασε αυτόν με το αμάξι χτες
- 5) Η Ζωή αγκάλιασε τον Νικόλα, όταν ο σκηνοθέτης επέλεξε αυτόν για τον ρόλο χτες
- 6) Ο Ορέστης είδε τη Βασιλική, όταν η Αντωνία σταμάτησε αυτή στον διάδρομο χτες
- 7) Ο Κώστας χαιρέτησε τη Γιώτα, όταν η υπάλληλος φώναξε αυτή για επιβίβαση χτες
- 8) Ο Αχιλλέας συνάντησε τη Θεοδώρα, όταν η Ιωάννα πήγε αυτή στη δουλειά χτες
- 9) Ο Γιάννης αγκάλιασε την Ειρήνη, όταν η προπονήτρια διάλεξε αυτή για αρχηγό χτες
- 10) Ο Σωτήρης είδε τη Μαρίνα, όταν η Αγγελική φώναξε αυτή για το συμβούλιο χτες

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: Δήλωση συγκατάθεσης συμμετοχής στην έρευνα

Ερευνήτρια: Γεωργίου Θάλεια

Η παρούσα μελέτη έχει στόχο την εξέταση της ερμηνείας προτάσεων από μονόγλωσσους φυσικούς ομιλητές της ελληνικής γλώσσας.

Για τη συλλογή των δεδομένων θα κληθείτε να διαβάσετε σύντομες προτάσεις και να απαντήσετε σε μία ερώτηση πολλαπλής επιλογής για την εκάστοτε πρόταση. Το πείραμα διεξάγεται σε ηλεκτρονικό υπολογιστή με το λογισμικό E-prime και είναι χρονομετρικό, δηλαδή καταγράφει τις απαντήσεις και το χρόνο αντίδρασής σας. Μη βιαστείτε να ολοκληρώσετε το πείραμα αλλά διαβάστε και απαντήστε στις ερωτήσεις με κανονικό ρυθμό ανάγνωσης. Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις, οπότε απαντήστε στις ερωτήσεις κατανόησης σύμφωνα με την κρίση σας.

Τα δεδομένα που συλλέγονται είναι αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας και η ταυτότητά σας δεν θα αποκαλυφθεί με κανένα τρόπο. Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι εθελοντική. Έχετε δικαίωμα να αποσυρθείτε από τη μελέτη οποιαδήποτε στιγμή.

Δηλώνω ότι έχω διαβάσει και κατανοήσει τους παραπάνω όρους.

Ημερομηνία/...../.....

Όνοματεπώνυμο

Υπογραφή